

Proobjeta

150

ЈУЛ 2019

ACADE

ACADEMY CINEMA TWO

Presents

INTERVJU / JOANIKIJE, EPISKOP BUDIMLJANSKO-NIKŠIĆKI
NA UZANU PUTU / PRILOZI IZ KNJIŽEVNOSTI
PREPISKA VELIKANA / KOCBEK I SELIMOVIĆ
O SRPSKOM PJEVAČKOM DRUŠTVU OBILIĆ
LJUBAV I OČINSTVO / INTERPRETACIJA DVIJE Pjesme

ИЗДАВАЧ:

Српско културно друштво ПРОСВЈЕТА
www.skd-prosvjeta.hr, www.casopis.skd-prosvjeta.hr

ГЛАВНИ УРЕДНИК:

Чедомир Вишњић

ПОМОЋНИЦИ ГЛАВНОГ УРЕДНИКА:

Горан Борковић и Сања Шакић

ГРАФИЧКА УРЕДНИЦА:

Барбара Бласин

ЛЕКТУРА И КОРЕКТУРА:

Јово Чорак

НА НАСЛОВНОЈ СТРАНИЦИ: Милена Дравић у Лондону

на премијери W.R. – Мистериј организма, Photograph by KEY-STONE PRESS AGENCY LTD, из монографије *Milena Dravić ili ključ snova*

ШТАМПА: Tiskara Zelina d.o.o

АДРЕСА РЕДАКЦИЈЕ: Бериславићева 10, 10 000 Загреб

ТЕЛ: +385 1 4872 480

ФАКС: +385 1 4845 364

Убиљежен у Министарству културе Републике Хрватске под бројем 644. Часопис је субфинансиран од Савјета за националне мањине Владе Републике Хрватске, Министарства за културу Републике Хрватске и Министарства културе и информисања Републике Србије. Излази у тиражи од 1 000 примјерака.

150

Тражиће се у будућности обилна доза историчарске имагинације, да се замисле и реално представе околности живота Срба напуштених по хрватским градовима почетком 90-их година прошлог вијека. Па тако и да се одговори на питање, које је све потребе задовољавала идеја о поновном покретању једног давно угашеног часописа.

Аутор ових редова је срећом тих дана водио некакав свој лични дневник, чија се радња одвијала на релацији родно село – Загреб, иако, заправо под Загребом треба разумјети тек једну адресу, Бериславићева улица, број 10. Борба за преживљавање рата на селу, држала је ум будним и чистим за дојмове из испосвађаног и режећег града, који је својом атмосфером одлучно утицао и на малу, овлаш скупљену и увијек спремну на бијег, а ипак згрчену, српску заједницу. Те биљешке, фрагментарно већ објављиване, омогућију ми да реконструиши оно што ни најбоље памћење не би сачувало. Зато, да одмах утврдимо градиво; кључни актери покретања нове серије часописа „Просвјета“, који овим свеском слави 150-и број и 25-у годишњицу излажења, били су Милорад Новаковић и Драго Кекановић, признати новинар и истакнути књижевник. Они су савладали унутрашње отпоре и неразумијевања, а трећи човјек у иницијативи био је данашњи уредник, попут предрадника одлучан у борби за оно што је доживљавао као право на слободну ријеч.

Едиција је доживјела логичну еволуцију, од замишљеног доминантно алтернативно-информационог органа у болесном озрачу Хрватске 1993-1994. године, ка часописном облику примјеренијем и слабијо периодичностима и типу сарадника који нам је прилазио. Брзо смо видјели да већинском јавном мнијењу не можемо ништа и да је заправо већа и важнија потреба, (ре)конструисати и причати нашу причу. Са свим ризицима које је носило свјесно напуштање политичког простора. Убрзо потом, ријечки ће пододбор Српског културног друштва покренути лист „за сву дјецу“ (као програмско опредјељење) „Бијела пчела“; Српски демократски форум ће покренути „Идентитет“; Просвјета свој календар и љетопис, и тако ће се створити, нашим рукама, прва постава штампаних српских гласила у тадашњој Хрватској. Постава, која је заиста дијелом надилазила своју реалну базу, и била, прије свега, израз властитог положаја. Али која данас, сабрана на полици, представља јединствено свједочанство и о својој позицији и о свом народу. Радили смо што смо и колико смо могли, па и нешто више од тога. А када је сам часопис „Просвјета“ у питању, носива је идеја била и остала, припадање и аутохтон и аутентични допринос властитој култури, који се примарно састоји у (при) повијести о позитивним и негативним искуствима живота са сусједним народом.

За овај број позвали смо на сарадњу наше истакнуте ствараоце, писце, оне који чине главину живог дијела данашње књижевности Срба у Хрватској, и из ње. Већина се одазвала и потрудила својим прилозима да овај у зеленило обрасли рукавац као што и приличи пустој земљи, још тече. Добар дио онога што је аутор требао и канио написати у овом јубиларном уводнику, без плана и позива, написала је Дара Секулић у својој пјесми „На узаном путу“. Нека овај пут, и као поздрав читаоцима овог броја „Просвјете“, моћна ријеч једне од највећих српских пјесникиња одмјени уредника.

Чедомир Вишњић

НА УЗАНУ ПУТУ

Пусти сваког испред себе,
ти знаш да ћеш стићи,
неко не зна, пусти га.

Ако ти на путу стоји,
заобиђи, не загледај,
у себи остани, ни близу
другоме не приђи.

Иди дијете, пуштам те,
пусти и ти мене да се скљокам;
нисам дрво оно горе,

ни прича о усправном умирању –
и дрво оборе.

Сретна сам што сам могла
да се склупчам, да се скврчим
и укочим, у себе сабијем,
да сакријем се, прикријем.

Сретна сам што нисам дрво,
и што се нисам из коријена ишчупала.

Дара Секулић

Milena Dravić u Parizu, foto: Jurgen Vollmer, iz monografije Anite Panić: *Milena Dravić ili ključ snova*

пРЕПЛАТА

SVA IZDANJA SKD PROSVJETA MOŽETE NARUČITI NA ADRESI

SKD Prosvjeta, Berislavićeva 10, 10 000 Zagreb

FAX: + 385 1 4845 364

TEL: + 385 1 48 72 480

skdprosvjeta@skdprosvjeta.com

Godišnja pretplata na časopis *Prosvjeta* iznosi 150 kuna, a uplaćuje se na račun
SKD Prosvjeta IBAN: HR3623600001101412121.

Kopiju uplatnice pretplatnik obavezno treba dostaviti na adresu izdavača s
naznakom "za časopis Prosvjeta" radi uvrštenja u evidenciju preplatnika.

Uplate na ime pretplate na časopis Prosvjeta iz inostranstva se vrše na
IBAN HR3623600001101412121 SWIFT ZABAHR2X s naznakom "za časopis
Prosvjeta".

Pretplata za zemlje Evropske unije za godinu dana iznosi 50 EUR, SAD 60 USD,
Kanada 60 CAD, Australija 60 AUD.

<p>04 OD HISTORIJE DO STABILIZACIJE
Nenad Jovanović
HRONIKA</p> <p>10 AKO NEKO NARODU ZATIRE PROŠLOST,
ODUZIMA MU PRAVO NA BUDUĆNOST
Bojan Munjin
INTERVJU, JOANIKIJE,
EPISKOP BUDIMLJANSKO-NIKŠIĆKI</p> <p>13 O BURAZERSKOJ DRŽAVI,
LOKALNO I GLOBALNO
Bojan Munjin
DRUŠTVO</p> <p>16 ŠAH
Goran Babić
RASPRAVE O NOTORNOM (23)</p> <p>17 OVDJE (NE)POČIVA ILIJA ŽEGARAC ...
Željko Kresojević
HISTORIJA</p> <p>19 ANTIFAŠIZAM U PENZIJI
Paulina Arbutina
HISTORIJA, POVIJESNI REVIZIONIZAM</p> <p>22 OBILIĆ JE PJEVAO ZA SLOBODU
Igor Mrkalj
HISTORIJA, PRILOZI ZA POVIJEST
SRPSKOG PJEVAČKOG DRUŠTVA (1)</p> <p>25 U ZEMLJI LEGENDI SVAKA
LEGENDA JE ISTINITA
Milutin Dedić
BAŠTINA</p> <p>26 MAJKA
Siniša Rudan
POEZIJA</p> <p>27 LJUBAV I OČINSTVO
Muharem Bazdulj
KNJIŽEVNOST, DVije pjesme i interpretacije</p> <p>30 PREPISKA VELIKANA
Tvrtko Klarić
KNJIŽEVNOST, PREPISKA
EDWARD KOCBEK I MEŠA SELIMOVIĆ</p> <p>33 DOBRO OPREMLJENO POSPREMANJE
Bojan Krištofić
IZLOŽBE, OPREMIO: MIHAJLO ARSOVSKI, HDD</p> <p>36 AKO MISLIŠ DA SI TAMO
GDJE ŽELIŠ BITI – OTIDI“
Igor Ružić
KAZALIŠTE, „LEICA FORMAT“ HNK RIJEKA</p> | <p>40 MONOGRAFIJA PO MJERI
VELIKE GLUMICE
Željko Luketić
O MONOGRAFIJI <i>MILENA DRAVIĆ ILI KLJUČ SNOVA</i></p> <p>43 ŽIVOT KOJI NE ČEKA
Milan Zaviša
FILM, FESTIVAL BELODOCS 2019.</p> <p>45 BALKON MOJE DRAGE
Drago Kekanović
PRILOZI IZ KNJIŽEVNOSTI, PROZA</p> <p>46 POGNUTI NAD ZALOGAJEM
Dara Sekulić
PRILOZI IZ KNJIŽEVNOSTI, POEZIJA</p> <p>48 OGULIN – JEDNA IMPRESIJA,
MNOGO GODINA KASNIJE
Đorđe Matić
PRILOZI IZ KNJIŽEVNOSTI, SJEĆANJE</p> <p>50 OD DETINJSTVA MALO
MI JE OSTALO
Nikola Vujičić
PRILOZI IZ KNJIŽEVNOSTI, POEZIJA</p> <p>51 IRSKO PITANJE VRBOVOG SOKAKA
Goran Dakić
PRILOZI IZ KNJIŽEVNOSTI, SJEĆANJA</p> <p>55 BAR DA NISTE
Đorđe Nešić
PRILOZI IZ KNJIŽEVNOSTI, POEZIJA</p> <p>57 BELANOVČANI
Milena Severović
PRILOZI IZ KNJIŽEVNOSTI, SJEĆANJE</p> <p>58 EMPIREJ
Miloš Kordić
PRILOZI IZ KNJIŽEVNOSTI, POEZIJA</p> <p>61 ŽIVOTINJSKI VRT
Boris Vrga
PRILOZI IZ KNJIŽEVNOSTI, PROZA</p> <p>63 NE BOJ SE
Slobodan Grubač
PRILOZI IZ KNJIŽEVNOSTI, POEZIJA</p> <p>64 DNEVNIK NEPUŠAČA
Mladen Blažević
PRILOZI IZ KNJIŽEVNOSTI, PROZA</p> <p>67 PANOPTIKUM
Goran Borković</p> |
|--|--|

OD HISTORIJE DO STABILIZACIJE

Nenad Jovanović

HISTORIJSKI O SRBIMA I HRVATIMA – U organizaciji SKD-a "Prosvjeta" i Zaklade "Fridrich Ebert", u prostorijama Središnje biblioteke Srba u Zagrebu, održan je skup historičara pod naslovom "Hrvatsko-srpski odnosi iz historijske perspektive". Profesori Dejan Jović s Fakulteta političkih znanosti i Hrvoje Klasić s Filozofskog fakulteta u Zagrebu, te Olga Manojlović Pintar i Milivoj Bešlin iz Beograda, uz moderiranje profesora Siniše Tatačovića, govorili su o faktorima koji su utjecali na hrvatsko-srpske odnose, i onome što ih danas opterećuje uz sve propuštene šanse da budu bolji. Skup na ovu temu kasnije je održan i u Beogradu, dok se na jesen priprema skup ekonomista.

TRNJANSKI KRESOVI – Na Trnjanskim kresovima, održanim 4. maja na Savskom nasipu, blizu jedne od lokacija gdje su partizani 8. maja 1945. ušli u Zagreb označavajući time kraj vladavine okupatora i ustaša, nastupio je i ZborXop pod vodstvom Jovane Lukić koji djeluje pri zagrebačkom pododboru Prosvjete. Taj zbor je dan ranije nastupio na godišnjici oslobođenja Rijeke. Osim njih, nastupili su zbor Domaćigosti, dobrom dijelom sastavljen od izbjeglica iz drugih zemalja, Le Zbor i Partizanski zbor. U suradnji s pjesničkom manifestacijom Goranovo proljeće, poeziju Ivana Gorana Kovačića čitali su Vilim Matula, Milivoj Beader i Ivana Bodrožić.

UMRO RANKO JEFTIMIJA – U Daruvaru je 4. maja, nakon duge i teške bolesti umro Ranko Jeftimija, jedan od najviđenijih građana i kako kažu, ikona ovog grada. Po zvanju liječnik i fizijatar, bio je aktivna u svim sferama ovog grada i društva kroz sport, politiku i kulturu; bio je pravi stručnjak i intelektualac. Kao liječnik, bio je vrlo omiljen, i svi su ga zvali "narodni ljekar" jer je bio čovjek blizak ljudima iz svoje okoline. Jeftimija je bio osnivač podobrora SKD "Prosvjete" u Daruvaru 1995. i jedan od najaktivnijih članova, u nekim razdobljima i njegov predsjednik. Bio je izuzetno

aktivran član Udruge antifašista i antifašističkih boraca Daruvara od njezinih početaka. Bio je vijećnik Gradskog vijeća Daruvara u četiri mandata, kao i vijećnik u gradskom i županijskom Vijeću srpske nacionalne manjine od samih početaka rada do danas.

PREČANI U VELIKOM RATU – U prostorijama Središnje biblioteke Srba u Hrvatskoj 9. maja predstavljena je knjiga "Prečanski Srbi u Velikom ratu 1914-1918" Dejana Mikavice, Nenada Ninkovića i Gorana Vasina. O knjizi i njenom nastajanju jedan od autora Goran Vasin razgovarao je s Čedomirom Višnjićem. Srbi koji su živjeli na području Austro-Ugarske i bili pripadnici njene vojske imali su veliku ulogu u Prvom svjetskom ratu, rečeno je tom prilikom uz naglašavanje da "ova knjiga popunjava svoje-vrsnu slijepu pjegu u historiji i periodu kojeg se sjećamo s nelagodom" te da su Srbi prečani s područja Hrvatske, BiH i Vojvodine, važna tema srpske istoriografije.

ZAJEDNO NA PETROVOJ GORI – I pored lošeg vremena, hiljadu ljudi iz svih krajeva Hrvatske i Cazinske krajine u BiH skupilo se 12. maja kod

spomenika Vojina Bakića na Petrovoj gori kako bi obilježili godišnjicu progona ustaškog obroča na Biljegu 14. maja 1942. godine, koji je omogućio spašavanje života desetinama hiljada proganjениh Srba i partizana. Prisutne je pozdravio predsjednik Srpskog narodnog vijeća Milorad Pupovac, koji je kazao da okupljeni na Petrovoj gori predstavljaju zajednicu okupljenu oko antifašističkih vrijednosti. U kulturno-umjetničkom programu, koji je vodila Olivera Radović, nastupili su Banjaski sokolovi s pjesmom "Na Kordunu grob do groba", podoborci „Prosvjete“ iz Malog Gradca i Vojnića, kao i pjesnik Enes Kišević.

O SRBIMA U MAĐARSKOJ – U Srpskom kulturnom centru u Belom Manastiru, u organizaciji SKUD-a "Jovan Lazić", SUŽ-a "Dukat" i lokalnog pododbora SKD-a "Prosvjeta", održana je promocija knjige "Slikom i rečju protiv zaborava". Knjigu je uredio Predrag Mandić, novinar Srpske redakcije Mađarskog radija iz Pečuja, a izdali su je Samouprava Srba u Pečuju i Pečujsko-baranjsko srpsko udruženje. Tema knjige su zbivanja u Baranji nakon završetka Prvog svjetskog rata i optacija srpskog stanovništva od 1920. do 1931. godine, koja je imala za posljedicu da su Srbi napustili gotovo sva naselja u Mađarskoj u kojima su dotada živjeli te su u njima ostale samo crkve i groblja da podsjećaju na nekadašnje stanovnike.

NOVA PANTIĆEVA KNJIGA – Junaci ovih priča usamljeni su ljudi, ljudi koji proživljavaju teške emocije; bivši, sadašnji, budući ljubavnici, žrtve odgoja, nagona i emocija, rečeno je na gostovanju univerzitetskog profesora i književnika Mihajla Pantića upriličenom 23. maja u biblioteci SKD "Prosvjete" u Zagrebu. O Pantićevom književnom stvaralaštvu, s naglaskom na zagrebačko izdanje zbirke priča "Suviše vremena za nevažne stvari" govorili su i sveučilišni profesor Dušan Marinković i dugogodišnji voditelj Biblioteke Velimir Sekulić.

MAJSKI FOLKLORNI SUSRETI – Zadnja dekada maja bila je vrlo bogata kulturno-umjetničko-folklornim manifestacijama u sjeverozapadnoj Hrvatskoj na kojima su učestvovali članovi "Prosvjete".

Tako je 19. maja, održan Dan nacionalnih manjina u organizaciji Grada Varaždina i Varaždinske županije na kojoj su se pjesmom, plesom i kolima, kao i gastronomskom ponudom, predstavile srpska, slovenska, romska, bošnjačka i albanska nacionalna manjina. Srbe su predstavljali SKUDD "Đurđevdan" iz Drežnice i muški zbor "Prosvjete" iz Zagreba.

Vjeće srpske nacionalne manjine Varaždinske županije obilježilo je 25. maja svoju krsnu slavu Sv. Nikolu letnjeg u Društvenom domu u Čukovcu kod Ludbrega. zajedno s obilježavanjem slave, održana je manifestacija "Manjine u centru svijeta" koju VSNM već godinama održava zajedno s ludbreškim KUD-om "Anka Ošpuh" i pod pokroviteljstvom Grada. U programu su nastupili ženska pjevačka grupa "Pajdašice" u sastavu KUD-a, Društvo izvornog folklora (DIF) "Zavičaj" iz Velikog Poganca, kao i folkloraši pododbora "Prosvjete" iz Zagreba i Krnjaka.

Tog dana je u Velikom Pogancu održana manifestacija "Majski susreti folklora" na kojoj su, osim domaćina DIF "Zavičaj", učestvovali i muška pjevačka grupa pododbora "Prosvjete" iz Zagreba i folklorna grupa učenika OŠ Veliki Poganac.

MILANKOVIĆEV CIKLUSI – Povodom 140 godina od rođenja Milutina Milankovića, u Kulturnom i naučnom centru koji nosi ime znamenitog Daljca, dvanaest godinu zaredom upriličena je manifestacija "Milankovićevi ciklusi". Modelu planete Merkur, postavljenom prošle godine u okviru budućeg Milankovićevog planetarijuma, ove godine pridružila se Venera koja krasiti ugao naučnikove rodne kuće u Dalju. Takozvana "svemirska soba" bogatija je za model "Živi svet ledenog doba", autora Aleksandra Petrovića iz Beograda, a u dvorištu je postavljena mala meteorološka stanica čiji je autor Dalibor Mesarić iz Astronomskog društva Osijek, inače voditelj astronomске sekcije u Milankovićevom centru.

Ovogodišnji dobitnik "Zlatne medalje Milankovićevih ciklusa" je Andre Berže, 77-godišnji belgijski profesor i klimatolog koji se više od 40 godina bavi Milankovićevim naučnim dostignućima.

KNC "Milutin Milanković" ove godine obilježava deset godina rada tokom kojih je održano preko 300 kulturnih, naučnih i društvenih sadržaja koje je vidjelo 30.000 posjetilaca, učesnika programa i gostiju. Povodom tog jubileja, dodijeljene su plakete Daliboru Mesariću i Radetu Manojloviću iz Osijeka, Radomiru Putniku iz Zemuna, Opštini Erdut, Komunalnom preduzeću Čvorkovac i Preduzetničko-razvojnog centru opštine Erdut. Plakete će naknadno biti uručene Ministarstvu kulture Hrvatske, Ministarstvu kulture i informisanja Srbije i Aleksandru Popoviću, nekadašnjem ministru za nauku i vere u Vladi Srbije koji je 2007. godine učinio prvi korak i obezbedio sredstva za obnovu Milankovićeve rodne kuće, rekao je direktor KNC Đorđe Nešić.

PAČETINSKE DRAME – U Pačetinu, malom selu u blizini Vukovara, od 31. maja do 16., juna ove godine održani su 17. Međudržavni susreti dramskih amatera (MESDAM) na kojoj učestvuju dramske grupe iz Hrvatske, Srbije i Republike Srpske – Pačetina, Županje, Banatskog Karađorđeva, Sokobanje i Beočina, a prvi put gostuju glumci iz Demir Kapije iz Sjeverne Makedonije. Osim amatera, nastupio je profesionalni glumac Senad Milanović iz Banjaluke koji je izveo antiratnu monodramu "Iz tri ugla". Organizatori ove jedinstvene manifestacije su pododbor "Prosvjete" i KUD "Branko Radičević" iz Pačetina, koji ove godine obilježava 20 godina postojanja i uspješnog rada. Manifestaciju je otvorila dramska sekcija KUD-a "Branko Radičević" premijernim izvođenjem predstave "Čandrljivi muž" koju je napisao Jovan Sterija Popović, a režiju potpisuje Cvetin Aničić. Susreti su zatvoreni predstavom "Analafabeta" po tekstu Branislava Nušića, u koprodukciji Gradskog pozorišta i Kulturne scene "Male stvari" iz Trebinja. Povodom jubileja, organizatori su ove godine ustanovili i zaštitni znak MESDAM-a i simbol Pačetina, statuu "Zlatni patak". Prve statue uručene su pokroviteljima – generalnom sekretaru "Prosvjete" Slobodanu Živkoviću i načelniku općine Trpinja Miroslavu Paliću. Općinske vlasti su ove godine financirale rekonstrukciju pozornice pačetinskog Doma kulture kako bi za važan jubilej zasjala u punom sjaju.

SJEĆANJE NA PAJU JOVANOVIĆA – Povodom 160. godišnjice rođenja istaknutog slikara Paje Jovanovića, 6. juna u dvorani Biblioteke 'Prosvjete' u Zagrebu upriličeno je predavanje "Paja Jovanović – istorijsko slikarstvo". Predavač Branko Čolović podsjetio je na Jovanovićev bogati opus od preko 4.000 slika, crteža i skica nastao tokom Jovanovićeve duge slikarske karijere. Jovanović je bio internacionalni slikar koji je živio i stvarao u Minhenu, Beču, Londonu, Parizu, Italiji, Švicarskoj, a neko vrijeme je boravio i na Kavkazu, u Carigradu, Egiptu i Americi. Za sobom je ostavio mnogo portreta, jer su sve velike ličnosti voljele da ih portretira, pri čemu je, kako je rekao Čolović, podilazio buržujskom ukusu. Jovanović je znao

slikati i nekoliko verzija svojih slika kao što je "Seoba Srba". Tu je sliku, zajedno s pravom na umnožavanje, prodao zagrebačkom poduzetniku Petru Nikoliću, pa je svaka od srpskih kuća imala tu, a kasnije i neku drugu reprodukciju njegovih slika, čime je Jovanović krenuo ka demokratizaciji umjetnosti jer su kopije bile dostupne velikom broju ljudi. Na takav način još su neke njegove slike nastale u velikom broju primjeraka.

LAZINE PJESE – U prostorijama Pučke knjižnice i čitaonice u Daruvaru 6. juna održana je promocija zbirke narodnih pjesama "Oj, djevojko, draga dušo moja" Laze Šironje iz Daruvara, diplomiranog ekonomiste koji je niz godina prisutan u kulturi ovog kraja. Promociju knjige organiziralo je gradsko Vijeće srpske nacionalne manjine, a medijator promocije bio Radovan Dožudić, autor nekoliko knjiga vezanih za Srbe tog kraja, koji je i urednik Šironjine knjige, prvog objavljenog literarnog djela. U promociju su bili uključeni i članovi pjevačke sekcije daruvarskog pododbora "Prosvjete" čiji je Lazo Šironja jedan od osnivača.

MANJINE PRED ZADRANIMA – U Zadru je 8. juna po 14. put obilježen Međunarodni dan kulturne raznolikosti. Na smotri održanoj na Trgu pet bunara, predstavile su se albanska, bošnjačka, makedonska, slovenska, srpska, poljska, ruska, češka i slovačka nacionalna manjina. Srpsku zajednicu folklornim nastupima predstavili su članovi pododbora Prosvjete iz Zagreba i Krnjaka, a nije izostala ni ponuda vina, sireva, rakija i badema s područja čitave županije.

U ZNAKU TRI DEVETKE – Na devetoj po redu Smotri folklora Srpske nacionalne manjine općine Voćin, koju je 9. juna organizirao voćinski pododbor "Prosvjete", nastupilo je devet KUD-ova iz Hrvatske i BiH. Osim

domaćina, pred publikom u prepunoj dvorani Hrvatskog doma, nastupili su članovi pododbora "Prosvjete" iz Zagreba, Krnjaka, Slatine i Bijelog Brda, članovi Društva izvornog folklora "Zavičaj" iz Velikog Poganca, kao i gosti iz Republike Srpske; Škola folklora "Čukali", KUD "Mladost" iz Stara i KUD "14. februar" iz Banjaluke.

SRPSKI DOKS – U zagrebačkom Dokukinu KIC od 14. do 16. juna upriličena je smotra "Novi srpski doks" tokom koje je publika mogla vidjeti šest novih srpskih dokumentaraca koji su dobili priznanja na festivalima diljem svijeta, a neki od njih prvi put su prikazani u Hrvatskoj. Tom prilikom u Zagrebu je gostovalo i nekoliko autora. Manifestaciju je otvorio film "Gora" Stefana Maleševića, a zatvorio "Radnička klasa odlazi u raj" Marka Cvejića. Smotru je organiziralo udruženje Restart, u suradnji sa zagrebačkim pododborom Prosvjete.

VIŠE OD IGRE – Nogometne reprezentacije Srba iz Hrvatske i Hrvata iz Srbije odigrale su 15. juna prijateljsku utakmicu u Tavankutu kod Su-

botice. Domaćini su pobijedili s 4:1, ali rezultat je bio manje bitan: ta je utakmica bila prilika za održavanje brojnih sastanaka između predstavnika institucija sa obje strane granice i slanja poruka o potrebi bolje saradnje među državama i narodima. Održan je sastanak političkih delegacija dviju manjina na kojem je bilo riječi o boljem budućem povezivanju i suradnji dviju zajednica, kao i prekograničnoj saradnji. Dogovoren je i da se ubuduće sastanci između manjinskih predstavnika i samouprava Srba iz Hrvatske i Hrvata iz Srbije održavaju barem jednom godišnje.

DJECA SU UKRAS SVIJETA – U organizaciji pododbora "Prosvjete" iz Garešnice 16. juna održana je jubilarna Deseta smotra dječjeg kulturnog stvaralaštva "Djeca su ukras svijeta". Na takmičenju u starim dječjim igrama, održanom u Velikoj Bršljanici učestvovalo je osam društava. Smotra dječjeg folklora, na kojoj je učestvovalo 12 društava, održana je u Hrvatskom domu u Garešnici. "Prosvjetu" su, uz domaćine, zastupali ansambl s Kordunom (Vojnići Krnjak) i istočne Slavonije (Dalj i Bršadin), dok su od ostalih manjina nastupili Česi, Mađari i Ukrnjaci. Nastupili su i učenici osnovne muzičke škole iz Garešnice, Udrženje za očuvanje tradicije Prijedor i SKPD "Sveti Sava" iz Kranja. Sve zajedno – 250 djece i 80-ak odraslih koji su bili toplo dočekani i ugošćeni.

PRVIH DESET GODINA – U dva nastupa u manje od 24 sata ZborXop, koji djeluje pri zagrebačkom pododboru "Prosvjete", obilježio je prvih dešet uspješnih godina djelovanja. Koncerti održani 15. juna uvečer u puno dvorani Akademije likovnih umjetnosti u Zagrebu, a onda i naredni dan na Danu nacionalnih zajednica na Zrinjevcu, bili su prilika za podsjećanje na rad zabora koji je od osnivanja otvoren svim zainteresiranim ljubiteljima etno muzike. Zadnje tri godine ZborXop dirigira Jovana Lukić, koja vodi i zbor Domaćigosti i Mušku pjevačku grupu zagrebačkog pododbora "Prosvjete". Probe imaju jednom sedmično, a kad je potrebno, sastanu se više puta. A zadnjih mjeseci bilo je tako: bili su gosti Partizanskog zabora, imali su nastup na zagrebačkom Adventu, nastupili su povodom 8. marta, godišnjice oslobođenja Rijeke, na Trnjanskim kresovima, Žumberku... Jovana Lukić kaže

da bi voljeli da ih više zovu iz drugih gradova, od Beograda do Sarajeva ili Splita, i naglašava da je predivno raditi s mладим ljudima koji se okupljaju oko zabora. Prigodnom koncertu ZborXopa s prijateljima prisustvovali su i inicijatori osnivanja ZborXopa Svetlana Patafta i Salomon Jazbec.

KOLO USRED BEČA – Mnogobrojni Srbi iz Austrije skupili su se na Trećem koncertu Sportsko-kulturno-umjetničkog društva "Kolo", upriličenom 15. juna u dvorani Bruno u Beču. Uz sedam KUD-ova Srba koji žive i rade u brojnim mjestima pokrajine Donja Austrija, na bini su se našli i folkloriši zagrebačkog pododbora "Prosvjete", dobivši aplauze preko 300 ljudi u dvorani uz oduševljenje organizatora predsjednika "Kola" Nikole Milenkovića.

RAZIGRANI ŠTANDOVİ – U zagrebačkom parku Zrinjevac predstavnicima 18 nacionalnih zajednica koje žive i djeluju u glavnom gradu Hrvatske predstavili su 16. juna svoje tradicionalne običaje, nošnje, folklorne i muzičko stvaralaštvo, knjige i časopise, kao i autohtonu jelu. Tom prilikom osuđeno je nasilje nad Srbima u Viškovu, Supetru i drugim mjestima. Kao i svake godine na manifestaciji je bila prisutna i srpska zajednica preko pododbora "Prosvjete" i Vijeća srpske nacionalne manjine Grada Zagreba. Njihov stand se povijao pod teretom suhomesnatih proizvoda i sireva koji su stigli iz Vukovara, kao i vina i rakija. Kolače, pite i fritule ispekle su zagrebačke domaćice. Muzičku komponentu nastupa dali su članovi ZborXopa koji su, kao i iće i piće, izazvali interes publike.

NOVE NAGRADA ZA SRBENKU – Film "Srbenka" Nebojše Slijepčevića osvojio je Grand Prix na 28. Danima hrvatskog filma, nagradu za montažu te nagradu Oktavijan. Priznanja su podijeljena na ceremoniji zatvaranja ove manifestacije tokom koje je u pet dana trajanja, od 14. do 18. juna, prikazano preko stotinu filmova. Obrazlažući odluku žiri je istaknuo da film "svojim konciznim i suverenim filmskim pismom nepogrešivo uvodi gledaoca u jednu od najbolnjih tema novije hrvatske povijesti". Film je premijerno prikazan prije otprilike godinu dana i proputovao praktički cijeli svijet, dobivši više nagrada i priznanja. Međutim, HRT za razliku od nekih drugih TV kuća po svijetu, nije našao za shodno da ga otkupi. Za film "Srbenka" Slijepčević je dobio i godišnju nagradu "Vladimir Nazor" koju su mu uručili ministrica kulture Nina Obuljen Koržinek i predsjednik Odbora nagrade akademik Zvonko Kusić.

STOGODIŠNICA BEKRIJA – Održavanjem Međunarodnog folklornog susreta KUD "Bekrija" iz Negoslavaca 21. juna proslavilo je veliki ju-

bilej sto godina postojanja,. Uz domaćine i slavljenike na ljetnoj pozornici u Negoslavima nastupilo je još devet KUD-ova iz zemlje i inostranstva – "Mladi rudar" iz Dobrnje kod Tuzle, "Prelo" iz Čuruga, "Marko Orešković" iz Bačkog Gračaca, "Novak Radonjić" iz Mola, "Filip Višnjić" iz Višnjićeva, "Nikola Tesla" iz Bačkog Brestovca, "Ostrovo" iz Ostrova, "Ivan Franko" iz Vukovara i "Srem" iz Markušice. Otvarajući manifestaciju, načelnik općine Negoslavci Dušan Jeckov najavio je da će općina i dalje nastaviti pomagati rad KUD-a Bekrija.

DVADESET GODINA BOROVSKA – U Borovu je 22. juna održana 20. Međunarodna smotra folklora koja je okupila društva iz Hrvatske, Srbije, Bosne, Bugarske, Mađarske i Ukrajine. Organizatori smotre bili su Općina Borovo i KUD "Branislav Nušić". Umjesto na ljetnoj pozornici u Borovu, zbog jakog pljuska, smotra je prebačena u dvoranu tamošnje osnovne škole. Nastupilo je sedam KUD-ova s više od 200 učesnika – od dječje folklorne grupe domaćeg KUD-a, folkloruša sa Fakulteta za kulturu i umjetnost iz Užgoroda u Ukrajini pa do prvog ansambla domaćina koji se predstavio lgrama s Resave.

... TRINAEST GODINA DARĐANSKE SMOTRE – U okviru obilježavanja Dana općine u organizaciji tamošnjeg pododbora "Prosvjete" 22. juna je održana 13. Međunarodna smotra folklora nacionalnih manjina "Darda 2019". Kao i u Borovu, i tu je zbog kiše i nevremena smotra morala biti evakuirana pod krov – u dvoranu bivše srednje škole u Dardi. Zbog nevremena je odgođen i svečani defile folklornih grupa. Nastupilo je devet društava iz Hrvatske i okolnih zemalja – Ansambl narodnih igara "Prosvjete" iz Vukovara, "Češka Beseda" iz Lipovljana, KUD "Joakim Hardi" iz Petrovaca, MKD "Braća Miladinović" iz Osijeka, MKUD "Darda" iz Darde, BKUD "Ljiljan" iz Drenovaca, HKUD "Vladimir Nazor" iz Sombora, RKUD "Darda" iz Darde, HKUD "Kolo" iz Subotice i KUD "Sveti Nikola" iz Dete u Rumunjskoj.

SLIKARI U PETRINJI – Petrinjski pododbor "Prosvjete" 29. juna organizirao je 16. po redu likovne susrete na Baniji. Motive su tražili u Petrinji. Odazvalo se 30-ak slikara iz više mjesta u Hrvatskoj, od Hrvatske Kostajnice, Dvora, Karlovca, Zagreba, Novske, Kutine, Plitvičkih jezera, ali i iz BiH i Srbije. Predsjednica pododobra Mara Vilus najavila je još likovnih aktivnosti: tako će najesen organizirati 12. likovnu koloniju "Jesen u Petrinji", kao i sedmu po redu izložbu slika u Galeriji Krsto Hegedušić.

STABILIZACIJA "PROSVJETE" – Na redovnoj sjednici Glavne skupštine SKD "Prosvjete", održanoj 29. juna u Zagrebu, jednoglasno

su usvojeni izvještaj o radu i finansijski izvještaj za 2018. godinu. Stabilizacija "Prosvjeta" uspješno se provodi, rekao je generalni sekretar Slobodan Živković. – Situacija na kraju 2018. znatno je bolja nego godinu dana ranije. Ukupni prihodi iznosili su 6,1 milijun kuna, a rashodi 5,9 milijuna, što znači da je ostvarena dobit od 151.000 kuna što uz amortizaciju od 321.000 kuna, znači 470.000 kuna više prihoda. Znatno je smanjen dug, broj zaposlenih, troškovi telefona, zatezna kamata kao i troškovi ovraha, a plaće i obaveza se redovno isplaćuju. Ukupne nepodmirene obaveze od 2,5 miliona kuna smanjene su za petinu, rekao je Živković.

– U Prosvjeti su 2018. djelovala 52 pododbora i četiri koordinacije sa 1.949 članova koji su platili članarinu, s tim da četiri pododbora nisu aktivna. Pododbori su ispunili planirane aktivnosti, a sve obaveze prema njima su ispunjene, rekao je i naglasio veliku aktivnost rukovodstva oko rješavanja imovinskih pitanja koja je ranije rukovodstvo zapostavljalo. – Nekretnine u Preradovićevoj ulici 21-23 koje su vraćene Društvu zatećene su u katastrofalnom stanju. Zahvaljujući sredstvima Fonda za kapitalne investicije Srpskog narodnog vijeća od 134.000 kuna sanirali smo krov i spasili zgradu od daljnog propadanja. Iz tog fonda kasnije smo dobili milion kuna za uređenje tih prostora, na čemu se radi. Uskoro ćemo završiti dokumentaciju potrebnu za dobivanje sredstava od 1,5 miliona kuna od strane Ministarstva kulture, kako bi zgrada mogla biti stavljena u funkciju na korist organizacijskih dijelova "Prosvjete" i drugih srpskih institucija. Radimo i na vraćanju u posjed, odnosno iseljavanju pojedinih pravnih osoba koje su usurpirale dijelove zgrade, rekao je Živković.

– Naš mandat je bio usmjeren prema stabilizaciji stanja i možemo biti zadovoljni onim što je učinjeno u proteklih godinu u pol, rekao je potpredsjednik "Prosvjete" Siniša Tatalović. Kad smo ga započeli nismo bili sigurni da ćemo napraviti potrebne pomake, ali smo se uhvatili ukoštač s problemima. Nismo se bavili prošlošću; to smo ostavili nadležnim institucijama, a naš je cilj da do kraja dvogodišnjeg mandata "Prosvjetu" stabiliziramo do kraja, kako bi novo rukovodstvo, koje će biti izabrano 2020. godine, moglo krenuti od nule.

– Bez vašeg entuzijazma, ali i entuzijazma članova pododbora i organizacijskih jedinica ne bismo bili prepoznati u javnosti, a bitna je i velika podrška SNV-a i Kluba zastupnika SDSS-a, rekao je Tatalović.

АКО НЕКО НАРОДУ ЗАТИРЕ ПРОШЛОСТ, ОДУЗИМА МУ ПРАВО НА БУДУЋНОСТ

ЈОАНИКИЈЕ, ЕПИСКОП БУДИМЉАНСКО-НИКШИЋКИ

Нећемо дозволити да оним што је Божије и црквено располаже било која пролазна власт, па ни ова којој ништа није свето. За овај став имамо безрезервну подршку од нашег вјерујућег народа чији су преци подизали светиње и завјештавали их Богу и Цркви, не држави или било којем режиму

РАГОВАРАО: **Бојан Муњин**

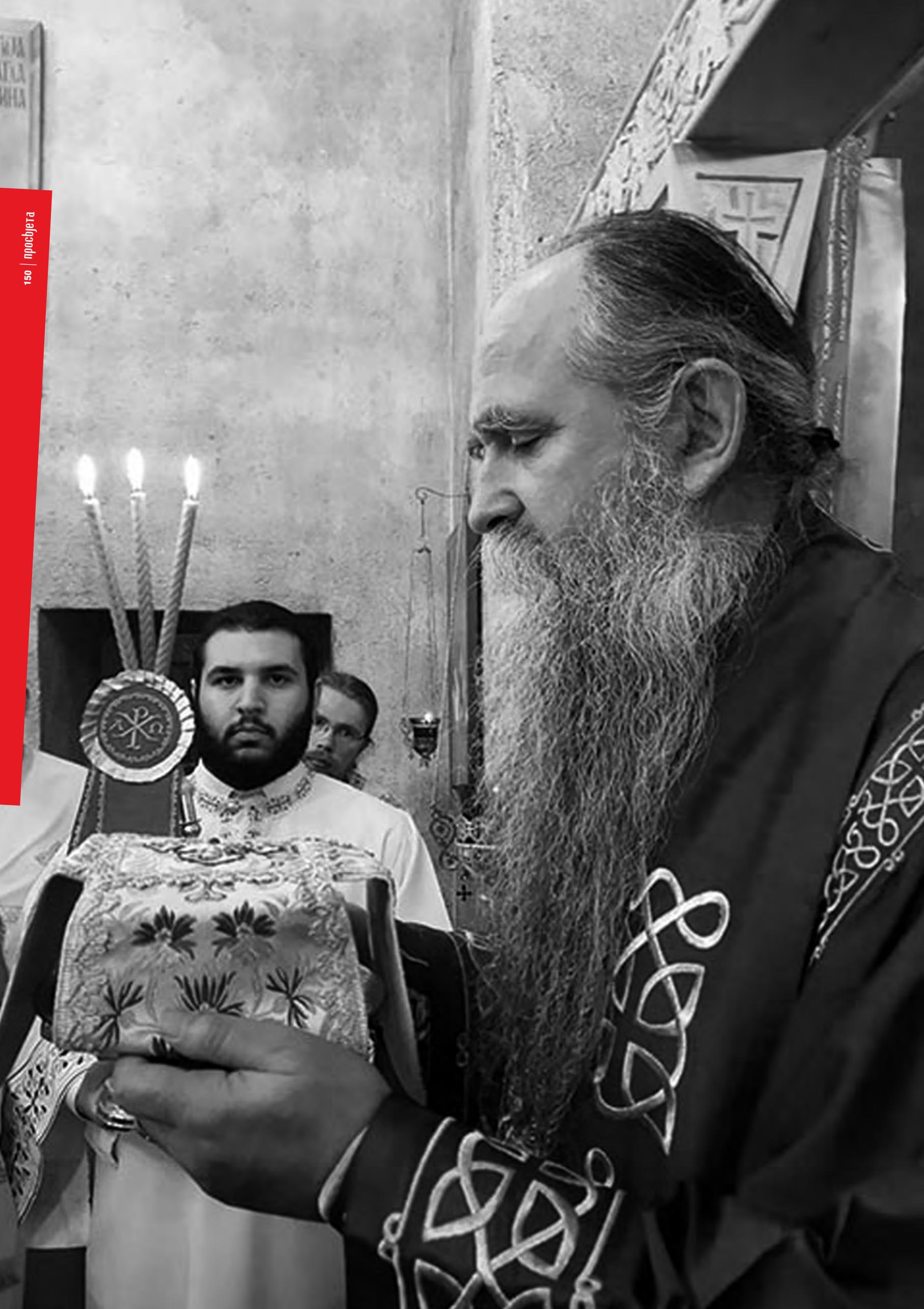
Унутарње друштвене и политичке прилике у Црној Гори већ дugo нису добре када је ријеч о односима власти и опозиције, као и у народу, између оних који се осјећају Црногорцима и оних који се осјећају Србима, а напади на Српску православну цркву у Црној Гори довели су све те спорове посљедњих мјесеци до усијања. Најновији приједлог закона о слободи вјерио исповијести и правном положају вјерских заједница у Црној Гори, који би фактички одuzeо право власништва Српској православној цркви над њеним црквама, манастирима и светињама и предао их у руке држави, изазвао је снажно противљење Српске православне цркве која овај потез доживљава као бити или не бити, не само њеног опстанка него и духовног и националног идентитета Срба у Црној Гори. О овом приједлогу закона, као и о могућим перспективама живота православних вјерника у Црној Гори разговарамо с владиком Јоаникијем, епископом будимљанско-никшићким.

Приједлог закона о слободи вјерио исповијести и правном положају вјерских заједница у Црној Гори, изазвао је снажно противљење Српске православне цркве у Црној Гори, али и у њеном средишту у Београду. Која је суштинска тачка тог отпора Српске православне цркве?

Јоаникије: Очигледно је да је Предлог закона рађен са злом

намјером. Његовим усвајањем држава би произвела неравноправност међу црквама и вјерским заједницама. Наиме, Црна Гора је склопила уговор са Римокатоличком црквом, Исламском заједницом и Јеврејском заједницом, а у тим уговорима дат је много шири обим права него овим предлогом закона. Овај закон би омогућавао држави да одузме храмове и осталу имовину црквама и вјерским заједницама на које би се он односио, с тим што имовину оних вјера које имају уговоре држава не би могла присвојити јер их штите одредбе потписаних уговора. Дакле, предлог поменутог закона је намирењен превасходно за Српску Православну Цркву у Црној Гори. Њега је лицемјерно звати законом о вјерским слободама пошто би он омогућио конфискацију црквене имовине и тиме уствари ограничио вјерска права и слободе. Устав Црне Горе прописује да су све вјере у овој држави равноправне и да је црква одвојена од државе. Оба та начела крше се овим предлогом закона. Онај ко хоће да одузме нечију имовину није одвојен него му се намеће као господар. Више је него јасно да овим Предлогом закона власт игнорише Устав своје земље и друге међународно важеће правне акте који регулишу односе између цркве и државе.

Што заправо жели црногорска власт овим приједлогом?

Јоаникије: Хоће да загосподари црквеном имовином, да Цркви одузме слободу и да је учини својом робињом. Наравно, у томе неће успети.

На који начин ће се Српска православна црква у Црној Гори борити за обрану свог положаја и својих вјерника?

Јоаникије: Ми смо формирали јак правни тим са намјером да искористимо сва средства правне струке, да заштитимо своја раније стечена права, укључујући и имовинска. Свесни смо свог утемељења и вјековног континуитета духовног, културолошког и правног. Увијек смо имали, а сада посебно, наглашено осјећање дужности да чувамо по цијену живота вјековно наслеђе које смо примили од својих предака. Када је ријеч о светињама, црквама и манастирима, не можемо допустити да се мијења њихова улога и намјена. Нећemo дозволити да оним што је Божије и црквено располаже било која пролазна власт, па ни ова којој ништа није свето. За овај став имамо безрезервну подршку од нашег вјерујућег народа чији су преци подизали светиње и завјештавали их Богу и Цркви, не држави или било којем режиму.

**Предлог закона лицемјерно
је звати законом о вјерским
сlobodama пошто би он омогућио
конфискацију црквене имовине
и тиме уствари ограничио
вјерска права и слободе**

Српска православна црква најдубље је повезана са традицијом и културним и духовним идентитетом Срба, ма гдје они живјели. Зашто власт у Црној Гори толико жели да оспори, неутрализира или пребрише српски идентитет становника Црне Горе, или бар оних који се тако осјећају?

Јоаникије: Наша власт упрегла се у пројекат брисања вјекова свог Ћириличног и српског наслеђа да своме народу одузме претке. Ако неко једном народу затире прошлост истовремено му одузима право на будућност. Наш народ је од давнина био изложен таквом притиску, раније од разних окупатора и туђина, данас, нажалост, од своје власти.

Што мислите о неканонизираној Црногорској православној цркви?

Јоаникије: То је творевина власти у коју ни сама она не вјерује. Створили су је за политичку потребу или је несрећа и власти и те дружине што у њој народ никада није препознао ни цркву ни религију него превару и манипулатацију.

Како у атмосferи ових напетости живе вјерници Српске православне цркве у Црној Гори?

Јоаникије: Наш народ је навикао да се бори са неправдом. Понекад изгледа да је поступао или је увијек изнова започињао борбу са обновљеном вјером и енергијом. Никада се не предаје. Ми, као духовни пастири, не желимо да подстичемо сукобе ни са властима ни са онима који другачије мисле, посебно не са другим вјерама. Међутим, завјетовани смо да се боримо против лажи. Ако неко говори да цркве и манастири не припадају Богу и Цркви него Држави, то значи да смо ми некоме нешто украдли или отели. То је гнусна лаж и ништа мање од тога! Та прича се шири преко медија да би власт преваром стекла подршку од јавности за пљачку црквене имовине, укључујући и отимање светиња. Ми се, заједно са народом, боримо против те неправде, најмоћнијим оружјем – истином и ријечју која у оваквим ситуацијама може бити и оштра уколико је заснована на правди. Тешко је живјети ако сте стално изложени било каквој непријатности, али борба за очување вјере, коријена и светиња, борба против било које тешке неправде доноси духовну радост и осмишљава људски живот.

**Црногорска власт хоће да
загосподари црквеном имовином,
да Цркви одузме слободу и да је
учини својом робињом. Наравно,
у томе неће успети**

Што том народу савјетујете ви, као један од његових духовних пастира?

Јоаникије: Савјетујем им да као апостоли остану са Христом увијек и свагда, а посебно када Његова црква трпи клевете и хуле од овог свијета. Истина коју је Апостол Павле благовјестио ако са Христом страдамо, са Христом ћемо се и прославити, никада није изгубила свој значај и спасоносно дејство. Наш вјерујући народ има чисто срце да то може схватити и примити. Уосталом, та апостолска поука је по безброј пута провјерена и потврђена у нашој прошлости. Оваплоћена је у нашем искуству.

Што мислите о перспективама православне духовности у времену нарасле материјализације свијета и глобалне офанзиве против сваке духовности?

Јоаникије: Ко вјерије у Христа истовремено вјерије у божански смисао живота, стварања и борбе за јеванђељске вриједности. Православље никада није страховало од изазова садашњости, нити од искушења које доноси овај свијет и историја. Православна вјера није нека магловита и неодређена духовност него је она живот у Христу, прави и пуни Живот достојан човјека. Са Христом и у Христу увијек имамо отворену перспективу, радосну и свијетлу, већ овде и сада имамо предокус Његовог вјечног Царства. То је оно што смо дужни свједочити и у овом и у будућем времену.

**„RAZVILO SE CRNO VREME OPADANJA,
NABUJAO ŠLJAM I RAZVRAT I POROCI“**

O BURAZERSKOJ DRŽAVI, LOKALNO I GLOBALNO

PIŠE: Bojan Munjin

Balkanska „burazerska država“ i „ortački kapitalizam“ bez svake sumnje se tiču savjesti nas ovdje, ali se u najmanju ruku ogledaju i u tom dvostrukom licu Zapada, na kojem je tehnološki progres otišao u nebo, ali se on u međuvremenu prilično ispraznio od etičkih načela u koje je nekada vjerovao

Kako je sve to, kotrljajući se tako bezglavo, stiglo do naših dana, pita se jedan monah moleći se beznadno Bogu, na prvoj stranici knjige „Družba Isusova“, češkog pisca Jiří Šotole. Monah je siguran da je u jednom trenutku sve krenulo u krivo i da krivica leži, kako na njegovoj duši i dušama njegove braće, tako i u srcu svakoga od nas. Postoji jedna politička legenda u Beogradu iz prvih decenija 20. vijeka, u kojoj su glavni junaci bili srpski političar Nikola Pašić i njegov sin Radomir. Sin je bio poznat kao krupni korupcionaš i neviđena varalica i, pored nebrojenih drugih afara, bio je optužen za pronevjeru 160 vagona šećera. Pred državnom komisijom za ispitivanje tog slučaja Nikola Pašić je branio sina kako je znao i umio: „Šta mogu kad dete voli slatko“. U Prvom svjetskom ratu sin Radomir, zaposlen u srpskom poslanstvu u Parizu, prodavao je platinu Njemačkoj koja je bila u ratu sa Srbijom i koristila ju je u vojnoj industriji i, umjesto da Pašićev sin po tadašnjim vojnim zakonima bude smjesta strijeljan, stvar je legla i on je osuđen tek za – kršenje carinskih propisa.

Sto godina kasnije u novinskom tekstu sa ironičnim pitanjem, „zašto HDZ-ovci vole Hrvatsku?“, novinar Ante Tomić zaključuje da je potpuno

Rich Uncle Pennybags, Monopoly Man, Mr. Monopoly

logično da je oni vole, „kad pogledate šta im je sve Hrvatska omogućila“, spominjući afere današnjih hrvatskih političara o kojima je štampa pisala u posljednje vrijeme. „Stanovi, vinogradi i kuće Josipa Đakića, hotel njegova sina, brojne nekretnine Gorana Marića, tajanstveni Mercedes ministrike Gabrijele Žalac, njezina sumnjičiva veza sa šibenskim poduzetnikom Josipom Stojanovićem, koji je Zdravka Marića vodio na Svjetsko prvenstvo u Rusiju, višemilijunski krediti Milijana Brkića, takozvani roštilj Tomislava Tolušića, bračka vikendica Lovre Kuščevića...“, nabraja Tomić.

Naši i vaši

Kad već spomenemo rat, postoji i jedna od raznoraznih afera o oružju iz rata 1991-1995. koje su u ovom slučaju Srbi negdje u Bosni prodavali Hrvatima i obratno, i koju aferu je istraživao jedan nizozemski novinar (gostovao je u TV emisiji „Slikom na sliku“ sredinom devedesetih) i ta afera je završila tako što je taj novinar pronađen s metkom u potiljku u nekom kanalu u Amsterdamu. Kako Srbi ni u čemu ne žele da ostanu dužni Hrvatima, tako današnja srpska štampa također nabraja afere sličnog okusa i mirisa. O, na primjer, „fantomskoj firmi za pranje novca“, koju drži Andrej Vučić, brat predsjednika države, o 23 luksuzna apartmana u bugarskom ljetovalištu „Sveti Nikola“ koje je za oko pet miliona eura kupio Siniša Mali, gradonačelnik Beograda, o „reketu“ u iznosu od dva miliona eura, koji je kum Aleksandra Vučića i direktor Elektromreže Srbije Nikola Petrović, pokušao da naplati od američke firme „Continental Wind Partners“, o tajnim snimkama ministra Ivice Dačića u društву sa Rodoljubom Radulovićem, zvanim Miša Banana, koji je u bjekstvu pred optužbama da je dio Šarićeve narko grupe i krijumčar heroina i – da ne nabrajamo dalje. I pored toga što znamo da mediji puno toga izmišljaju, čini nam se kao da smo naša generacija, kao i brojne generacije prije nas, proveli čitav život u društvenoj baruštini u kojoj smo neprestano gledali male i velike reptile od kojih nismo mogli ni znati kako da se obranimo.

Dvije današnje ekonomski teoretičarke, Maruška Vizek iz Zagreba i Danica Popović iz Beograda, potvrđuju ovu tužnu istinu, smatrajući da su

kronična korupcija, nepotizam i kriminal, ključni razlozi zbog kojih i jedna i druga država tavore u blatu siromaštva i društvene apatije. Gledano s površine, sve to već znamo, ali ono što je važno jest dubinska i historijska perspektiva: zašto na ovim prostorima kriminal i korupcija izgledaju kao kronična kožna bolestina koje se nikako ne možemo otresti? Za Marušku Vizek taj takozvani sistem preko veza i preko reda metastazirao je na cijelu ekonomiju i društvo, te njegovi korjeni, kako ona kaže, sežu „u duboku prošlost i dio su naše kulture i identiteta“. Tu tradiciju Danica Popović naziva „burazerskom državom“, dok Maruška Vizek za današnje stanje koristi termin „ortački kapitalizam“. S druge strane, kako kaže ova ekonomistica, mi smo na ovim prostorima postali „umjetnici prezivljavanja u institucionalnom kaosu koji nas okružuje“, ogorčeni na društvene nepravde i nepovjerljivi u ispravnost djelovanja bilo koje službe od javnog značaja. Taj nedostatak međusobnog povjerenja razara društveno tkivo, stvara vrlo toksične društvene podjele i onemogućuje bilo kakvu širu društvenu suradnju neophodnu za ostvarivanje razvojnih ciljeva naših zemalja, smatraju i jedna i druga ekomska stručnjakinja.

Čini se da je naša generacija, kao i brojne prije, provela čitav život u društvenoj baruštini u kojoj smo neprestano gledali male i velike reptile od kojih nismo mogli ni znati kako da se obranimo

Može li se na Balkanu govoriti o nekom socio-psihološkom profilu njegovih stavnika, koji neprestano proizvode ‘burazersku državu’ i ‘ortački kapitalizam’? Jedan od najznamenitijih srpskih intelektualaca, Slobodan Jovanović (Beograd, 1869 – London, 1958.), u svom poznatom eseju pod nazivom „O poluintelektualcu“, koji nalazimo u njegovoj knjizi „Jedan prilog za proučavanje srpskog nacionalnog karaktera“, smatra taj miješani tip čovjeka, koji se u stvari nikad nije dovinuo do ozbiljnih humanih, intelektualnih i duhovnih visina, vrlo korisnim za razumijevanja šire slike ukupnosti mentaliteta na Balkanu. On piše: „Uzimajući ga u njegovom najpotpunijem i najizrazitijem vidu, poluintelektualac je čovek koji je uredno, pa možda čak i s vrlo dobrim uspehom svršio školu, ali u pogledu kulturnog obrazovanja i moralnog vaspitanja nije stekao skoro ništa. Bilo usled njegove urođene nesposobnosti ili zbog manja školskog sistema, on nije dobio podstrek za duhovno samorazvijanje. On, uopšte, duhovne vrednosti ne razume i ne ceni. On sve ceni prema tome, koliko šta doprinosi uspehu u životu, a uspeh uzima u ‘čaršijskom’ smislu, dakle, sasvim materijalistički. S ostalim duhovnim vrednostima odbacuje i moralnu disciplinu...“ Takve

ljudske karaktere Miroslav Krleža slično naziva ‘poluinteligentima’ pa u svojim ‘Zastavama’ piše kako „stizu uvijek od vremena na vrijeme pustolovi na vlast u takvima zaostalim zemljama, a u što može drugo vlast pustolova da se pretvori nego u zločinstvo.“ Takva ocjena o specifičnom tipu ljudi ovog podneblja nije pala s neba i svakako ne predstavlja neko sudbinsko predodređenje Balkana, nego je rezultat historije i geografije, koji je karakterističan ne samo za Srbe ili druge Slavene. Ipak, zašto je sve to tako i kako smo se uspjeli toliko pokvariti? I konačno vrlo važno pitanje: Da li smo mi ovdje na Balkana baš najgori?

Nedostatak međusobnog povjerenja razara društveno tkivo, stvara vrlo toksične društvene podjele i onemogućuje bilo kakvu širu društvenu suradnju neophodnu za ostvarivanje razvojnih ciljeva

Skorojevići i laktaroši

Ako se pogleda šira slika, historijski i geografski – to smatramo veoma važnim – onda zaostalost Balkana nije sasvim na suprotnoj strani skale od razvijenosti na primjer Zapada. Znameniti historičar Christopher Clark kaže da u trenutku kada se divimo sjaju, komforu, obrazovanosti i razvijenosti Europe, moramo uzeti u obzir da je sve to plaćeno zločinačkim izrabljivanjem kolonija, a beogradski historičar Miloš Ković dodaje da iza te velike ofanzive bogatih država za moderniziranjem naroda Trećeg svijeta ili Balkana, često su se krili krvavi masakri domorodaca ili nezajaljiva želja za izvlačenjem golog profita. O kakvom tipu ljudi se tu radi za razliku od nama dobro poznatih Balkanaca? U tom smislu karakterističan je tekst beogradskog kulturnog teoretičara Lubiše Vićanovića pod nazivom „Laktaroši“, koji ne govori o Beogradu nego o Parizu. Vićanović piše kako u Parizu, s početka 18. vijeka, u atmosferi gdje prilično uzdrmana religija gubi autoritet u društvu, „bez čije se moralne podrške pojedinac žudno okreće zemaljskim slastima“, pojavila se nova vrsta ljudi. To su oni, kaže Vićanović, „što su mučeni žudnjom za bogatstvom i položajima izmigljili iz svojih dućana, radionica, predgrađa, koliba – da zgrabe sve što se zgrabit će, tip koji nema ništa, a sve bi htio da ima...“ Aristokracija takve ljudi naziva *qui veut arriver* – skorojevići, laktaroši, kaže Vićanović. „To je sirov, neobrađen tip koji se ne libi da puži pred jačim, a bude surov i nemilosrdan prema slabijem, koji bezobzirno juriša na položaje, titule, novac i gradove; uvodi nova pravila u politiku, kulturu, ponašanje... Primitivac, *par excellence*, koji se meša u sve, a ne razume ništa“, piše Vićanović. Inače, za takav historijski proces francuska literatura je koristila medicinski izraz

dégénérescence, a španjolski filozof Ortega y Gasset nazivao je takav sloj ljudi u akciji „vertikalnom pobunom periferije“. U ovom osvrtu svakako nije riječ o neuvažavanju civilizacijskih dostignuća Zapada, kao ni o oma-lovažavanju Balkana, ali zar ta slika evropskog skorojevića iz 18. vijeka, koji se u međuvremenu pretvorio u beskrupuloznog poduzetnika današnjeg tipa, ne nalikuje napadno na turobnu imaginaciju o poluintelektualcu domaćeg kova Slobodana Jovanovića?

**Sistem preko veze i preko
reda metastazirao je na
cijelu ekonomiju i društvo,
a njegovi korijeni sežu u
duboku prošlost i dio su naše
kulture i identiteta koji Danica
Popović naziva „burazerskom
državom“, dok Maruška
Vizek koristi termin „ortački
kapitalizam“**

Dvjesto godina nakon laktaroša iz Pariza, točnije 2008. godine stiže velika svjetska ekonomski kriza, koja je pola svijeta zavila u crno i koja je između ostalog započela tako što su američki investicijski biznismeni Bernard Madoff i Robert Stanford na kriminalan način oštetili američku privredu za preko sto milijardi dolara, te da je zbog sličnih makinacija i podmićivanja propala i čuvena tvrtka *Enron*, bacivši kroz prozor nekoliko desetina milijardi dolara. Gledano sa strane, problem svih nas ovdje često je u tome što mi, zaslijepljeni svjetlošću svijeta, zaboravljamo da su inventura jednog tipa kulture očite materijalističke brutalnosti i popis korupcionaških afera, prljavih poslova i podzemnih operacija koje idu na dušu Zapada, historijski do današnjeg dana, zapravo ogromni. Balkanska „burazerska država“ i „ortački kapitalizam“ bez svake sumnje se tiču savjesti nas ovdje, ali se u najmanju ruku ogledaju i u tom dvostrukom licu Zapada, na kojem je tehnološki progres otišao u nebo, ali se on u međuvremenu prilično ispraznio od etičkih načela u koje je nekada vjerovao. To veliko Ništa danas je nekako postala svakodnevica na sve četiri strane svijeta. Pjesnički rečeno, mračni stihovi „razvilo se crno vreme opadanja, nabujao šljam i razvrat i poroci“ Vladislava Petkovića Disa, napisani prije sto godina i rezervirani za Balkan, danas komotno mogu vrijediti i za dobar dio čovječanstva.

O tom dijaboličnom pejzažu Zapada pisali su mnogi, od Oswalda Spenglera do Petera Sloterdijka i drugih, ali je za današnje vrijeme vrlo zanimljiv mali ali vrlo kritički intoniran tekst zagrebačkog novinara Tomislava Jakića, pod naslovom „Laž je istina“, u kojem on tvrdi kako živimo „u neiskrenom svijetu tzv. demokracije i simuliranih sloboda, kojim upravljaju moćnici iz sjenke kao nikada do sada“, među kojima je, nastavlja Jakić,

novca ne zna se koliko, i odakle nevidljiva ruka iza kulisa određuje šta će se, kako i kada dogoditi. U svom tekstu Jakić piše „o Evropi koja je umrla“, ironično o miru „kojeg ne smije biti“ i o izbjeglicama „u mrežama evropskog licemjerja“.

Poštenje i pravednost

Ono što nam govori ta šira slika svijeta, u kojoj jednim krajičkom sudjeluje i Balkan, jest da je to jutro modernog doba u isto vrijeme i početak kraja slike čovjeka koju smo poznavali vjekovima do tada, kao i jednog morala koji je Aristotel nazivao *etikom poziva*, a Weber *nalogom odgovornosti*, dok je suvremeni teoretičar Filip Peterson taj skup pravila označio riječima kao što su dostojanstvo, točnost, poštenje i pravednost. Na ovim prostorima, zbog tog čemera i jada u kojem živimo, vlada svojevrsna ‘balkanska apatija’ puna negativnih osjećaja, ogorčenosti i nemoći, ali jednak tako na svjetskoj razini, neki drugi ‘ortački kapitalizam’ (na engleskom se on ironično zove *old boys network*) i ‘burazerska država’ (sjetimo se samo porodičnih i korporativnih klanova u Americi, Engleskoj i drugdje), stvaraju ‘civilizacijsku apatiju’ o kojoj je pisao teoretičar Boris Buden. Ili, kako bi rekli stari Grci „*pantahothen gar he hodos estin eis Aidu*“, što bi značilo: odasvud vodi jedan te isti put u Had. Pošteno pitanje onda glasi: kako preživjeti ‘burazersku državu’ i ‘ortački kapitalizam’, kod nas, kao i u bijelom svijetu? Ekonomski teoretičarke Vizek i Popović nude razumno rješenje, naročito za naše područje, ukazujući da „promjena počinje nultom stopom tolerancije na bilo kakav oblik korupcije“, da treba insistirati na „društvu znanja i kompetencije“ te da treba „kažnjavati one koji se ne pridržavaju uspostavljenih pravila ponašanja.“ O takvim mjerama u domaćem dvorištu neprestano slušamo, ali od toga je kao što znamo malo vajde, jednakako kao što se u Evropi baš na svakoj konferenciji evropske političke kreme predlaže više socijalne osjetljivosti, brige za druge i drugačije ali rezultat od svega toga je opet malo ili ništa.

Što da se radi kada mnogi unutar te svjetske apatije misle da se ništa ne može uraditi a tlo ispod naših nogu sve više podrhtava? Neki ugledni današnji mislioci koji nisu niti religiozni, čak niti politički konzervativni – jedan od njih je njemački filozof Jurgen Habermas, koji je i ateist i ljevičar – izrazili su svoje razmišljanje kako vrijednost individualnih prava, moralne jednakosti i ljudskog digniteta možda neće preživjeti propadanje judeokršćanske kulture u kojoj su nastali. Dakle, iz toga proističe da bi se trebalo vratiti temeljima, kulturi i običajima od kojih smo svi potekli, na Balkanu i drugdje i koji su naš život na zemlji mnoga stoljeća činili smislenim i vrijednim, jer ako to ne učinimo, to već danas svatko zna i bez filozofskog obrazovanja, crno nam se piše.

Kako to postići? Evo malog prijedloga za kraj. Filozof Scott Moore tvrdi da grijesimo kada politiku shvaćamo tek kao manje-više bljutavu vještinu upravljanja državom, sa kojom smo neprestano nezadovoljni. Moore piše: „Politika je način na koji uređujemo zajednički život u polisu, bilo da je riječ o gradu, zajednici ili čak porodicu. Riječ je o načinu na koji živimo zajedno, kako prepoznajemo i čuvamo ono što je najvažnije, kako njegujemo prijateljstva i obrazujemo svoju djecu, kako učimo misliti i razgovarati o tome kakav je život uistinu dobar život.“ Ili, što bi rekao pokojni srpski patrijarh Pavle: „Kada će nam biti bolje? Kada mi budemo bolji.“

РАСПРАВЕ О НОТОРНОМ (23)

ШАХ

пише: **Горан Бабић**

**И на сједници комисије за историју
Партије и у разговорима на Тушканцу
(или у Опатичкој 10 – сједишту Института)
главна је теза била иста – запостављеност
Хрватске, њезина обесправљеност
у Југославији, потлаченост Хрвата а
супремација Београда и опћенито Срба у
свему и свудаје. Сад као је од тих давних
догађаја прошло више од пола вијека
и као су сви непосредни актери отишли
с овог свијета, може се без особитог
претјеривања рећи како су дискусије из
тих књига увеклико придонијеле распаду
земље и рату до којег је дошло тридесетак
година касније**

Постоје неправедно заборављене књиге. Оне можда нису спаљене, сажежене или изрезане (као неке збирке овога аутора), али их се свеједно не може наћи на полицама књижница нити их когод од ученије чељади цитира. Споменимо свега двије, обје од не малог значаја за овдашњу новију историју.

То – да је широј јавности готово непозната „Југославија у Хрватској“ – и није особито чудо будући да је дотично дјело објављено ратних година у далеком граду Београду, а у скромној наклadi од свега 200 примјерака. Мање је разумљиво због чега су затурена у неку врсту заборава „Сјећања“ Ивана Шибла, објављена у Загребу, у знатно већем тиражу.

Први наслов доноси, између осталог, и записник са сједнице комисије за историју ЦК СКХ из прољећа давне и далеке 1964. године. На том сад већ легендарном састанку (руководила Анка Берус, гост био Родољуб Чолаковић) први пут се својим изјавама јавља (и истиче) Фрањо Туђман, у том часу директор Института за историју радничког покрета у Загребу. Његови се ставови битно разликују од службених, а добивају јасну или прешутну подршку већине присутних међу којима су и Владимира Бакарић, шеф хрватске Партије и Павле Грегорић, Октобарац. Бакарић се, додуше,

млако супротставља (зар га не зову и Свиленi?), док старина из Октобра нема ништа против Францековог мишљења.

За слабије упућене, то се догађа пуних 25 година прије него што је на политичком небу Југославије засијала звијезда Слободана Милошевића тако да се никако не може рећи (а често се говори) како је овај потоњи произвео (створио, проузрокио) оног претходног. У вријеме кад је Туђман са својим тезама јавно иступио (видјети и његову полемику с Пером Морачом у „Војноисторијском гласнику“) Милошевић је био ваљда ангажиран у пионирској организацији, али то неће засметати „стручњацима“, који тврде да Туђмана не би било да није било Милошевића. Ревизионистима свих боја и застава није проблем да прије претворе у послије, а да послије прометну у прије. Зашто не би лагали ако могу?

Додуше, у том часу још је на великој власти био Александар Ранковић, елиминиран истом дније касније, али ниједан коментатор или историјар (типа Биланџића, Банца и сличних) неће казати како је Ранковић створио Туђмана. Дапаче, на једном мјесту у „Беспујима повијесне збиљности“ Туђман тврди да је Ранковић (преко Крајачића) спријечио његов (Туђманов) избор у ЈАЗУ! Али одлутасмо...

Друга забашурена књига (она Шибла, троделна) доноси између осталог свједочење непосредног свједока о формирању и дугогодишњем дјеловању неформалног (неслужбеног) кружока око Туђмана и „његовог“ Института. Кружок је окупљао еминентна имена, генерал до генерала (Н. Каић, И. Шибл, И. Рукавина...) револуционери (И. Хариш, П. Грегорић, В. Хољевац...), умјетници (В. Радауш, К. Хегедушић..., затим Шћуканец, В. Богданов итд.), све у свему нека врста београдске Симине 9 а у Загребу.

Шта је спајало атмосферу ових списка? Шта им је било заједничко, шта их је повезивало? И на сједници комисије за историју Партије и у разговорима на Тушканцу (или у Опатичкој 10 – сједишту Института) главна је теза била иста – запостављеност Хрватске, њезина обесправљеност у Југославији, потлаченост Хрвата а супремација Београда и опћенито Срба у свему и свудаје. Сад као је од тих давних догађаја прошло више од пола вијека и као су сви непосредни актери отишли с овог свијета, може се без особитог претјеривања рећи како су дискусије из тих књига увеклико придонијеле распаду земље и рату до којег је дошло тридесетак година касније.

Размиоилажења и сукоби, спорови и свађе нису наравно почели тада, шездесетих година прошлог столећа, већ су знатно старијег датума (читати Супила, Прибићевића, Радића...) те се протежу чак до времена (видјети Вјекослава Клаића, Тадију Смићикласа, Шишића, Шидака...) кад су Турци освајали овдашње крајеве па су наши великаши били прикраћени за даће и намете од којих је царски Беч ослободио Крајишнике. Новост се сад састојала у томе да су се исти или слични спорови појавили и у редовима некоћ потлачене љевице. Страст је надвладала чињенице, некадашњи интернационализам је копнио и ишчезавао, а Слобода није „умела да пева као што су сужњи певали о њој“ (Миљковић).

Апсурдане тврђење према којима повлаштени (читај Срби) настањују неразвијене крајеве одољеле су чак и сатири. Бадава је мој друг, Кордунаш Раде Пелеш своједобно клицао „Јебеш опћину која није загађена!“ Ни еколођија није помагала те су ти крајеви остали неразвијени, а приде су сад још и пусти, празни и попаљени.

Не знам шта би Крлежа данас на све то рекао. Али који Крлежа, онај који је с Марком Ристићем штампао „Печат“ или онај који је у свом стану на Гвозду с Туђманом до поноћи играо шах? У Бергмановом „Седмом печату“, наиме, вitez игра шах са смрћу.

**СЕДАМДЕСЕТ ГОДИНА ОД
КОРДУНАШКОГ ПРОЦЕСА**

ОВДЈЕ (НЕ)ПОЧИВА ИЛИЈА ЖЕГАРАЦ ...

пише: **Жељко Кресојевић**

„За кордунашки злочин, стаљинистички инсцениран и изведен, не сноси одговорност само његов инспиратор и организатор хрватски националиста, шеф КП Хрватске, Андрија Хебранг, него и полицијско-судски извршитељи: Орешчанин, Опачић, Бркић, Шумоња, овековечени у тадашњој штампи, недостојној партизанског ослободилачког духа“, записао је генерал Павле Јакшић

Готово свако љето Слободан Жегарац дође у Вojнић, своје родно мјесто. Обично преспава код Букава у комшилуку, сврати обавезно код мог оца, његовог друга. Јете се дјетињства, несташлука, младости. Те његове ране године једино је лијепо што га веже за варошицу и крај у којем је рођен.

Корача лагано улицом која води према војнићком „крижу“. Боже, каквог ли апсурда. Улица данас носи име Андрије Хебранга, човјека који је име његовог оца Илије подвукao црвеном оловком и тиме му одрубио главу!? Заустави се на „крижу“. Поздрави се, подивани са малобројним познатима. Баци поглед у правцу „Југокерамике“. Од зграде на самом ћошку у којој је некад била трговина „Батиних“ ципела, онда дugo година Мустафина сластичарна, па све тамо до Хајдина био је посјед његова ћеда Јована Гредеља – Јоце, власника Творнице бетонског цријепа у Вojнићу. Он је био један од имућнијих, најугледнијих Кордунаша тога времена. Слободанов рођени стриц Емилијан, трговац, био је од 1901. године члан Скупштине ријечко-модрушке жупаније по имовинском цензусу, а од 1908. године и њен изборни члан. Био је предсједник „Српске штедионице“ у Вojнићу.

Андрија Хебранг

Купи Слободан у цвећари пар воштаница и који цвијет. Упути се према Црквишту, нашем мјесном гробљу. Застане на узану асфалтном путу да мало одмори. Баци поглед на Вojнић, њему данас помало чудан и непознат. Очисти родитељску гробницу, положи цвијеће испод споменика. Запали жуте воштанице које се боре са вјетром. Дуго гледа у слику мајке Босиљке „Босе“, кћери богатог творничара. Са лијеве стране на споменику очева слика. Испод имена исклесана година рођења и смрти. ИЛИЈА ЖЕГАРАЦ, 1911-1944. Његове кости не мирују уз Босине кости.

Тко је ИЛИЈА ЖЕГАРАЦ?

Рођен 1911. године у личком селу Кику, општина Ловинац, срез Грачац. Једна типична наша прича. Тешко дјетињство, борба да се ишколује. Завршава касније и гимназију. Београдски студент права, где се укључује у комунистички покрет. Постаје адвокатски приправник. Радио је једно вријеме у опћини Крњак, котар Вojнић. Оснива прву партијску ћелију у Вojнићу 1937. године. Оженио је богаташку кћер из фамилије Гредељ. Другооптужени на познатом „Кордунашком процесу“ одржаном љета 1944. године. На смрт су осуђена петорица:

Вељко Кораћ
Илија Жегарац
Љубо Вујчић
Милан Момчиловић
Марко Мркић.

Прошло љето је била 70-годишњица тог догађаја. Можда ми се поткralо, ал' не запазих никакву објаву, натпис о томе.

Укратко, о овом свему можда најбоље говори сажета мисао Чедомира Вишњића у документарцу "Кордун земља без људи":

– Бит ствари је у ономе што су они мислили о садашњости, прошлости и будућности као Срби из Хрватске. Заправо читав ток ствари даље водио је потпуно хрватској превласти у оквиру комунистичког покрета. Водио је забораву жртава, забораву заслуга... Један народ који је био потпуно демографски уништен и материјално уништен. Не доноси му оно што су му толике жртве и толике заслуге требале донијети...

Корача Слободан Жегарац
лагано улицом која води
према војнићком "крижу".
Боже, каквог ли апсурда.
Улица данас носи име Андрије
Хебранга, човјека који је име
његовог оца Илије подвукao
црвеном оловком и тиме му
одрубио главу!?

Чедомир Вишњић бавио се доста овом тематиком. Истраживао је и написао 2004. године књигу под називом "Кордунашки процес" (издавач СКД "Просвјета", Загреб), где у уводном тексту пише:

– Нихова слабашна побуна једва да је чињеница политичке прошлости Срба и Хрвата, међутим аргументи које су користили у изражавању својег нездовољства, крупан су траг интелектуалне историје пречанских Срба...

Расплет догађаја из деведесетих година показат ће право лице онога због чега се "судило" у Горњем Будачком, јула 1944. године.

То се нигде другдје и није могло догодити: не у Лици, не у Славонији, Далмацији. Не на Банији... Само на Кордуну!

Зашто?

Предсједник суда на "Кордунашком процесу" био је пуковник Богдан Орешчанин, командант IV Корпуса. Чланови вијећа: пуковник Илија Павловић, потпуковник Милош Шумоња, потпуковник Никола Видовић, капетан Мане Трбојевић, мајор Миле Мартиновић, Милић Новаковић, Милош Мишчевић и Станко Манојловић. Секретар суда је био др Фердо Чулиновић, једини Хрват у саставу суда. Државни тужилац био је Душко Бркић, члан ЗАВНОХ-а, народни брањиоц Милутин Кошарич-Чико, а народни тужилац пуковник Станко Опачић-Ћаница који ће рећи:

– По завршетку поступка смо Богдан, Душко и ја отишли до Хебранга и он је поткрижио кога стрељати, кога на друге казне судити, па је то Богдан само прочитао и то је било неопозиво.

Један од умнијих кордунашких генерала Павле Јакшић у својим мемоарима "Над успоменама" (издавач "Рад", Београд, 1990. године), књига 1, између остalog пише:

– За кордунашки злочин, стаљинистички инсцениран и изведен, не сноси одговорност само његов инспиратор и организатор хрватски националиста, шеф КП Хрватске, Андрија Хебранг, него и полицијско-судски извршитељи: Орешчанин, Опачић, Бркић, Шумоња, овековечени у тадашњој штампи, недостојној партизанског ослободилачког духа. Сносе одговорност и сви комунисти и борци НОП-а у чије име је ово изведено, а да они нису у томе наслућивали жариште расистичког усташког отпора у редовима југословенског ослободилачког покрета, жариште које ће својим деструктивним реагенсом растројити после рата КПЈ у осам националистичких партија, твораца осам »суверених« антагонистичких патуљастих држава, и својим србофобством довести у питање и сам опстанак социјалистичке Југославије.

Илија је основао прву
партијску ћелију у Војнићу
1937. године. Оженио је
богаташку кћер из фамилије
Гредељ. Другооптужени је
на познатом "Кордунашком
процесу" одржаном љета 1944.
године. На смрт су осуђена
петорица

Ако породица Андрије Хебранга инсистира, с правом, на хуманости и истинотубивости, онда треба имати у виду да и жртве кордунашког, како се сада сазнаје супровог, бестијалног покоља 1944, у непосредној близини „резиденције“ шефа социјалистичке Хрватске у настајању, Андрије Хебранга, такође имају своје породице које носе на себи тешки жиг, по свему судећи незаслужено.

Ето, живот је изгубио под оптужбом недовољно аргументованог четничког српства и антихрватства и непријатељског деловања против НОП-а, 1944. године. Докази за ово последње изнесени на суду, уколико се и приме као тачни, што захтева "верификацију", не би се могли узeti као основ за најтеже казне – "клање" * ...

* Овај бестијални чин обавио је, прича се, неки човек (чије име изостављам) из села Цвијановић Брда, у Топуском, у шуми изнад »Врела Калањевац« где су им и необележени гробови?

За напомену, Вељко Кораћ је син Љубице, рођене сестре оца генерала Павла Јакшића.

POVIJESNI REVIZIONIZAM SVE VIŠE JAČA, A ANTIFAŠISTIČKE VRIJEDNOSTI GURAJU SE NA MARGINU

ANTIFAŠIZAM U PENZIJI

PIŠE: Paulina Arbutina

Postalo je potpuno društveno prihvatljivo da po centru Zagreba paradiraju crnokošuljaši, bez ikakve osude vlasti, opomene, sankcije, kazne, i to samo dan nakon govora ministra pravosuđa Bošnjakovića, izaslanika premijera Plenkovića u Brezovici povodom državnog praznika Dana antifašizma

Resanović Mane Milan, rođen 1919., zemljoradnik, iz sela Zakopa, borac od 1941. Poginuo 1943. za vrijeme pete neprijateljske ofenzive na Sutjesci, član KPJ, politički delegat vođa u 7. banjiskoj brigadi „Vasilj Gaćeša“.

Vicković Đure Petar, rođen 1915., zemljoradnik iz sela Šamarička Draga, Srbin, borac od 5. II. 1942. Poginuo 8. III. 1942. u Zrinju, borac u 2. bataljonu „Miloš Čavić“ NOPO Banje.

Resanović Petra Stojan, rođen 1921., zemljoradnik, Srbin, iz sela Grmušani, borac od 10. X. 1942. Poginuo je 1943. za vrijeme četvrte neprijateljske ofenzive u Hercegovini, borac u 8. banjiskoj brigadi.

Stambolija Pere Janko, rođen 1915., radnik Srbin, iz sela Kosna, borac od januara 1942. Poginuo 1943. godine kod Vinkovaca, borac u slavonskim partizanskim jedinicama.

Carić Milana Danica, rođena 1925., domaćica iz Gornjeg Žirovca, Srpskinja, borac od 10. I. 1943. Poginula 1943. za vrijeme četvrte neprijateljske ofenzive u dolini Neretve, borac u 16. banjiskoj brigadi.

Mesar Jovana Milan, rođen 1925., zemljoradnik iz sela Hrtić, Srbin, borac od 1942. Poginuo 1944. godine u Gorskem kotaru, borac primorsko-goranskih brigada.

Durman Mile Ljuban, rođen 1915., zemljoradnik iz sela Gornji Javoranj, Srbin, borac od 1943. Poginuo 12. X. 1944. u Kloštru Podravskom, borac u 4. Banjiskoj brigadi.

Čavić Teodora Nikola, rođen 1908., zemljoradnik iz sela Draškovac, Srbin, borac od 1944. Poginuo 1945. na Sremskom frontu, borac u sremskim partizanskim jedinicama.

Medaković Đure Milan, rođen 1920, zemljoradnik iz sela Švrkarica, Srbin, borac od 5. V. 1942. Poginuo 1944. u Capragu, kraj Siska, borac u 4. banjiskoj brigadi.

Đurić Nikole Pero, rođen 1915., stolar iz sela Gage, Srbin, borac od 1942. Poginuo 1943. Početkom četvrte neprijateljske ofenzive u Brubnu, kraj Gline, borac u 16. banjiskoj brigadi.

Devetak Dmitra Milan, rođen 1910. Zemljoradnik iz sela Ljubina, Srbin, borac od 1. III. 1944. Poginuo 1944. kod Siska, borac u 3. banjiskoj brigadi.

Radojčić Stojana Ilija, rođen 1908. Zemljoradnik iz sela Trgovi, Srbin, borac od 25. VI. 1942. Poginuo 25. XI. 1944. u Zamlači kod Dvora, borac u 4. banjiskoj brigadi.

Miličević Bože Dmitar, rođen 1918., zemljoradnik iz sela Donja Stupnica, Srbin, borac od 20. XI. 1941. Poginuo 8. X. 1944. kraj Koprivnice, borac u 4. banjiskoj brigadi.

Davidović Đure Petar, rođen 1912. Zemljoradnik iz sela Pedalj, Srbin, borac od 10. IX 1942. Poginuo 6. V. 1945. u Ilirskoj Bistrici, član KPJ, borac u 4. banjiskoj brigadi.

Carić Dmitra Jovan, rođen 1914. Zemljoradnik iz sela Komora, Srbin, borac od 1941. Poginuo decembra 1944. kod Slavonske Požege, član KPJ, komandir čete u 12. slavonskoj diviziji.

Ovo su samo neka imena sa spiska 1.443 poginulih boraca Narodnooslobodilačkog rata 1941. do 1945. s područja kotara (sada općine) Dvor na Uni koji su kao pripadnici Sedme banjiske divizije i ostalih partizanskih jedinica živote izgubili u borbama širom Hrvatske i drugih jugoslavenskih republika. Spisak imena poginulih boraca još 1979. godine napravio je Ljuban Đurić, tadašnji pukovnik u penziji, na osnovu Upitnika popunjavanog 1947. godine. Spisak je provjeravan i pred samu štampanje angažiranjem seoskih udruženja boraca i mjesnih ureda, uz svjedočenje porodica, rođaka i saboraca. Stari, već požutjeli listovi s imenima poginulih boraca NOB-a sa područja kotara Dvor jedini su trag njihove pogibije i žrtve date za slobodu naroda i antifašističke vrijednosti jer spisak imena otkucan na nekadašnjoj pisaćoj mašini nikada nije doživio svoje štampano izdanje. Nekada, u svakom banjiskom selu, negdje u centru mjesta, nalazio se spomenik poginulim borcima NOB-a i ubijenim civilima, sa popisima njihovih imena. Mali broj tih spomenika preživjeli su neoskrnavljeni hrvatsku vojnu akciju Oluju 1995. Bez zapisa, sa sve rjeđim spomenom u životu razgovoru i predanju, njihov se trag i značaj gubi u viljetima sklonog ljudskog zaborava današnjice i na krilima trendovskog revizionizma. O vrijednostima NOB-a i antifašističkih ideja, o značaju Šamariće i žrtvi Banije, i današnjoj percepciji istih, kritički govori istaknuti antifašist s Banje Đuro Kalanja iz Petrinje.

„Mi nemamo nijednu knjigu poginulih i ubijenih Banijaca u Drugom svjetskom ratu, poginulih pripadnika Sedme banjiske divizije. Naša povijest, osim pojedinih filmova i slučajnih knjiga nije opisala stradanje naroda. Uvijek se govorilo da nije dobro da se narod toga prisjeća, i to nas je koštalo. Poslije naše generacije, a malo nas je živućih ostalo, tko će govoriti o stradanjima i žrtvama koje je narod Banije dao za slobodu, za Republiku Hrvatsku. Ostat će nerečeno i onda će biti zaboravljen. Samo primjera radi, u petu ofanzivu, Sedma banjiska divizija je ušla 15. maja sa 2.547 boraca, od toga 2.403 je bilo Srba, 55 Hrvata i ostalih 89. Od 2.547 boraca do 15. juna poginulo je 1.349. Više od polovice. Samo za mjesec dana. Znači, svaki dan ih je ginulo 40. Može li se uopće ta tragedija opisati“, navodi Kalanja.

Gdje su mlađi

„Na području Sisačko-moslavačke županije održavaju se dvije državne obiljetnice u Jasenovcu i Brezovici. Mi Banijci antifašisti, uz pomoć Srpskog narodnog vijeća, obilježavamo još pokolj u glinskoj crkvi, strijeljanja u Banskom Grabovcu, pogubljenja na Bajića jamama kod Kostajnice.... Održavamo još uvijek sjećanje na Čavić brdo i polaganje partizanske zakletve, na pogibiju Vasilja Gaćeša u Brubnu. Naši antifašistički spomenici još uvijek nisu registrirani, nisu ucrtani. Nažalost, taj posao nije odradila ni naša bivša država SFRJ. Moramo primijetiti i reći da su obilježavanja antifašističkih datuma po Šamarici bila živilja prije deset godina, nego danas. Sve je manje živih svjedoka. Nema više Adama Dupale, generala Rade Bulata i Milutina Baltića koji su živo govorili o NOB-u. Narod bi te priče nosio kućama, i one su se prepričavale i opstajale. Sada imam utisak da se obilježavanje antifašizma svelo na ritual, na formalnost: eto da se pojavimo i položimo vijence. Nema više one masovnosti, snage, o mlađima da i ne govorimo. Svi naši članovi, antifašisti, predsjednici naših udruga su u penziji. Mladih u našim redovima nigdje nema, što je jasno vidljivo. Nigdje nema čovjeka mlađih, ili bar srednjih, godina da je predsjednik antifašističke udruge. Kao da nam je i sam antifašizam u penziji. Zašto bi se podrazumijevalo da su u udruzi antifašista samo penzioneri, pa ne bi mi trebali biti društvo. U našim autobusima na komemoracije putuju uglavnom stariji članovi. Nažalost, mnogi od starijih generacija antifašista nisu taj život prenijeli ni na svoje mlade. Opravdavamo se, zamijenit će nas mlađi jednog dana, nije danas vrijeme. Ako nije svih ovih godina bilo vrijeme, ne znam kada će biti”, samokritično će reći Kalanja.

„Nažalost interes je slab. Nekada smo na Čavić brdo dolazili sedam autobusa, sada idemo samo sa jednim minibusom. U Banskom Grabovcu skućimo narod sa svih strana, autobusima od Novske, Dvora, do Vrginmosta, ali domaćih ljudi iz tog sela nema. Oni sjede u selu, ispred lokalne trgovine i piju pivu. Ne bi došli na mjesto gdje su njihovi djedovi strijeljani. Pitam se, kako ljudi nemaju osjećaja, potrebe, poštovanja za svoje pretke. Ista situacija je i kada obilježavamo pokolj u glinskoj crkvi. Okupi se nas oko dvadeset, od toga osmero iz Gline, i nas ostalih, sa svih strana. Kako da objasnimo taj naš mentalitet, karakter? Sada kada bi izvršili anketu na Baniji, i to čak među starijim mještanima, ne znam da li bi dva posto njih znalo reći što Šamarica znači za nas na Baniji, a da ne govorimo o mlađim generacijama. Šamarica je oličenje Narodno-oslobodilačke borbe, antifašizma i pobjede života nad smrću na Baniji”, ističe Đuro Kalanja.

Sa druge strane, naspram šumovite tišine Šamarice i naroda Banije, stoje agresivni, sve učestaliji i od države i vlasti prihvaćeni revisionistički vjetrovi, a nisu više na hrvatskoj dnevnoj bazi strani ni verbalni napadi na rasnoj, nacionalnoj i drugim osnovama različitosti koji u posljednje vrijeme prerastaju u fizičke napade sa teškim tjelesnim ozljedama, čak i smrtnim ishodom. Decenijama već uhodanoj devastaciji antifašističkih spomenika, pridružuju se novi spomenici sa pločama sa ustaškim pozdravom „Za dom spremni”, koje se po preporuci Vijeća za suočavanje sa prošlošću, može tretirati i ovako i onako, dok se uz prisustvo ministara otkriva spomenik Miri Barešiću, hrvatskom emigrantu osuđenom za terorizam. U državi čiji se Ustav temelji na antifašističkim vrijednostima, normalno je da ulice nose ime Mile Budaka, dok se u crkvama služe mise Anti Paveliću, a saborska zastupnica Bruna Esih bez posljedica može izjaviti da je 8. maj, dan okupacije Zagreba, a kako i ne bi mogla kada je Hrvatski sabor pokrovitelj komemoracije u Bleiburgu gdje

je uvijek državna delegacija u jačoj postavi nego na proslavi Dana pobjede u zagrebačkom Lisinskom ili na obilježavanju Dana antifašizma u Brezovici. Sasvim je postalo društveno prihvatljivo da po centru Zagreba paradiraju crnokošuljači, bez ikakve osude vlasti, opomene, sankcije, kazne, i to samo dan nakon govora ministra pravosuđa Bošnjakovića, izaslanika premijera Plenkovića u Brezovici povodom državnog praznika Dana antifašizma. U takvoj državi, spominjati tradicionalnu, užarenu atmosferu sa Thompsonovih koncerata ili navijačko skandiranje sa hrvatskih stadiona, postaje suvišno.

„Sve dok kostajnička djeca ne počnu posjećivati Bajića jame, petrinjska djeca Banski Grabovac, dvorska djeca dok ne počnu otvoreno govoriti o pokolju u Šegestinu, glinska djeca o pokolju u glinskoj crkvi, sisačka djeca o dječjem logoru, nema temelja za iskreni antifašizam“, objašnjava Kalanja

„Veliki je nesrazmjer između rijetkih lijepih petominutnih govora sa govornicama i grube svakodnevnicu ispunjene govorom mržnje, proustaškim porukama, nasiljem. Kako idemo dalje, sve više se pitam što se to u Hrvatskoj događa. Postavljam pitanje sam sebi i nama kao srpskoj zajednici kojim putem mi idemo. Mi antifašisti rijetko nešto iniciramo prema državi i vlasti, slabo smo zastupljeni u javnosti, naš glas se ne čuje. Ne pokrećemo rasprave, ne analiziramo situacije. Jesmo li HRT-u predložili neki svoj program, Hrvatskom saboru postavili kritična pitanja. Moramo biti organizirani da od države tražimo provođenje postojećih zakona, pisanje istinite povijesti. Nitko od nas iz Saveza antifašističkih boraca i antifašista nije reagirao na izjave Brune Esih, na marširanje crnokošuljača po centru glavnog grada. Opušteni smo i kao da nam je sve ravno od Banije do Jadranskog mora”, kaže Đuro Kalanja.

„Ekstremna desnica sve žrtve na strani Nezavisne Države Hrvatske pripisuje u 1945. jer nikada nije objavljen službeni popis žrtava jedne i druge strane tokom Drugog svjetskog rata. Povjesni revisionizam je predaleko otišao, i ako ovako nastavi, pobjedičke snage u Drugom svjetskom ratu bit će ustaše i domobrani. Uz pomoć i blagoslov državnih organa i raznih instituta veliča se sve što potječe iz NDH-a, dok su simboli pobjede nad fašizmom sporni. Hrvatska bi trebala prepisati zakone iz Njemačke o tome što je dozvoljeno propagirati, pisati, braniti ili isticati... Sve je to kod njih strogo zabranjeno. O ustaškom pozdravu ‘Za dom spremni’ nitko ne bi mogao sanjati, a kamoli vikati”, kaže ovaj istaknuti antifašista iz Petrinje.

Udar desnice

„Sve dok kostajnička djeca ne počnu posjećivati Bajića jame, petrinjska djeca Banski Grabovac, dvorska djeca dok ne počnu otvoreno govoriti o pokolju

Iju u Šegestinu, glinska djeca o pokolju u glinskoj crkvi, sisačka djeca o dječjem logoru, nema temelja za iskreni antifašizam. Jer smjer kojim je Hrvatska krenula nije opasan samo za Srbe, nego i za sam većinski narod. Pravi odnos ove države prema antifašizmu oslikava se kroz financiranje Sisačko-moslavačke županije koja svake godine udrugama dodjeljuje od 5.000 do 50.000 kuna. Nama, udruzi antifašističkih boraca i antifašista udjeli 5.000 kn, startnu osnovicu. Pa nismo mi brate, baš za startnu osnovicu. To dovoljno govori o poštovanju ustavnih, antifašističkih vrijednosti Republike Hrvatske", poručuje Kalanja.

Na čelu Saveza antifašističkih boraca i antifašista Hrvatske je Franjo Habulin koji ističe da je antifašizam na prostoru Hrvatske naslijeden iz vremena Drugog svjetskog rata.

„Komunistička partija Jugoslavije pozvala je narod na oružani ustanak koji je bio toliko ojačan da je stvorio treći front u Evropi i dao veliki doprinos konačnoj pobjedi nad nacifašizmom čime smo zauzeli visoko mjesto među zemljama antihitlerovske koalicije i to cijeli svijet priznaje. Danas se u Hrvatskoj njeguju tekovine i vrijednosti antifašizma koje je iznjedrila upravo ta Narodno-oslobodilačka borba. Trenutno je antifašizam pod udarima povijesnog revisionizma ekstremne desnice, otvoreno proustaških grupa kroz dopušteni medijski prostor, elektronske medije, razne publikacije, ali i kroz javnu televiziju. Ranijih godina vrlo se teško državni vrh odazivao na antifašističke svečanosti, ali bilo bi nepošteno reći da kod aktuelne vlasti nema malih pomaka. Ali izostaje adekvatna reakcija vlasti prema povijesnom revisionizmu", reči će Habulin o društvenoj i političkoj klimi koja se prelama kroz prizmu antifašizma.

„Odlazak državnog vrha ranijih godina na Bleiburg bio je ozbiljniji. Ove godine napravio se izvjesni odmak zbog zabrane austrijskih vlasti, ali nije zgodno da nam netko izvana održava antifašističke lekcije koje smo i sami trebali znati. Mislim da aktuelna vlast još uvijek nije zauzela jasan stav što će činiti sa Bleiburgom. I pored toga svega, i ove godine je državna delegacija na Bleiburgu bila jača i brojnija nego u Brezovici. To je činjenica, to je tako, i ja tu nemam što za dodati. Za proslavu Dana pobjede u Lisinskom istakao sam da bi bilo dobro da aktuelna vlast organizira i Dan pobjede i Dan antifašističke borbe, a da borci i mi antifašisti budemo gosti. Moram reći, da je to prihvaćeno u razgovoru sa predsjednikom Ureda premijera i ministar Bošnjaković se u Brezovici složio sa našim prijedlogom. Dan antifašističke borbe, Dan pobjede nad fašizmom, trebali bi biti sa ponosom praznici čitave Hrvatske i svakog njenog građanina, jer da nije bilo antifašističke borbe ne bi bilo ni današnje Hrvatske i branitelji ne bi imali što braniti, a nismo branili ništa drugo nego Hrvatsku u AVNOJ-evskim granicama, odnosno onu Hrvatsku koju je stvorio ZAVNOH", kaže Habulin.

„Problemi postoje, ali problemi su da se rješavaju i to je proces koji će trajati i ne gajim iluziju da će stvari biti divne i krasne za mjesec dana. Savez antifašista i antifašističkih boraca je samo udruga koja je ove godine od Hrvatskog sabora dobila 300.000 kn, a od Ministarstva branitelja 420.000 kn. Prvi put, ove godine posebno su dodijeljena sredstva za financiranje obilježavanja bitke na Sutjesci i dogovorili smo se sa Ministarstvom branitelja za sljedeću godinu da apliciramo za sredstva iz EU fondova. Nemamo u rukama nikakve alate ni mehanizme vlasti. Mi možemo samo upozoravati, sugerirati, ukazivati, to i činimo. Smatram da smo se ipak približili vlasti, da su nam vrata za razgovor otvorena, a to je jedini put da se postepeno kroz suradnju i stalni pritisak na aktuelnu vlast promijeni fašizacija Hrvatske", zaključuje Habulin.

Antifašizam kao spona

Ove godine Srpsko narodno vijeće, nagradu *Svetozar Pribićević* za unapređenje hrvatsko-srpskih odnosa uručilo je saborskemu zastupniku i predsjedniku Hrvatske seljačke stranke Kreši Beljaku koji kritički ocjenjuje aktuelne društvene pojave.

„Antifašizam kao pojam otisao je u sasvim pogrešnom smjeru zahvaljujući prije svega obrazovnom sustavu koji je u zadnjih 30 godina odradio svoje pričemu su nastavnici povijesti, ali i drugih predmeta koji nemaju nikakve veze sa poviješću svojevoljno tumačili događaje iz Drugog svjetskog rata. Imamo činjenicu da mladi ljudi uzvikuju ustaške parole, fašističke pozdrave. Vjerojatno nisu nacisti i ne smatraju sebe fašistima, ali ne shvaćaju da ono što rade jest neofašizam, neoustaštvvo, zagovaranje režima koji je bio zločinački, kriminalni i koji je kao takav osuđen od cijelog svijeta", kaže Beljak i ističe da je antifašizam životna i ideološka spona Srba i Hrvata u Hrvatskoj.

„Mi na ovim prostorima živimo na mitovima, i pri tome idemo iz krajnosti u krajnosti. U bivšoj državi smo do krajnjih granica eksplorativirali mitove da je recimo u Jasenovcu bilo milion žrtava, sada smo ušli u zonu gdje se taj broj i zločin potpuno marginalizira. Pravu istinu nažalost, nećemo nikada saznati. U hrvatskom nacionalnom korpusu prije 70 godina postojale su i te kako snažne snage dobra, odnosno antifašističkog pokreta na cijem su čelu stajali komunisti, ali gro ljudi bili su obični seljaci, Hrvati, Srbi, bez obzira na nacionalnost. Mi smo jedini imali originalni antifašistički pokret kojeg se danas sramimo i sami ga proglašavamo porazom. Uvijek ističem zajedništvo Srba i Hrvata u Hrvatskoj gdje smo uoči Drugog svjetskog rata i svih tih strašnih klanja bili zajedno. Srbi i Hrvati bili su zajedno i saveznici i u partizanima u ratu. Tako da svi ti mitovi o hrvatsko-srpskoj mržnji danas izgledaju veći nego ikada u povijesti, a stvorena je upravo zbog toga jer su je određene strukture pustile da u prosvjetnom smislu rade što god žele sa mladim generacijama. Poslije Drugog svjetskog rata, a naročito 25 godina poslije, koliko mi sada brojimo od posljednjeg rata, nije bilo hrvatsko-srpskih tenzija ove vrste niti intenziteta. Istina, bilo je političkih tenzija, ali nije bilo toliko mržnje, jer bi tada takvi protagonisti koji su izazivali rat, završavali u zatvorima, a danas vidimo da su sa pravom lišavani slobode", napominje Beljak i upozorava da napadi na bilo koju društvenu manjinu označava početak divljanja i sukoba.

„Obrazac ponašanja se vrlo jasno može povući sa obrascem koji se dešavao u Njemačkoj ili Italiji tridesetih godina prošlog stoljeća. Te profašističke grupe danas su marginalne i nemaju moć, ali kada bi dobile prostor i vlast bile bi opasne za svakog normalnog čovjeka u ovoj državi. HDZ danas ispašta za svoju dugogodišnju politiku, ali i za puštanje profašističke retorike u javni prostor nakon ulaska Hrvatske u Evropsku uniju. Prisjetimo se, kako bi se tada smijenili predsjednik Josipović i premijer Milanović domoljubljem se nazivalo sve što je bilo protiv SDP-a, a ljudi se dijelilo na Hrvate i Ijevičare. Međutim, za zamah profašističke retorike više bi okrivio nas koji smo bili tada na vlasti i imali u rukama mogućnosti da takvu štetnu društvenu retoriku u samom začetku zakonski suzbijemo, ali nismo, i na kraju smo izgubili izbore. Nastali društveni problem teško je riješiti, ali možemo i moramo djelovati edukativno. Prvi korak bi bio: obaveza svih osnovnoškolaca da posjete Jasenovac sa nastavnicima koji će im znati kazati kakav je ustaški režim stvarno bio, kako su djeca ubijana, onda takva lekcija ostavi trag na djeci. Nijemci su u tome uspjeli.“

PRILOZI ZA POVIJEST SRPSKOG PJEVAČKOG DRUŠTVA (1)

OBILIĆ JE PJEVAO ZA SLOBODU

PIŠE: Igor Mrkalj

Među mnogim važnim zbivanjima iz 1944. godine, kada je Glina oslobođena i zajedno sa susjednim Topuskom bila partizanska prijestolnica antifašističke Hrvatske posebno se izdvaja osnivanje Srpskog pjevačkog društva "Obilić", što je bio još jedan vid rada na emancipaciji Srba u Hrvatskoj

Zaista je teško pobrojati sve što je značajno za povijest Hrvatske vezano za Glinu u Drugom svjetskom ratu, a danas gotovo potpuno skrajnuto i zaboravljeno. Među mnogim takvim zbivanjima iz 1944. godine, kada je Glina oslobođena i zajedno sa susjednim Topuskom bila partizanska prijestolnica antifašističke Hrvatske¹, posebno se izdvaja osnivanje Srpskog pjevačkog društva "Obilić", što je bio još jedan vid rada na emancipaciji Srba u Hrvatskoj. Ovogodišnja 75-ta godišnjica nastanka društva povod je da se podsjetimo kako je došlo do njegovog osnivanja, tko su bili njegovi najistaknutiji članovi i kakva je bila njegova daljnja sudbina.

Inicijativa da se osnuje pjevačko društvo poniknula je u Srpskom klubu vijećnika ZAVNOH-a, jednako kao i čitav niz drugih srpskih nacionalnih institucija stvorenih unutar partizanskog pokreta. Zadatak da okupi oko 40 boraca od kojih je trebalo da se osnuje Srpsko pjevačko društvo "Obilić" dobio je vojno-politički rukovodilac Simo Tesla.² Za dirigenta budućeg pjevačkog društva izabran je Jakov Miculinić, nekadašnji prvi čelist orkestra Kraljevske garde i predratni upravitelj Muzičke škole u Beogradu, koji je bio kapelnik partizanskog duhačkog orkestra.

Barjak SPD "Obilić" u Glini, 22. listopada 1944. (izvor: Arhiv Srba u Hrvatskoj, kutija 32, inv. br. 730)

Kako bi uspješno okupili ljudi, Simo Tesla i Jakov Miculinić dobili su od tajnika ZAVNOH-a dr Pavla Gregorića pismo preporuke naslovljeno svim organima vlasti da se ovoj dvojici pomogne u izboru ljudi za budući hor. Isto tako, Glavni štab Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Hrvatske upoznao je vojne jedinice sa ovim zadatkom i nagovijestio dolazak Tesle i Miculinića. I zaista, ovaj neobični dvojac uskoro kreće u obilazak banijskih, kordunaških i ličkih brigada, kao i jedne primorsko-goranske, i započinje potragu za muzički obrazovanim ljudima kojih je bilo malo ili ih uopće nije bilo.

Zbog borbi koje su te jedinice vodile ponekad je ovaj pionirski posao oko okupljanja ljudi bio znatno otežan. No, oni su često odlazili na prve borbene linije. Bilo je poslije i šala na račun toga, poput one Nikole Grubora, komandanta 35. ličke divizije, koji je prilikom svakog kasnijeg susreta s Teslom i Miculinićem pričao: "Puca se na sve strane, borbe se vode i, dok mitraljezi pjevaju tra... tra... tra..., oni mi odvode jednog po jednog borca iza bukve i muziciraju – la... la... la..."

Organizatori hora nastojali su da i sastav društva bude raznovrstan, što je također predstavljalo teškoće u okupljanju ljudi. Ipak, u sjedište društva u Glini pristizali su stalno novi članovi iz svih krajeva Hrvatske. Tako je došla jedna grupa Slavonaca te nekoliko pjevača iz Hrvatskog primorja i

¹ Igor Mrkalj, "Glina - partizanska prijestolnica", *Novosti*, Zagreb, br. 769, 12. rujan 2014., prilog *Kronika*, str. 4.

² Симо Тесла, "Обилић је пјесмом јуначио борце и подизао борбени дух народа", *Просјета*, Загреб, год. XVIII, бр. 485, априла 1961., str. 12–13.

Srpsko pjevačko društvo "Obilić" sa posvećenim barjakom na ruševinama glinske pravoslavne crkve, 22. listopada 1944.
(izvor: SKD Prosvjeta, Fototeka, Registar kulturne baštine)

Dalmacije. Kada je na kraju izabrano četrdesetak članova društva, dirigent Miculinić mogao je početi s osnovnim uvježbavanjima, što je bio dosta naporan i težak posao. No, pokazalo se u većini slučajeva da se raspolagalo sa talentiranim, iako muzički neobrazovanim pojedincima. Upornim radom brzo se prešlo na lakše, a zatim i na teže horske kompozicije. Istovremeno, za sve članove društva organiziran je općeobrazovni tečaj, koji se nastavio učenjem plesnih igara i podukom pravila lijepog ponašanja. Kroz sve te oblike rada i muzičko obrazovanje (solfedo, povijest muzike, tehnika vokalnog muzičkog izražavanja, čitanje notnih znakova, itd.), članovi "Obilića" stjecali su određena znanja i pripremali se za javna nastupanja.

Prvi neslužbeni nastup, kojem su prisustvovali samo visoki rukovodioci na čelu s političkim komesarom Glavnog štaba Hrvatske dr Vladimirovom Bakarićem, održan je u Topuskom, povodom proslave dana Velike oktobarske revolucije. Dva tjedna kasnije, 20. listopada 1944., osnovano je u Glini Srpsko pjevačko društvo "Obilić". Za prvog predsjednika iza-

bran je pukovnik Stanko Čanica Opačić, za potpredsjednika generalmajor Pavle Jakšić. Društvo je imalo i svoju zastavu – srpsku trobojku ukrašenu ciriličnim nazivom društva i crvenom petokrakom u sredini, gdje su u vezu bili iscrtani puška i gusle. Zastava je bila izrađena od svile, za koju suvremenici tvrde da je u Glinu stigla iz Zagreba!

Svečanom posvećenju zastave na ruševinama glinske pravoslavne crkve 22. listopada 1944. prisustvovao je partizanski vojni i politički vrh,³ kao i predstavnici savezničkih vojnih misija.⁴ Tom se prilikom u Glini okupilo nekoliko hiljada ljudi, boraca i učesnika narodnooslobodilačkog pokreta. Kao upečatljivo svjedočanstvo tog vremena, ostao je snimak članova Srpskog pjevačkog društva "Obilić" prilikom posvećenja zastave. To posvećenje na ruševinama okrvavljenje Presvete Bogorodice, a u partizanskim uniformama puno je simbolike i temeljnih proturječja koja će obilježiti nastanak i trajanje "Obilića". Navečer je u prepunoj dvorani hotela Kasina priređena svečana akademija na kojoj je "Obilić"

³ Тошо Драгнић, "Велико славље у Глинама. Поводом освећења барјака Српског пјевачког друштва "Обилић" литургија, парастос, благодарење и посвета барјака", *Српска ријеч: орган Српског клуба вијећника ЗАВНОХ-а*, год. II, бр. 25, 1. новембра 1944., стр. 3.

⁴ "Banjaski vremeplov : nijemi svjedoci vremena", *Nash glas : list za dруштvena pitanja Crda u Hrvatskoj*, Zagreb, god. III, бр. 1, јануар 1996., str. 26–27, gdje se dokumentira njihovo prisustvo u Glini, međutim, uz fotografiju nisu navedena imena ni savezničkih, niti partizanskih oficira.

Obred i posveta barjaka na ruševinama glinske pravoslavne crkve, 22. listopada 1944. (izvor: Gradska muzej Sisak, Fototeka, inv. br. 1195)

Obred na ruševinama glinske pravoslavne crkve, 22. listopada 1944. (izvor: Arhiv Srba u Hrvatskoj, kutija 32, inv. br. 731)

Posveta barjaka u Glini, 22. listopada 1944. (izvor: Gradska muzej Sisak, Fototeka, inv. br. 1200)

održao svoj koncert sa bogatim programom srpskih i hrvatskih borbenih pjesama.⁵

Nepunih mjesec dana kasnije, 18. studenog 1944., ponovno u Glini, "Obilić" nastupa u umjetničkom programu povodom osnivanja Srpskog kulturnog društva "Prosvjeta".⁶ Do kraja 1944. "Obilić" je na oslobođenom teritoriju Hrvatske, posebno Dalmacije, priredio preko 50 koncerata, od kojih je najznačajniji onaj od 6. prosinca 1944. u Zadru. Novinski članci govore da je tada u prostorijama tzv. Turskih kuća Srpsko pjevačko društvo "Obilić" priredilo voikalni koncert čijoj je izvedbi, u kojoj je otpjevan niz "partizanskih i savezničkih pjesama", prisustvovalo preko 8.000 slušalaca.

Društvo bilježi zapažene nastupe i početkom naredne 1945. godine. Povjesni izvori govore da je 7. siječnja Srpsko pjevačko društvo "Obilić" izvelo vrlo uspјelu priredbu u splitskom kazalištu, a da je 21. istog mjeseca sudjelovalo u Šibeniku na svečanoj akademiji povodom 21. godišnjice Lenjinove smrti. U istom gradu, ali nekoliko dana kasnije, 27. siječnja, "Obilić" sudjeluje i na Svetosavskoj besedi. Nakon uspješne turneje po Dalmaciji društvo je vrlo aktivno i nastupa u gotovo svim većim mjestima Hrvatske. Poslije oslobođenja Karlovca i Ogulina, "Obilić" je gostovao i u ovim gradovima, a 2. lipnja 1945. nastupio je po prvi put u oslobođenom Zagrebu. Također je, sa velikim uspjehom, obišao Slavoniju i Vojvodinu, gdje je primljen sa živim oduševljenjem. Po povratku u Zagreb, "Obilić" je 25. kolovoza 1945. održao svoj stoti koncert.⁷

Iako obilježeni ideologijom, rezultati u radu ovog društva bili su ozbiljni, a njegova važna uloga na kulturno-prosvjetnom polju nastavljena je i tijekom naredne 1946. i 1947. godine. Među brojnim nastupima tog vremena izdvaja se veliki koncert "Obilića" u Glazbenom zavodu Hrvatske u Zagrebu od 17. svibnja 1947., kojem su prisustvovali brojni predstavnici tadašnjeg kulturnog i javnog života.

Ipak, kasnih 1940-ih politička sudbina više nije bila naklonjena ovdašnjim Srbima, koji su se kroz ratne i poratne godine probili do partijskog i državnog vrha tadašnje federalne Hrvatske.⁸ Ona je bila još manje naklonjena Srpskom pjevačkom društvu koje ubrzo potpuno nestaje sa javne scene. Danas znamo da se poslije oslobođenja Zagreba "Obilić" ujedinio sa starim zagrebačkim "Srpskim pevačkim društvom"⁹ i nastupao sve do 1949. godine, kada se ujedio sa Hrvatskim pjevačkim društvom "Lisinski" u novo društvo imena "Bratstvo-jedinstvo", koje je ugašeno nakon nekoliko godina.¹⁰

No, kad se s ove današnje distance osvrnemo na sudbinu Srpskog pjevačkog društva, osnovanog u Glini ratne 1944., ne bismo trebali gubiti iz vida jednu važnu činjenicu: u vrijeme utemeljenja "Obilić" se borio za ideju slobode što je tada značilo mnogo više od ideje identiteta.

⁵ Branislav P. Čuvetić, "Uspomene na osnivanje Prosvjetete i Obilića", *Srpska riječ*, Zagreb, god. VII, br. 284, 18. novembra 1949., str. 2.

⁶ "Srpsko kulturno-prosvjetno društvo Prosvjeta", *Naprijed : organ Komunističke partije Hrvatske*, god. II, br. 80, 21. studeni 1944, str. 4; "Rad Srba u Hrvatskoj na kulturnom uzdizanju. Osnovano je Srpsko kulturno-prosvjetno društvo »Prosvjeta«", *Srpska riječ*, god. II, br. 28, 23. novembra 1944., str. 3.

⁷ "Stotii jubilarni koncerat Obilića", *Srpska riječ*, Zagreb, god. III, br. 64, 31. avgusta 1945., str. 6.

⁸ Čedomir Višnjić, *Partizansko ljetovanje : Hrvatska i Srbija 1945-1950*, Zagreb 2003.

⁹ *Srpsko pevačko društvo u Zagrebu : Spomenica o прослави шездесетгодишњице, 1877-1937.*; vidi pretisak i predgovor objavljen u: *Летопис СКД „Продсвета“*, вељак XIX, Zagreb 2014., str. 199-218; *Vokalni ansambl "Vatroslav Lisinski" : 100. годишњица осnutka*, Zagreb 2010., str. 18.

¹⁰ "Пјевачки збор Братство-јединство на прослави Продсвете", *Srpska riječ*, Zagreb, god. VII, br. 285, 25. novembra 1949., str. 3.

**НАРОДНА ВЕРОВАЊА И ОБРЕДИ
ВЕЗАНИ УЗ ВИДОВДАН**

У ЗЕМЉИ ЛЕГЕНДИ СВАКА ЛЕГЕНДА ЈЕ ИСТИНИТА

пише: **Милутин Дедић**

**Кад је реч о Косовском боју
емоције надвладавају историјске
чињенице, којих баш и нема много,
а и противуречне су и непоуздане. У
таквој ситуацији отворен је простор
за доношење разних закључака и
стварање легенди које сугестивно
делују све до наших дана**

Не знам шта треба да се деси, па да се извести српског народа избрише Видовдан, дан када се пре 630 година одиграла Косовска битка, најважнији догађај у његовој историји. Било је и још увек има покушаја да се то уради, али верујем да док буде и једног Србина да се то неће догодити. Кад је реч о Косовском боју емоције надвладавају историјске чињенице, којих баш и нема много, а и противуречне су и непоуздане. У таквој ситуацији отворен је простор за доношење разних закључака и стварање легенди које сугестивно делују све до наших дана. Овом приликом кратак осврт на оне мање познате и недовољно истражене.

За разлику од султана Мурата који је своју војску водио од Пловдива преко Кратова, Куманова, Прешева и Гњилана до Приштине, за кретање српске војске не постоје јасно утврђени правци. Верује се да је кнез Лазар са делом војске кренуо од Куршумлије. У септембру 2008. године покушао сам да упознам тај пут. На њему сам заиста наишао на многе локалитете који се везују за Косовски бој. Јево неких примера.

Стари пут од Пролом Бање ка Ђавољој вароши пробија се кроз кланце и гудуре Проломске реке. На једном проширењу подигнута је црква брвнара посвећена светом кнезу Лазару коју је народ назвао

Лазарица код Пролом Бање

Лазарица. У њеној порти има неколико старих камених крстова, који сведоче о животу у овом крају у далеким временима. По предању кнез Лазар је ту причестио део војске пред одсудни бој на Косову. После богослужења кренула је литија око цркве. Како се војска кретала тако су се шљиве увртале. Просто невероватно. Било је покушаја да се ове шљиве пресаде на неко удаљеније место. Пелцер би се примио, али се шљиве нису увртале. Уврћу се само на овом месту.

Недалеко Куршумлије налази се село Данковићи. У њему расте један од највећих храстова у Србији. Народ га зове храст кнеза Лазара. По легенди кнез Лазар је ту, на путу за Косово, заданио да би војску одморио. Отуда име селу Данковићи. Међутим, овај храст је стар око 300 година, али по легенди на његовом месту је растао храст из времена кнеза Лазара. Пут ка Подујеву све је тежи. Наилази се на мето Трпезе. По предању овде је кнез Лазар приредио трпезу за војску пред окршај на Косову. Били су присутни и Иван Косанчић, Милан Топлица и Милош Обилић. Недалеко се налази кула Ивана Косанчића, али успон до ње је готово немогућ.

Од легенди везаних за Косовски бој пажњу заслужује и она о учешћу, односно неучешћу Јермена у овој битци. Зна се да је султан у своју војску укључио многе вазалне народе, па и хришћанске. Ни Срби нису били поштеђени. Учесник је био властелин Константин Дејановић. Што се тиче Јермена њихово подозрење изазвала је звоњава рано у утјер на Видовдан. Они нису знали ни где су дошли ни против кога треба да се боре. Кад су видели да треба да се боре против хришћана одлуче да напусте Косово поље. Повлачећи се, једна група је залутала у беспућу планине Озрен недалеко Соко Бање. На једној заравни наишли су на осам извора воде и друге природне погодности, те одлуче да ту остану. Подигоше манастир са црквом посвећеном светим архангелима Гаврилу и Михаилу и омање насеље. Народ овај манастир назове Јерменчић. Више пута је страдао, али је увек обнављан. Данас је црква срећена, али нема монаха. Народ

Ново Брдо

се у великом броју окупља код Јерменчића сваке године о светом архангелу Гаврилу 26. јула.

Изгледа да оно што за неки народ представља највећу вредност, да управо то највише нападају његови непријатељи. Показују то и примери из српске прошлости. Није било мало оних, а и данас их има, који би да отму нешто од Србије, да њену историју неаргументовано преиначе, омаловаже, па и вулгаризују. Елементарна пристојност не дозвољава да се наведе шта су све о Србима говорили Дорис Пак, Вилијам Вокер, Ричард Холбрук и други. Кад се све то има у виду онда се може рећи да Косовски бој још није завршен.

Догађаји око отимања српске саборне цркве у Новом Бруду, што заокупља пажњу јавности уочи Видовдана 2019. године, заслужују кратак осврт. Од налаза, приликом истраживања ове цркве, посебну пажњу би требало поклонити епиграфској грађи. Нарочито једном фрагменту ктиторског натписа. Он је писан ћирилицом, а облик и распоред слова је готово идентичан онима које је уклесао у љубостињи неимар Раде Боровић. Не би се погрешило ако би се и новобрдски храм приписао овом мајстору. Пажњу свакако заслужује и један сребрни прстен са грбом Лазаревића нађен у шуту катедrale.

Имена топонима несумњиво много казују о онима који су их дали. У дужничкој књизи дубровачког трговца Михаила Лукаревића, који је тридесетих година 15. века пословао у Новом Бруду, налазимо имена свих топонионаца и рударских постројења у Новом Бруду и околини. Сва имена су српска.

СПЦ уврстила је Видовдан у свој календар 1892. Народна веровања и обреди везани за овај дан су много старији. На овај дан се не игра и не пева, а по црквама се дају парастоси косовским јунацима. Верује се да пре Видовдана није добро брати и јести трешње.

Еmitовано на Радио Београду // 28. јуна 2019. године

POEZIJA

Siniša Rudan

МАЈКА

Vukla je dve torbe. Na sve strane viri povrće. Kretala se polako uz-brdo, nesigurno. Levo od nje, nizbrdica, коју испод ока одмерava као да će сваки час завршiti dole. Na trenutke upravo tako izgleda.

Prišao sam toj starici, bojeći сe da pogledam sat zbog žurbe u коjoj sam bio, i pružio ruku: – Da vam pomognem?

Oslobodio sam je desne torbe: Pa ово је и мени teško!

– Šta ћу, kada deca nisu tu?

Nagnula se ka nizbrdici pa sam posegao i za tom torbom. Prošli smo studentski dom u који sam žurio, i produžili njenim sporim korakom. Postalo je teško i za моje ruke ojačane vežbama!

Tada sam ugledao svoju majku kako godinama moli за помоћ при уласку у prevoz i: – Kvragu, ženo, шта то nosite? Kako да ово unesem? Čuo sam да је жена у stanju да дigne automobil да spasi своје дете. I tako, dan za danom, bez odmora i mnogo sna, majka je svaki dan dizala automobil да nas заштити од празног pogleda када је време руку, od истих tankih majičica zimi i leti! Da pokuša бити majka, dok јој то прво одузимaju! Da omoguћи да ја сада пишем, у соби у којој удишем vazduh који сам ја platio!

Da ли је plakala dok је nosila debele prugaste torbe? Ili ih је vukla zadovoljna što se ne враћа празних ruku? Svaku konzervu smo pregleđali kada bi je izvadila. I kozmetiku: rumunske paste, i bugarske šampone. Da ли је proklinjanje same себе i pružanje ruke, i svađe u redovima, i ноšење poluprazne torbe od crvenog krsta до humanitarnog društva i назад, dok се не напуни, moglo да се nadoknadi sa dva para nasmejanih očiju које су cilj?! Kojima је uvek odavala само по delić bolnih tajni, taman toliko да постану veliki, добри ljudi.

Sve то majku могу и сада pitati, ali više volim pričati о danima kada smo u mornarskim одјелима, udišući zdravu borovu smolu, šetали kraj mora само sa лaganim šarenim torbicama за помаде са mirisom kokosa и novčаником за sve ostalo.

Da ли моја majka može ikada više da izdahne vazduh utegnut u pluća kada је prvi put podigla debelu prugastu torbu?

Gledam сада ovu staricu, majku, krajem ока, kako prebira po novčaniku, dok јој враćам torbe, i vadi trideset dinara, plus tri dinara u metalu: – Evo ti, за Koka-Kolu!

Ponovo shvatam koliko је snažna dok odbijam njene novce!

Da sam uzeo тaj novac, majko, ne bih mogao да ti kažem да sam постао veliki, dobar čovek!

DVIJE PJSME I INTERPRETACIJE

LJUBAV I OČINSTVO

PIŠE: Muharem Bazdulj

Stari je topos da udovac ili udovica, odnosno ljubavnik ili ljubavnica, nakon smrti voljenog ili voljene, pati i tuguje. Ono u čemu je pjesma Harolda Pintera originalna i neobična jeste izvrтанje tog osnovnog motiva. Ovdje od nedostajanja ne pati preživjeli nego preminuli partner; ne pati se na ovom, nego na onom svijetu

1. K'O NEKI LIJEPI KAPUT SA DVA LICA

To A

*I shall miss you so much when I'm dead
The loveliest of smiles
The softness of your body in our bed
My everlasting bride
Remember that when I am dead
You are forever alive in my heart and my head*

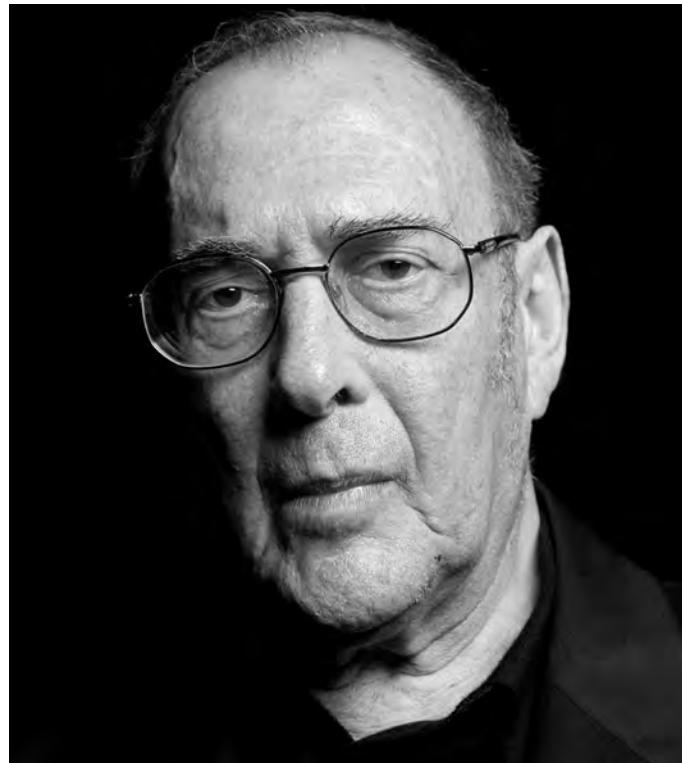
Harold Pinter

Za A

*Nedostajaćeš mi strašno kada umrem
Najljepši od svih osmijeha
Mekoća tvog tijela u krevetu našem
Moja vječna nevjesto
Sjeti se toga kada umrem
Zauvijek si živa u mojoj glavi i srcu mojem*

Harold Pinter

(preveo Muharem Bazdulj)

Harold Pinter

Kad se pominje Harold Pinter (1930. – 2008.), obično će se reći kako je riječ o dobitniku Nobelove nagrade za književnost (2005.), odnosno o slavnom engleskom dramskom piscu. I zaista, Pinter je napisao preko trideset dramskih tekstova, dva tuceta filmskih scenarija, ali je takođe cijelog života pisao i prozu i poeziju. Politički gledajući, Pinter je uvek bio ljevičar i kritičar američke imperialističke politike, a u kontekstu ratova devedesetih na Slavenskom jugu, spadao je među žestoke kritičare zapadne intervencionističke politike, naročito NATO bombardovanja SR Jugoslavije, kao i među one koji su se protivili sudskom progonu Slobodana Miloševića. Na tom tragу, kod nas su se pojavljivali prevodi pojedinih Pinterovih poetskih tekstova političke inspiracije, ponešto ciničnog tona.

Pjesma Za A nepovratno je daleko od svakog cinizma. Nećemo se previše upuštati u koketiranje sa „podmuklim delovanjem biografije“ ako u inicijalu iz naslova prepoznamo Antoniju Frejzer, s kojom je Pinter bio u braku od 1980. godine sve do svoje smrti. Harold Pinter i Antonija Frejzer sreli su se i zaljubili jedno u drugo u vrijeme dok su oboje bili u svojim prethodnim brakovima, a oboje su imali i djecu. Bilo je to drugo vrijeme, a i njih dvoje nisu bili osobe koje bi olako shvatili preljubu i razvod, na način na koji se to uobičajilo danas i u prethodnim godinama i prethodnih par decenija. Ipak, njihova ljubav je, kako se to kaže, savladala sve prepreke, pa su, eto, ostali zajedno do kraja, dočekavši, kako se to kaže, srebrni pir, odnosno dvadeset i petu godišnjicu braka, dok im je ljubav valjda napunila i trideset.

Pinter je od Antonije bio stariji samo dvije godine, pa usprkos činjenici da je prosječan životni vijek žena signifikantno duži od prosječnog muškog životnog vijeka, nije on, naravno, nužno mogao znati da će ga ona nadživjeti. Međutim, njemu je još 2001. godine dijagnostikovan rak jednjaka i u posljednjim godinama života bio je izuzetno krhkog zdravlja. U toj fazi je nastala i ova pjesma.

Kad smo bili tinejdžeri, najromantičniji među mojim drugovima je bio F. Mi ostali smo, ako ništa drugo, skrivali svoju klinačku sentimentalnost, a on je otvoreno govorio kako želi čitav život da proveđe sa jednom ženom, da želi da mu prva ljubav bude i prava i jedina ljubav. Kad smo ga pitali kako će znati koja je ona prava, rekao je da ima trik-pitanje. Bilo je u tom pitanju stanovite genijalnosti. On je, naime, namjerio da djevojku koja mu se dopadne upita: Zamisli da nam dobra vila obeća da ćemo živjeti lagodno, imati divnu djecu, voljeti se i da imamo pravo da tražimo još samo jednu stvar, šta bi ti tražila? Ona prava bi, govorio je F, znala da je jedini tačan odgovor: Tražila bih da umremo u istom momentu.

**Politički gledajući, Pinter je uvijek
bio ljevičar i kritičar američke
imperialističke politike, a u
kontekstu ratova devedesetih
na Slavenskom jugu, spadao je
među žestoke kritičare zapadne
intervencionističke politike, naročito
NATO bombardovanja SR Jugoslavije**

Stari je topoz da udovac ili udovica, odnosno ljubavnik ili ljubavnica, nakon smrti voljenog ili voljene, pati i tuguje. Ono u čemu je ova pjesma Harolda Pintera originalna i neobična jeste izvrstanje tog osnovnog motiva. Ovdje od nedostajanja ne pati preživjeli nego preminuli partner; ne pati se na ovom, nego na onom svijetu.

Sama pjesma je strukturalno jednostavna: jedna strofa, sekstina, gdje se rimuju prvi, treći, peti i šesti stih. Rime su poznate i predvidive, ali ideja je dovoljno nova i subverzivna da je jednostavnost i očekivanost forme zapravo i poželjna.

Zanimljivo je da u kontekstu ove pjesme imamo izvorno svjedočenje osobe kojoj je pjesma posvećena. Antonija Frejzer se prisjeća da je Pinter pjesmu napisao u ljeto 2007., oko godinu i po dana prije svoje smrti. Navodi kako je čim joj je Pinter prvi put pročitao pjesmu znala da je riječ o oproštaju. Kaže da ju je posebno potresao prvi stih, da je osjetila da joj suze kreću na oči. Veli takođe da joj je bilo dirljivo da sam Pinter nije izgledao uz nemiren njenom reakcijom, pošto je bio prezadovoljan cakom na kojoj je bazirana pjesma govoreći: „Nije li to originalna ideja, da mrtvom ljubavniku nedostaje živi...“

Ima nešto u ovoj pjesmi što priziva priču Henrika Džejmsa *Okretaj zavrnja* odnosno film Alehandra Amenabara *The Others*. Međutim, ako mrtvom nedostaje onaj živi, ne znači da ne važi i obratno. U tom kontekstu mi pada na pamet onaj Bregovićev stih „K'o neki lijepi kaput sa dva lica“, a tek se naknadno prisjećam da se pjesma zove *Te noći kad umrem*.

Pinter je možda htio da onoj kojoj je posvetio pjesmu unaprijed daruje malu utjehu. A kako to kod poezije biva, nešto će dati i svakom pažljivom čitaocu.

2. OPROSTI MI, PAPE

For a Father

*With the exact length and pace of his father's stride
The son walks,
Echoes and intonations of his father's speech
Are heard when he talks.*

*Once when the table was tall
And the chair a wood
He absorbed his father's smile
And carefully copied the way that he stood.*

*He grew into exile slowly
With pride and remorse,
In some way better than his begetters,
In others worse.*

*And now having chosen, with strangers,
Half glad of his choice
He smiles with his father's hesitant smile
And speaks with his voice.*

Anthony Cronin

Za oca

*Jednakom dužinom i ritmom koraka svog oca
Sin kaska
Odjeci i intonacije očevog govora
Srž su njegovog naglaska.*

*Nekoć kad je sto bio visok kao nebo
A stolica bila drvo, naslon joj granje
On je usvojio očev osmijeh
I pažljivo oponašao njegovo držanje.*

*Polako je postao izgnanik
Zbog čega mu se i ponos budi i kajanje ga mori
U nekim stvarima je bolji od svojih predaka
A u nekimgori.*

*I dok među strancima živi život koji je izabrao,
Napola srećan sa izborom i svakim svojim časom
Smješka se neodlučnim osmijehom svoga oca
I govori njegovim glasom.*

Entoni Kronin

(preveo Muharem Bazdulj)

Laskam sebi da poeziju pisano na engleskom jeziku poznajem prilično dobro, a opet pjesme Entonija Kronina¹ nisam pošteno počeо da čitam sve dok u bećkom kafiću/knjižari *Pikvik* u ulici prozvanoj u čast Marku Aureliju nisam kupio antologiju *Watching the River Flow* s podnaslovom *A Century in Irish Poetry* koju su uredili Noel Dafi i Teo Dorgan.

Južnoslovenske kulture dosta su opsjednute antologijama, a opet nikad nisam video da se neko dosjetio da napravi nešto slično ovoj knjizi. Naime, urednici su pozvali deset istaknutih pjesnika i pjesnikinja da izaberu po deset pjesama karakterističnih za pojedine dekade dvadesetog stoljeća. Tako je sklopljena knjiga od stotinu pjesama, po jedna za svaku godinu u dvadesetom vijeku.

Knjigom, naravno, dominira Jejts, kao što je dominirao poezijom u Irskoj tokom prve četiri decenije dvadesetog vijeka, ali interesantno je, recimo, da je za prvu deceniju dobio dvije od deset pjesama, za drugu je dobio takođe dvije, za treću jednu, a za četvrtu tri.

Ipak, nećemo se ovdje baviti Jejtovim pjesmama, nego navedenom Kroninovom pjesmom *Za oca* koja je šesta po redu među pjesmama koje predstavljaju dekadu pedesetih u irskoj poeziji, a po izboru Džona Montaga. Pjesma je izvorno objavljena u prvoj Kroninovoj knjizi prozvanoj jednostavno – *Poems*, i to 1958. godine, kad je pjesnik imao samo trideset godina.

Formalno je jednostavna: četiri strofe sa po četiri stiha, a rimuju se samo parni stihovi. Na nivou smisla i poruke, međutim, arhetipski je muda i sažima isti antropološki obrazac kao ona famozna kompozicija koju je otpjevao Oliver Dragojević, dok joj je tekst ispisao Momčilo Popadić: *Oprosti mi, pape*.

Sin na početku života, kao mali dječak, svjesno kopira oca. To je ono vrijeme kad od oca nema ničeg većeg. To je onaj motiv što je u korijenu velikog dijela svjetske književnosti i umjetnosti, ono mjesto od koga kreće Frojd i Lakan. Sve to Kronin izvrsno sažima u nekoliko slika i osam sjajnih stihova.

Pravo majstorstvo počinje, međutim, u trećoj strofi. Kad pjesnik za sina kaže da je polako postao izgnanik, on istovremeno opisuje ono što će Brus Springstin dvadesetak godina kasnije saopštiti kroz simbol „dana nezavisnosti“, kao i skoro univerzalni običaj ne samo ljudi, nego i drugih primata, kad mladi mužjaci napuštaju zajednicu u kojoj su odrasli da bi se negdje drugo potvrđili i dokazali kao zreli i odgovorni pojedinci. To je onaj zadatak za koji Kafka u „Pismu ocu“ kaže da je najteži na svijetu, koliko god na prvi pogled izgledalo da ga mnogi uspešno obave. Kod onih koji to zaista obave, s vremenom dođe do rezignirane spoznaje da progres nije nužan i sveobuhvatan. Da, zaista, u odnosu na naše pretke, u nekim stvarima smo bolji, a u nekim gori.

Posljednju strofu skoro da bismo mogli, čak i bez pretjerane „pjesničke

Anthony Cronin

slobode“, alternativno da prevedemo na već poznat način:

*Oprosti mi, pape
sve te grube riči
i moj život sada
na tvoj život sliči
Oprosti mi, pape
sad razumin tebe
gledan tvoju sliku
gledajući sebe*

Čak i šema rimovanja nekim čudom ostaje nepromijenjena. Opis situacije je zapravo direkstan nastavak „zapleta“ iz treće strofe. Kao „izgnanik“ sin je sam „među strancima“, zbog nekih stvari srećan zbog izbora koji je napravio, zbog nekih baš i ne (ponovo zrelo i racionalno prosuđivanje kao i u slučaju poređenja sa precima), ali svjestan svoje sličnosti sa ocem i pomiren s njom. Nema potrebe da se izričito kaže da će i njegov sin da ponovi istu sudbinu. U tom smislu je i važno što se u posljednjoj strofi ponavlja motiv (očevog) glasa. Danilo Kiš je onomad preveo onu duhovitu pjesmicu francuskog pjesnika Malkolma de Šazala u kojoj se kaže da svako (p)tiče koje stasa stiče boje svoga glasa. Za jednu od tih boja naknadno se ispostavi da je identična očevom tonu.

¹ Entonija Kronina ne treba, naravno, nipošto miješati sa Arčibaldom Kroninom, herojem „regalske književnosti“. Kad je pak riječ o „regalskoj književnosti“, evo odlomka iz eseja Vlastimira Pištala u kojem se definije navedeni termin: Pojam regalske književnosti izmisili smo N. G. i ja u šetnji po Knez Mihailovoj. Da bi se pojma razumeo mora se razumeti socio-kulturni milje Jugoslavije „once upon a time“ ili „vo vremja ono“. Trećinu nevelike dnevne sobe u socijalističkom domaćinstvu gutao je regal. Jedan deo regala otpadao je na ormara sa „Prvi maj – Piro“ odelima. U drugome je bio bar sa ogledalom „kome je lice oprاشtalo“, malom sijalicom, koju je bilo teško zemeniti, i stomaklijom i viskijem pri dnu flaše, za specijalne prilike. „Hoćete li malo estet’ke?“, pitao je vrljavi konobar u Konjicu mog oca stavljajući cveće na sto. Hoćemo. Ostatak regala je – već po želji – otpadao na

knjige. O tim knjigama je ovde reč. Kojem knjigama? Pa regalskim. Uz mnogo kikotanja, N. i ja smo pokušavali da pobrojimo regalske pisce. Teodor Dražer je bio ozbiljan kandidat. Ja sam se zalagao za Zilahiju, kome sam pogrešno [smrtni smo ljudi] pripisao roman *Citadela* [smeh]. „Na horizontu se videla jedna citadela“ – verujem da se tako završava. Potresno. Visoki regal! Regal visokog sjaja! Regal usjajen „refleksom“! Citadela međutim pripada jednom drugom regalcu – Arčibaldu Kroninu, čiji su romani „prozeti blagim romantizmom i društvenom kritikom“. Pored Citadele čitalac može kod svog prodavca knjiga – tih knjiga još ima – potražiti *Judino drvo* i *Šeširdžjin zamak*, *Ararat* ili *Zvezde gledaju s neba* [smeh]. „Arčibald Kronin!“, ponavlja je N. impresionirano. „Kako to ozbiljno zvući... Kad se zoveš Arčibald Kronin, to ti je pola karijere.“

MARGINALIJE UZ JEDNO KOCBEKOVO PISMO I DVA MEŠE SELIMOVIĆA

PREPISKA VELIKANA

PIŠE: **Tvrtko Klarić**

**Dragi i poštovani druže
Kocbek, najlepša reč o mojim
"Tišinama" i najlepše pismo
koje sam dobio unazad
nekoliko godina, to je Vaš list
od 10. V. i to ne zbog lepog
mišljenja o romanu, na čemu
sam zahvalan, već radi ljudske
pažnje koja me je dirnula**

Odazvavši se pozivu Primoža Repara, pokretača i urednika revije *Apolipsa*, i ja sam se zatekao u nevelikom društvu koje se okupilo u Svetom Jurju ob Ščavnici, rodnome mjestu Edvarda Kocbeka (27. 09. 1904. – 03. 11. 1981.), povodom stote obljetnice rođenja pjesnika, prevoditelja i prozaika, ali i nezaobilaznog antifašiste i protagoniste slovenskog kulturnog i političkog života.

Nakon književne večeri tokom koje su slovenski autori govorili svoje tekstove, domaćin nas je pozvao u svoju klijet¹, gdje smo počašćeni biranim delicijama i vrhunskim vinom sa tamošnjih vinograda. Za vrijeme jedne od pušačkih pauza netko me upoznao s Kocbekovim starijim sinom Matjažom². Čuvši da mi je ime Tvrtko, Matjaž me odmah priupitao znači li to da imam neke veze s Bosnom? Na moj potvrđni odgovor, sugovornik je nadovezao priču kako u ostavštini njihovog oca imaju i „dvadesetak pisma Meše Selimovića“. Shvativši u nastavku razgovora da me ta pisma

itekako zanimaju, Matjaž je predložio da mu se javim, pa ćemo se već dogоворити када бих могао доћи у Лјубљану и погледати ih.

A kad sam napokon нашао времена да пођем у Лјубљану, gostoprимљиви Kocbekov sin me отпратио у тамошњу Nacionalnu i sveučilišnu knjižnicu³, где me upoznao s gospodinom Mihaelom Glavanom, dugogodišnjim водитељем рукописне збирке, inače i jedним od најбољих поznавалаца рукописне оставštine Edvarda Kocbeka, чије дневнике sustavno prepisuje iz autorovih bilježница, приређујући ih за objavlјivanje.

Убрзо се показало да је Selimovićevih pisама знатно мање од најављених dvadesetak. No, то ме nipošto nije oneraspoložilo, jer управо ово од 26. V. 1962., у којем се Selimović Kocbiku zahvaljuje на dubinskom чitanju romana *Tišine*, потакло ме да кренем и у потрагу за tim Kocbekovim pismom.

Tako сам концем озјука 2008. posjetio gospođu Mašu Selimović-Momčilović, старију Selimovićevu kćer⁴, inače donedavno izvršну direktorku за nastаву straniх језика за odrasle u Institutu za strane језике.

Уз копију траžеног Kocbekovog pisma из Beograda за успомену сам понио и primjerak romana *Derviš i smrt* uz Mašinu srdačnu posvetu:

„Поштovanom gospodinu Tvrtku Klariću,
sa željom da ovaj primerak zameni primerak „Derviša“ koji je izgubljen.

Beograd, 22. 03. 2008.

Maša Selimović Momčilović“

A priča о izgubljenom primjerku „Derviša“, ne bilo којем negо баš onom који сам за nagradu dobio na završetku osmog razreda, bit će ispričана – nadam se – drugom zgodom.

TIŠINE SU NAJLEPŠI DOKUMENT O ČOVJEKU KOJI SE PRIPREMA NA MIR

Ljubljana, dne 10 maja 1962

Mnogo поштовани druže Selimoviću,
Velika, velika vam hvala на TIŠINAMA!
U vašim očima sam sigurno pravo чудовиšte, što vam se zahvaljujem
tako kasno.

¹ Prepostavljam, jer se ne sjećam sa sigurnošću, da je to bilo na poziv načelnika općine, tj. župana občine – po slovenskom.

² Kocbek je živio u braku sa Zdravkom Koprivnjak, inače Varaždinkom, i imali su troje djece: mlađeg sina Jurija, rođenog 1949. godine, a preminulog 2009. netom navršivši 60. godinu; Luciju-Lučku,

preminula je 1973., u trideset i petoj godini; a 2013. preminuo je i Matjaž u šezdeset i sedmoj.

³ U slovenskom praktična kratica – NUK od Narodna i univerzitetna knjižnica.

⁴ Tom prigodom Jesenku, drugu Selimovićevu kćer i profesoricu engleskog jezika, nisam sreо.

Dragi druže Selimoviću, od srca vam čestitam na TIŠINAMA i na uspjehu koji ste romanom postigli i u našem društву. Zahvaljujem vam na sreći kojom ste me nahranili. Zahvaljujem i vašoj poštovanoj gospodji na udelu koji je sakriven u vašem delu, da ste mogli prozreti mnoge zamršene stvari.

Želim obojici zdravlja i tištine a ujedno vas molim da zajedno primite izraze mog dubokog poštovanja

vojmir Šavera Rorbek

NB Objećao sam vam da vam pošaljem neku od svojih knjiga, ali ono malo što sam štampao nikako da se pojavlja u antikvarijatima, možda bi vam stalo do toga da vam pozajmim svoj primjerak?

Na kraj u vas molim, da oprostite mome slabom izražanju u srbohrvatskom jeziku!

Molim vas, da me saslušate i svojom dobrom voljom razumete!

Evo mojih mucavih razloga:

Najprvo: U meni vlada neisprosan spor red; imam neverovatnu nastranu disciplinu; pokoran sam zakonima svoje fiziološke i duhovne prirode koja živi mnogo polaganije od sveta; nikako se ne mogu uhvatiti sa brzinom vremena i mojih spoljnih potreba; sve ovo mi prouzrokuje kompleksne, konfuznosti i čak nered; osim toga sam još uvek u egzilu koji podvostručava vrsto mojih napora: mogu saradjivati u revijama ali ne mogu objavljivati veće tekstove.

Drugo: Na neobičan susret sa vama i vašom poštovanom gospodnjom morao bi odgovoriti obavezama sponate i dosetljive prirode, ali neki kvaliteti iziskuju monologe, dok drugi dialoge; uspomena na vas deluje u meni kao divna groza koja pobuduje i ujedno osamljuje, u vama sam zapetio proces posebne vernosti koja mora da se razvija sama iz sebe i kojoj treba pomoći izdaleka, tihim prisustvom in radošću.

Treće: Već neko vreme bolujem na teškoj distoniji i na očima, imam tako umorne oči da moram paziti nanje, čitam polako i pažljivo. TIŠINE su došle tek sada na red i evo me sa mojim radosnim impresijama:

Bojim se da neću moći izraziti sve što osećam. Obuzima me neobična radost da so TIŠINE vaša knjiga, da su TIŠINE neobičan roman i da ste tim romanom ustvarili još nešto više od odlične literature. TIŠINE su svedočanstvo, naš najlepši dokument o čovjeku koji je izborio rat i koji se priprema na mir, a prije svega su izraz o potpunom skladu avtora sa njegovim pisanjem. Tu prestaju kategorije o iskrenosti i deklaracije, tu počinje kategorija bitisanja, pravoga, punoga, neprestanog prisutnog, otvorenog i darežljivog. Ovo knjigu je napisao celovit čovjek, time je otvorio nauverljivije vidik na humaniteto partizanstva. Reći ću vam nešto, čime ne treba da se slažete ali što mi sili na jezik: otkrili ste možda ono prvobitno u bosanskom čovjeku, što ima još uvek veze sa bogomilstvom i njegovom potresnom sudbinom i što se nikada ne može smirit sa vanjskom pacifikacijom i tehničkim rešenjima. Bogomilska mirotvornost je dublja od nasilnih uvjeta za

takozvanu sreću. Prvijput sam baš u TIŠINAMA naslutio kako u vašem ratovanju titra nešto više od protivčetništva (kao najgrubljeg izraza nečega posvema bezbožnog, i to ne samo u kršćanskem smislu) i nešto više od revolucionarnog hiliazma. U vašem tekstu je neprestano prisutan poziv na borbu protiv zla, stalno osvećavanje da borba nije završena, da je borba početak iz početka. To nije pokret fatalizma, nego obrana vernog čovjeka (vernog u širokom smislu!) pred površnim, vanjskim, osvetničkim, tehničko političkim konceptom sveta. U TIŠINAMA nisam naslutio samo čistost borbe i rata nego i kompleksnost mira, reda, normale i konformizma: baš tu sam otkrio – kako kažem – nešto bogomilsko, nešto, što je oživilo u vama i što predstavlja najdragoceniju suštinu partizanske i buduće Bosne.

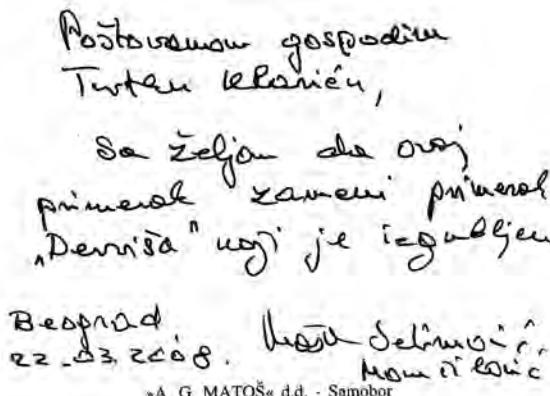
Ali knjiga nije samo svedočanstvo, TIŠINE su pravi i nadasve sugestivni roman, prostudiran, umno gradjen, nabijen odrešnom energijom i natopljen tihom i dirljivom žalošću, slutnjama neizrecive tajne i vere u budućnost. Vi ste majstor gradnje i izraza, majstor moderne, nemirne i ujedno jasne i čvrste rečenice, neki opisi su uzor epike, lirska mesta su zamamno lepa, dialozi su nešto posebno u srbohrvatskom načinu izražavanja, skromni, ponizni, točni, a ujedno duboki, istiniti, mera neprestane ravnoteže, prava suprotnost ekshibicionizma, egzaltiranosti, artizma i prolazne glagoljivosti, koja pustoši u mnogim romanima oko vas. Vaša rečenica mi je draga, nemirna je ali ujedno mudra, lagana i transparentna, plemenita i trajna, puna je nezabovljene muzike o zaboravljenoj suverenosti.

Spopala me silovita želja da doživim i pročitam vaš roman koji bi kroz isti spektar inkarnirao konfrontaciju partizana sa ratom samim i njegovim strašnim avanturama: to bi bilo svedočanstvo koje bi post festum do kraja opravdalo oslobođilačku borbu, jer sve do danas još uvek nismo izašli iz heroizma i ideološkog pojmanja sudbine. Možda snujete obratno roman o povratniku i o njegovoj konfrontaciji sa revolucijom i njezinim dužnostima, redom i neredom! Bilo kako bilo, moje želje su na kraju krajeva potvrda da ste u pravom smeru umetničkog napora, da ste uspostavili vezu sa samim sobom i ljudskom sudbinom i da ste se ujedno otvorili prema uzvišenom, uznemirujućem i spasonosnom.

MEŠA SELIMOVIĆ

DERVIŠ
I SMRT

roman

Dragi druze Selimoviću, od srca vam čestitam na TIŠINAMA i na uspehu koji ste romanom postigli i u našem društvu. Zahvalujem vam na sreći kojom ste me nahrаниli. Zahvalujem i vašoj poštovanoj gospodji na udelu koji je sakriven u vašem delu, da ste mogli prozreti mnoge zamršene stvari.

Želim obojici zdravlja i tišine a ujendo vas molim da zajedno primite izraze mog dubokog poštovanja

vaš Edvard Kocbek

NB

Obećao sam vam da vam pošaljem neku od svojih knjiga, ali ono malo što sam štampao nikako da se pojavlja u antikvarijatima, možda bi vam stalo do toga da vam pozajmim svoj primerak?

Na kraju vas molim, da oprostite mome slabom izražanju u srbohrvatskom jeziku!

DALJINE KOJE SU MEĐU NAMA SASVIM SU NEPOTREBNE

Dragi i poštovani druze Kocbek,

najlepša reč o mojim "Tišinama" i najlepše pismo koje sam dobio unazad nekoliko godina, to je Vaš list od 10. V. i to ne zbog lepog mišljenja o romanu, na čemu sam zahvalan, već radi ljudske pažnje koja me je dirnula. Posebno je zadovoljstvo za mene da vidim s kakvom ste ljudnošću ušli u materiju romana, otkrivši njegove najdublje intencije, skrivene na prvi pogled, zbog čega ih kritičari nisu ni primetili. Ali za čudo, Vi ste otkrili i izvesne stvari koje su bile možda samo moja slut-

nja, samo htenje, a – eto – Vi ste to čuli svojim finim sluhom, prodri ste pod samu koru i „uhvatili“ me na delu polaganja osnova onog primarnog motiva koji znači i pravi smisao dela, njegovo opravdanje pred nama, ne pred publikom. Vaša visoka kultura, Vaša senzibilnost i Vaše saživljavanje s romanom omogućili su Vam da izvanredno osvetlite njegove duble slojeve. Na tome sam Vam zahvalan, pre svega zato što se danas retko ko toliko udubljuje u tuđe delo, a onda zato što ste me uverili da moja konačna misao nije ostala samo moje htenje, već da se bar delomično razlikovala (u to sam počeo da sumnjam posle pročitanih kritika koje su hvalile ili kudile periferne stvari, ne shvatajući uopšte suštinu, što je, uostalom, karakteristično za našu kritiku).

Koristeći Vašu ljubaznu ponudu, molim da mi pošaljete neku Vašu knjigu, a kako znam da je to jedini primerak koji imate, pažljivo će je čuvati i vratiti čim pročitam. Sramota me da nisam pročitao ni jednu Vašu knjigu: o Vama se mnogo govori, i ovde kod nas, ali na žalost malo se pozajmimo. Daljine koje su među nama sasvim nepotrebne, i šteta je što ih energičnije ne uništavamo, na svoju vlastitu korist. Ali ljudi ne čine ono što je korisno, već ono što je obično teško opravdati.

Od srca zahvaljujući na divnom pismu, ostajem s dubokim poštovanjem

Vaš Meša Selimović

Srdačno Vas pozdravlja

Daroslava Selimović

Sarajevo

26. V. 1962.

"POGUM IN STRAH"

Sarajevo, 9. X. 1962.

Poštovani prijatelju,

najljepše zahvaljujem na pažnji, dirnula me Vaša briga, prilično neuobičajena u naše vrijeme. Danas šaljem g. Domenach-u dva primjerka "Tišina". Izvinjavam se što Vam još nisam vratio Vaše knjige. Dva su razloga za to, jedan je što sam bio veoma zauzet pripremanjem za štampu svoje nove knjige (izačiće u novembru, poslaću Vam je, iako se plašim poslije čitanja Vaših djela), i drugi, što me je Vaš "Pogum in strah" zaprepastio dubinom i snagom. To je najbolja i najvrednija knjiga o problemima morala, života i smrti koju sam ja pročitao u našoj književnosti. Zato bih htio još jednom da je pažljivije preberem. Ne ljutite se, molim Vas, a ako su Vam knjige potrebne, javite mi pa će Vam ih – sa žaljenjem – odmah poslati.

Još jednom – srdačna hvala.

Moja žena i ja Vas pozdravljamo i želimo Vam svaku sreću.

Vaš Meša Selimović

OPREMIO: MIHAJLO ARSOVSKI – OBLIKOVANJE KNJIGA I PERIODIKE OD 60-IH DO DANAS,
12. – 29. 3. 2019., GALERIJA HRVATSKOG DIZAJNERSKOG DRUŠTVA U ZAGREBU

DOBRO OPREMLJENO POSPREMANJE

PIŠE: Bojan Krištofić

Mihajlo Arsovski, zagrebački grafički oblikovatelj ili dizajner porijeklom iz Skoplja, autor je ostvarenja koja su u tom polju postala sinonimi za više kulturnih pogona iz doba samoupravnog socijalizma, poput Teatra &TD Studentskog centra 70-ih godina prošlog stoljeća

Pojedine osobnosti koje su presudno usmjerile napredak kulture novije prošlosti ostale su ne samo izvanredno zanimljive sve do danas, nego su i njihovi opusni nedovoljno istraženi iz kritičke i znanstvene perspektive, što ih u cjelini još uvijek čini nekako neuhvatljivima, neosvojivima, pa i nepoznatima, koliko god im ostavština bila sveprisutna u kolektivnom sjećanju građanki i građana. Takva ličnost je i Mihajlo Arsovski, zagrebački grafički oblikovatelj ili dizajner porijeklom iz Skoplja, čija su ostvarenja u tom polju postala sinonimi za više kulturnih pogona iz doba samoupravnog socijalizma, poput Teatra &TD Studentskog centra 70-ih godina prošlog stoljeća. No, i dan-danas je sasvim moguće iznenaditi se saznavši što je sve i koliko je toga Arsovski oblikovao, upravo zato što mu opus nije prikladno sistematiziran niti kritički valoriziran u mjeri u kojoj zasluzuje.

Dio istraživačke praznine uvjerljivo je ispunila poticajna izložba *Opremio: Mihajlo Arsovski – Oblikovanje knjiga i periodike od 60-ih do danas*, održana od 12. do 29. ožujka u Galeriji Hrvatskog dizajnerskog društva u Zagrebu, u kustoskoj koncepciji voditelja galerije Marka Goluba i Dejana Kršića, dizajnera, publicista i profesora na Umjetničkoj akademiji u Splitu, inače dugogodišnjeg proučavatelja, ali i svojevrsnog kolezionara opusa jednog od najvažnijih autora u povijesti hrvatskog i jugoslavenskog di-

zajna. Mada su od održavanja izložbe prošla tri mjeseca, tada predstavljeni arhivski materijal, naravno, ne gubi na aktualnosti, stoga može poslužiti kao sasvim dobar povod da u kratkom tekstu podsjetim na Arsovskog i najistaknutije karakteristike njegovog dizajnerskog opusa. Većina eksponata koji su se mogli vidjeti na izložbi u Kršićevom su vlasništvu, i mada ni jedno izdanje koje je likovno opremio (kako se nekoč često pisalo kad bi netko bilo kakvu publikaciju dizajnirao ili oblikovao) Arsovski u principu nije bilo limitirano, neke od njegovih najljepših i najzanimljivijih knjiga danas je teško naći. Primjerice, takva je knjiga *Prirodopis* pjesnika Danijela Dragojevića (*biblioteka SC-a*, 1974.), poznatog po tome što inzistira da njegovi rukopisi dožive samo jedno izdanje, bez obzira na potražnju koja ne jenjava.

Posebna je vrijednost Golubove i Kršićeve selekcije bila u tome što ju nisu ograničili samo na "pionirski" period šezdesetih i sedamdesetih godina prošlog stoljeća, kad je Arsovski predvodio povorku autora/ica koji su trasirali put postmodernizmu u domaćem dizajnu

Radilo se, dakle, o izložbi koja si je postavila zadatak da (re)valorizira jedan od najplodnijih, ali i najznačajnijih segmenta opusa Mihajla Arsovskog, sve reprezentativno što spada pod tzv. *editorial design*. Riječ je o oblikovanju iliti likovnoj opremi knjiga, časopisa, monografija, ponekih kataloga, no i cijelih biblioteka u kakvima se ponajbolje ogledala vještina autora u projektiranju dvodimenzionalnih vizualnih sustava, taman toliko čvrstih da "prenose" identitete izdavačkih pogona, uredničkih koncepata i pojedinih publikacija sve dok se nisu trajno upisali u (sup)kulturni imaginarij nekoliko poratnih generacija. Istodobno, Arsovski je pružio sebi dovoljno prostora za veoma osebujne grafičke eksperimente, ostvarene prvenstveno u polju tipografije, koju je učinio vlastitim izražajnim sredstvom poput malo kojeg drugog dizajnera na ovim prostorima. Posebna je vrijednost Golubove i Kršićeve selekcije bila u tome što ju nisu ograničili samo na "pionirski" period šezdesetih i sedamdesetih godina prošlog stoljeća, kad je Arsovski predvodio povorku autora/ica koji su trasirali put postmodernizmu u domaćem dizajnu (pored njega, bili su to Boris Bućan, Goran Trbuljak, Gorki Žuvela, Dalibor Martinis i Sanja Iveković i dr.; uz iznimku prvog, primarno protagonisti Nove umjetničke prakse koji su dizajn doživljavali kao legitimno polje umjetničke igre i medijski istraži-

vanja), niti su se posvetili tek njegovim najslavnijim knjiškim pothvatima poput oblikovanja časopisa i biblioteka Studentskog centra (*Razlog i Teka*), Matice hrvatske (*Kolo*) i Centra za kulturnu djelatnost, nego su predstavili i najrecentnija ostvarenja nastala u devetom desetljeću života. Takva su, primjerice, oblikovanja novijih pjesničkih knjiga Zvonimira Mrkonjića u izdanju *Meandra* ili monografija pokojnog Zlatka Boureka iz 2014. godine. Također, autori izložbe su upozorili i na izrazitu oblikovnu vrijednost nešto manje poznatih ekonomskih publikacija i časopisa te opsežnih povijesnih knjiga s kakvima su prednjaci kuce Liber i Novi Liber Slavka Goldsteina, Grafički zavod Hrvatske za vrijeme urednikovanja Alberta Goldsteina, itd. Spomenuti Dragojevićev *Prirodopis* izašao je 1974. u sklopu *biblioTeka* istoimenog časopisa Studentskog centra, za koju bih rekao da je bila izdavačka platforma možda i najotvorenija za najsmjelije tipografske eksperimente Arsovskog, imajući na umu uistinu radikalni dizajn kultne pjesničke knjige ili poeme *Hembra* Tončija Petrasova Marovića (1976.) te Mrkonjićevog prijevoda prijelomne moderne poeme francuskog pjesnika Stephanéa Mallarméa *Bacanje kocki nikad neće ukinuti slučaj* (originalno izdanje 1897., Tekino na hrvatskom također 1976.). Prilikom prelistavanja oba izdanja, čitatelju ubrzo postaje jasno koliko je pažljivo Arsovski doista

iščitavao svaki rukopis koji je primio na oblikovanje, posebno kada se radilo o poeziji koja je njegovom oblikovnom interpretacijom nerijetko dobivala nekoliko dodatnih slojeva sadržaja. Uvjetno rečeno konzervativnije biblioteke poput CeKaDeove, čijim je nakladničkim programom ravnao prozaik i dramatičar Slobodan Šnajder, Arsovskom su pogotovo osamdesetih dozvolile da si da oduška u iskušavanju raznolikih pristupa variranju vizualnih identiteta biblioteka od knjige do knjige, pa s velikom sigurnošću mogu reći da su on i Alfred Pal u poslijeratno doba generalno postavili temelje i današnjeg boljeg oblikovanja knjiga.

Čitava ta spisateljska, prevodilačka, uređivačka, izdavačka i oblikovna produkcija k tome svjedoči ogromnoj proliferaciji kulturnog polja u socijalističko doba, čija dostignuća baštinimo do danas, kao i činjenici da su neki od njenih centralnih pogona bili studentski i kulturni centri, poput Studentskog centra u Zagrebu, ali i drugih u manjim hrvatskim gradovima. Sasvim suprotno tome, u suvremeno doba prešutno promatramo nonšalantno, ali surovo institucionalno gašenje najkvalitetnijeg i najnaprednijeg

jeg što je SC unatrag petnaestak godina nudio, čime je hvalevrijedna tradicija prikladno povezana sa suvremenosoću. Kada je već naglo prestala ići naprijed, hoće li se današnjica vratiti boljoj ili lošoj prošlosti, ostaje za vidjeti. No, sljedeće se čini više nego jasnim – u takvoj, sumornoj društvenoj atmosferi, najtrajniji rezultati nekadašnjih kulturnih politika sve više postaju arheološki primjeri pristupa prema kojem je (i) institucionalna kultura mogla biti istinski avangardna, neovisno o tome što to možda nije bila svjesna namjera političkih i privrednih elita, ali je bila re – alna posljedica prostora slobode koji jest, prema svjedočanstvima živućih protagonisti epohe, neminovno postojao. Nesumnjivo, to postoji i danas, no s potpuno suprotne strane političkog spektra – isključivo usprkos institucionalnoj kulturi, nipošto unutar iste. Budući kritički pristupi naprednoj kulturi sadašnjosti u detektiranju opusa današnjih Arsovskih također će morati uzeti u obzir političke i privredne uvjete u kojima su radili i odgovoriti na pitanje kako je bilo moguće da su, unatoč tome, uspjeli otići korak dalje.

**UZ PREDSTAVU „LEICA FORMAT“
HNK IVANA PL. ZAJCA RIJEKA**

„AKO MISLIŠ DA SI TAMO GDJE ŽELIŠ BITI – OTIĐI“

PIŠE: Igor Ružić

Daša Drndić (1946. – 2018.) jedna je od najzanimljivijih pojava domaće književnosti zbog načina kako promatra zbilju protkanu prošlošću, kako čita tragove događaja i kako povezuje godinama i kilometrima razdvojene aspekte življenja, s trajnom fokusiranošću na tragičnost i prolaznost, ali i fiksacijom na dijelove prošlosti koji se ne smiju zaboraviti

Pravo žalovanje nikad se ne dogodi na vrijeme. Iako to nije pristojno, žalovati bi zapravo trebalo dok je osoba još živa, dok se njom misli i govori, dok joj se pomaže da hoda i jede, da živi barem u iluziji života, ukoliko se život prihvata tek kao nadu. No, i nakon osobe i nakon žalovanja ostaje djelo, a u slučaju Daše Drndić ono će se tek otkrivati u punini i vrijednosti i značenja.

Daša Drndić (1946. – 2018.) jedna je od najzanimljivijih pojava domaće književnosti zbog načina kako promatra zbilju protkanu prošlošću, kako čita tragove događaja i kako povezuje godinama i kilometrima razdvojene aspekte življenja, s trajnom fokusiranošću na tragičnost i prolaznost, ali i fiksacijom na dijelove prošlosti koji se ne smiju zaboraviti. Njezin sasvim autonomni glas, usporediv tek s nekolicinom autora s „ovih“ područja, prenosi i premošćuje i tišinu i buku stoljeća u intimnoj fokalizaciji, za što je jedan od najboljih primjera upravo „Leica format“ kao svojevrsna autobiografska proza, dnevnik nepristajanja, ali i atmosferični koliko i politički mjestopis.

U nastojanju da se repertoarom približi publici, a opet da zadrži svoj specifični status, ne samo u gradu nego i u „nacionalnom“ mjerilu, tj. u „povlaštenoj“ grupi kazališta koju taj predznak višestruko određuje, Hrvatsko narodno kazalište Ivana pl. Zajca u Rijeci postavilo je ključnu predstavu sezone, i to ne samo ove. Upustivši se u potragu za inicijacijom djela Daše Drndić, tek posljednjom u nizu adresa i Riječanke, u kazališni okvir, iako je riječ o autorici kojoj drama u širem smislu i radio-drama u sasvim konkretnom nije nepoznanica, išlo se na sigurno. Izabran je roman „Leica format“ u kojem upravo sam grad Rijeka ima ključnu ulogu, kao kontrapunkt, ambient, sugovornik i antagonist, poprište i stratište.

„Nismo se srodili ovaj grad i ja“

Riječka predstava vjerna je izvorniku, i namjerno je roman ovdje izvorник a ne original, jer original bi, barem u konotacijskom registru, automatski asocirao na postojanje kopije a kazališni čin nije i ne može, možda čak i ne smije, biti kopija. Izvornik je pak ono iz čega istječe sve ono što drugi mogu skupiti i sakriti ili prihvati i podijeliti, možda čak i nadograditi. Pomožen mogućnostima interpretacija, i sam možda tek postmoderno rasut, „Leica format“ na pozornicu je stupio kao svoja preslika zadana strukturonom onog spektra predstavljačke umjetnosti koja ne želi provocirati postupkom ili formom, već prije svega prenijeti glas izvornika. Koliko taj glas pripada samoj autorici, pitanje je koje se u slučaju prozognog teksta postavlja na jedan, ali kod prepjeva u tekst izvedbe na ponešto drukčiji način. Zato su i odgovori različiti.

Njezin sasvim autonomni glas, usporediv tek s nekolicinom autora s „ovih“ područja, prenosi i premošćuje i tišinu i buku stoljeća u intimnoj fokalizaciji, za što je jedan od najboljih primjera upravo „Leica format“ kao svojevrsna autobiografska proza, dnevnik nepristajanja

Iako Daša Drndić nesumnjivo u ovoj predstavi živi, njezin je vijek potrošen na samoobranu, točnije na one dijelove romana u kojima se sama, i samo, protivi, konfrontira i izaziva. Grad je pritom i onom, materijalno i ono nematerijalno, i fasade, luka, dizalice, Korzo i zimi solidno grijano kazalište, ali i ljudi, od bezimenih šetača, prolaznika i poznanika koji se ne grle nego samo i previše učitivo pozdravljaju, preko bezimenih dovikivača, uličnih provokatora, sitnih cjeplaka i ostalog taloga tihе većine koja postaje glasna kad zna da nije slabija. Obje komponente grada za autoricu su nepodnošljiva prirodna nepogoda, čiju snagu podnosi, ali joj se trajno čudi, dok je zbog karaktera i osobne intelektualne i moralne higijene pokušava ne izbjegći i pritom na njezine argumente ne pristati.

„Povijest je neumorna kurva, neuništiva“

Proza Daše Drndić gusta je i teška, a opet eseistička, razgovorna, čak na trenutke, kad kroz naslage cinizma prodre neka iskra, i žovijalna. Životna, reklo bi se, onoliko koliko je i život, pogotovo autoričin, i sam bio – životan. Složeni povijesni pasaži, potkrijepljeni izvorima, dokumentima, ali i prisjećanjima, pa, u mjeri prosječnom čitatelju nepoznatoj, i izmišljajima, stvaraju metafikcijsku strukturu čija napetost zadržava čitatelja naviknutog na narativnu akrobatiku u vidu preskakanja, izbacivanje iz ritma, stakato zaključnih i „prirodni“ tijek opisnih rečenica. Ona u svoju prozu ubacuje fotografije, rodne i smrtnе listove, dijelove tuđih iskaza u rasponu od službenih policijskih ispitivanja, do kratkih dopisničkih i pozdravnih rečenica, preko ulomaka pisama, izmišljenih i zbiljskih dijaloga. Ni „Leica format“ u tome nije izuzetak, i u njemu ima drukčijim fontom otisnutih izgovorenih ili pisanih svjedočanstava, paralelnih pripovijesti ponekad tako i otisnutih, komentara živih i neživih protagonistova, ulomaka tuđe poezije i proze, i sve to ponekad i na jeziku originala.

Osobno je preslikano stalnim komentatorskim tonom, kratkim usjecima na kraju odjeljka, bez obzira na njegovu duljinu, ponekad i unutar njega, a ponekad i sasvim odvojeno od bilo kakvih cjelina, kao zaključak koji se odnosi na veći dio teksta, ili kompleks tema i to ne nužno onih nakon obrade kojih slijedi. Rukopis Daše Drndić zato je naizgled neprobojan, dok zapravo teče kao posljedica želje za strukturon koja svoju pravu prirodu želi postaviti kao ako ne baš zagonetku a onda barem konstrukcijski

problem rješavanje kojeg nije presudno za čitateljski užitak, ali pomaže u recepciji.

„Gledaju me nacionalno“

Opisujući Rijeku i Riječane, Daša Drndić piše ipak najviše o sebi. Ta-kva autorska strategija nije rijetkost niti je novina, i njezina uspješnost ovisi o umješnosti onoga ili one koja je svjesno primjenjuje. U „Leica formatu“ grad se čini glavnom temom, što je i primarni, ali nipošto i jedini razlog njegove inscenacije upravo u kazalištu Ivana pl. Zajca, zato što je njegova geografija, mentaliteti, prostori, povijest i sjećanja, svoje-vrsna tamnica u kojoj autoričin ego, jer neskriven je i jednom od brojnih evazivnih strategija za navodno teorijski proskribirano učitavanje autora u djelo, istodobno i pati i uživa. Ambivalentan odnos i nije toliko očit iz samog teksta, jer na prvi se pogled čini kako „Leica format“ isključivo nabrala nedostatke „grada koji teče“ i njegovih stanovnika, sustavno, trajno i argumentirano, ili pak iz drugog očišta krajnje tendenciozno, zbraja njegove negativnosti i ruši baš svaki mit o interkulturnosti, suživotu, progresivnosti... ukratko svega onoga na čemu se temelji „luka različitosti“, slogan Europske prijestolnice kulture 2020. Poput Thomasa Bernharda, na kojeg se poziva i pritom mu se poklanja, i Daša Drndić svojevrsni je „ogađivač gnijezda“, ali upravo poput njega, isključivo zato što ne želi ne vidjeti ono što vidi, ne čuti ono što čuje i pritom ne osjećati i ne misliti. Ni njega ni nju, međutim, gnijezdo ili barem dobar dio nje-

ga nije razumio. Na svu sreću, Daša Drndić ipak nije zabranila tiskanje i izvođenje svojih djela u Hrvatskoj.

**Iako Daša Drndić nesumnjivo
u ovoj predstavi živi, njezin je
vijek potrošen na samoobranu,
točnije na one dijelove romana u
kojima se sama, i samo, protivi,
konfrontira i izaziva**

„Ima bolesti koje se vraćaju nakon pedeset godina...“

Pored sudsibna emigranata, ne samo onih iz prve polovice prošlog stoljeća kad je Rijeka kao luka Monarhije bila jedna od europskih relevantnih tranzitnih centara za izvoz radne snage u prosperitetnije krajeve, među velike teme „Leica formata“ ubraja se i sifilis. Bolest je to koja je više od obične bolesti jer je, poput tuberkuloze, španjolske gripe ili kuge, ne samo oblikovala globalnu povijest nego je zbog svog specifičnog tijeka gotovo alegorija povjesne paradigmе. Ne, međutim, povijesti koja se ponavlja kao farsa, nego bolesti koja je svaki put sve teža i sve teže lječiva. Nastao iz neprosvjećenosti i prirodne potrebe, sifilis se ne skriva i u svakoj od faza

daje do znanja svoje postojanje, ali ga oboljeli ignorira sve dok ne umre pomračenog uma. Između faza može proći od nekoliko godina do nekoliko desetljeća u kojima oboljeli nema tegoba i čini mu se da je proces samozavaravanja uspio. I to je neka vrsta fuge, svjesne, kao što je to i onaj život između proplamsaja bolesti, sve do gorkoga kraja.

„Naše fuge naša su vjera, naš zdrav razum...“

Roman „Leica format“ ima podnaslov od jedne riječi, ali koja se grafički ponavlja u odlasku poput jeke. Ta riječ je fuga, i autorica koristi sva njezina značenja, od obične spojnica između građevinskih elemenata poput pločica, preko izgubljenog sjećanja do glazbene forme. Svim značenjima zajedničko je ponavljanje, ali i činjenica gradbenosti: fuga lijepi i učvršćuje ne samo kupaonski zid ili muzičku kompoziciju nego i novi, možda i željeni identitet. Takav rad fuge suku je strukturne okosnice ovog romana koji, na relativno duge staze, opisuje novostečeni, riječki identitet autorice. U tome je i ključ njegove inherentne dramatičnosti ali i ključ za njegovo rasprostiranje po pozornici. Redateljica Franka Perković, autor dramatizacije Goran Ferčec i dramaturginja Nataša Antulov uhvatili su taj luk autoričinog prizemljenja, ili prigradaivanja, Rijeci i na toj podlozi pokušali zadržati što više od materijala koji roman nudi, a koji je u cjelini ipak nesvodiv na predstavu. Omjer je ipak i više nego pozitivan, jer ključne točke su doobile svoju izvedbenu interpretaciju, izigrane i razigrane koliko im je to dopušteno u okolnostima građanskog kazališnog očekivanja.

Neka rješenja su standardna, neka stereotipna, a neka pak ne samo zanatski vješta nego i interpretativna u smislu obimnjijem od preslikavanja

proze na pozornicu. Predstavi posebnost nesumnjivo dodaje element inače namjerno sterilne scenografije Igora Vasiljeva, koja se na pozornici svodi na sivu kulisu, ambijent neprepoznatljiv osim po obrisu dizalice, kojem tek gomila u kostimima Barbare Bourek daje boju, okus i miris. Svjesno je to tako scenografski stišano kako bi *catwalk* kroz gledalište, ali ipak nimalo nesimbolično nad njim, bio onaj presudni akcent koji i režiji i dramaturgiji omogućava prostor za metaforičke dolaske i odlaske, pojedinačne probobe i masovna povlačenja. Pretjerana ilustrativnost pojedinog prizora, poput sasvim ekstravagantnog prizora broda *Saxonia*, koji emigrante iz Monarhije odvozi u nepoznato sutra napunjeno nadama koje će se raspasti već na putovanju. Upotreba *grand guignol* tehnike u sceni Riječkog karnevala također je jedna od začudnijih, ali istodobno i posve logičnih odluka, jer on više i nije ventil svih onih strasti koje građanske konvencije sputavaju nego još jedan izraz gradske posebnosti i istosti. Sasvim groteskno realistične i nimalo „maškarane“ glave ilustriraju ono što Karneval danas jest, i nije: u nedostatku kvalitetnijih i „konkurentnijih“ sadržaja, on je turistički, komercijalizirani i na kič sveden građanski ritual.

**Poput Thomasa Bernharda,
na kojeg se poziva i
pritom mu se poklanja,
i Daša Drndić svojevrsni
je „ogađivač gnijezda“,
ali upravo poput njega,
isključivo zato što ne želi
ne vidjeti ono što vidi, ne
čuti ono što čuje i pritom ne
osjećati i ne misliti**

„... a mi svi ostali smo imitacija“

S obzirom na to da su sve situacije ipak pogođene, što svaki prizor – bez obzira na dinamiku cijele predstave koja, opravdano i neopravданo, leluja u valovima koji nisu identični izmjenama solilokvija i pokušaja grupnih prizora – ima svoje opravdanje, barem u iskazu protagonistice, u predstavi prvenstveno smeta činjenica upravo njegine središnje, fokalne točke. Istodobno i priopovjedačica i glavni lik, komentatorica i pokretačica radnje, autorica romana je već sama po sebi na toliko načina upisana u ovu predstavu da je pomalo izlišno doslovno je prikazivati. Pritom je izbor Tanje Smoje, glumice koja je svojom nemetljivošću i energijom zaista jedan od stupova kolektiva riječke Drame, nesumnjivo ispravan prvenstveno zbog tihe ali postojane energije i pojednostavljenje izvođačke suzdržanosti koja autentičnom grču tumačenog lika daje utjelovljenje koje izbjegava svako protagonističko spektakulariziranje. Ostaje upitno, međutim, koliko je taj provodni lik morao i fizički nalikovati autorici romana i koliko se na tome, izborom kostima i cjelokupne pojavnosti trebalo inzistirati toliko koliko to

čini ova predstava. To je ujedno i jedno od ključnih pitanja u vezi s njom, od same dramatizacije, preko režijske ideje do provedbe – pitanje vlasništva nad glasom.

Mogućih odgovora ima nekoliko, i autorski tim ove predstave izabrao je jedan, nažalost i najilustrativniji, koji donosi svoje pozitivne i nešto manje pozitivne učinke. Među prvima je činjenica da je predstava tom nepogrešivom ilustracijom ujedno i posveta autorici, doslovna da doslovnije ne može biti, ali to čini na štetu onoga što je izrečeno. Drugim riječima, ako se autorski glas i svjetonazor poistovjećuju isključivo s likom autora, onda je glas nužno singulariziran, što ga čini vidljivijim ali i ranjivijim. Sve ono o čemu Daša Drndić piše, i kako piše, jest naravno njezino, ali u izvedbenom jeziku više ne mora biti toliko strogo i jasno vezano uz svoju „vlasnicu“.

Upravo zato što je točno, i zato što se točnost napisanog mjeri kvalitetom rukopisa i argumentacije, mentaliteta i talenta, moglo se barem u predstavi dopustiti da to sve bude barem malo od-dašeno, kako bi bilo još autentičnije, istodobno konkretnije i općenito, zaštićenije i snažnije. Ukratko, iako jest riječ o odavno zasluzenoj posveti, o predstavi koja bi mogla pokrenuti novi, kazališni interes za prozu i djelo ove autorice, zbog grada i svijeta, ali i zbog Daše Drndić same, „Leica format“ trebala je imati manje same Daše Drndić. Da bi je imala više.

*naslov i podnaslovi preuzeti iz romana „Leica format“ Daše Drndić, Meandar, Zagreb, 2003.

**ANITA PANIĆ: MILENA DRAVIĆ ILI KLJUČ SNOVA,
FILMSKI CENTAR SRBIJE/SLUŽBENI GLASNIK,
BEOGRAD, 2018.**

MONOGRAFIJA PO MJERI VELIKE GLUMICE

PIŠE: Željko Luketić

O Mileni Dravić tako se u knjižarama u Beogradu mogu naći čak tri knjige, no ona posljednja, autorice i urednice Anite Panić, može se konačno smatrati najkompletlijim radom o glumici koja je bila, a čini se i ostala, najveća i neprikosnovena ljubimica i publike i kritike

Foto: Miša Stanisavljević, poziranje za *Svijet*

Monografije glumaca u Hrvatskoj nisu česta pojava. Obzirom na fetišizaciju autorske kinematografije i pripadno tome redatelja, naravno, najčešće muškaraca, malo je izdanja koja se obimom i stručnošću mogu svrstati u taj istraživački i književni okvir. Stoga tu, umjesto filmologa, kritičara i publicista, često uskaču ljudi koji čine najuži obiteljski krug glumca, nadoknađujući time izostanak strukturiranog, biografskog materijala u autorstvu onih kojima je to i primarna vokacija. Primjerice, monografiju o Eni Begović financirao je privatno Dikan Radeljak, dok je knjigu o radu i djelu glumca Ivice Vidovića na noge postavila njegova partnerica, također glumica Gordana Gadžić. Ovo su tek „veći“ primjeri, jer za monografiju je bitan i opseg i opremljenost, te dubina i točnost sadržaja koji bi, u idealnom slučaju, trebali sažeti i komplirati brojne izvore, ispraviti neke netočne činjenice prisutne u „prepisivačkom“ diskursu internetskih medija i tako postati trajna i pouzdana referenca. Slično ustroju domaće arhivistike i položaju centralne kinotečne ustanove, tako i ovdje u Srbiji problem biva riješen daleko elegantnije i sa bitno manje sredstava. Monografije glumaca pojavljuju se unatoč skupoći tiska i dugoročnosti rada na njima, nisu rezultat upornosti najbližih i ipak, koliko-toliko,

donose pravilan omjer na relacijama glumac-redatelj. Pojedine cehovske nagrade glumačkih i umjetničkih društava, osim priznanja i kakve prikladne statue, uključuju i obavezno štampanje monografije kao dodatka nagradi, što povećava broj izdanja i unatoč manjim nakladama, proširuje krug literaturе za buduće istraživače.

O Mileni Dravić tako se u knjižarama u Beogradu mogu naći čak tri knjige, no ona posljednja, autorice i urednice Anite Panić, može se konačno smatrati najkompletlijim radom o glumici koja je bila, a čini se i ostala, najveća i neprikosnovena ljubimica i publike i kritike. Pa onda i kolega redatelja, filmskih radnika i svih onih čija imena na odjavama filmova ili u kazališnim letcima samo preletimo pogledom. Kolektivitet tog umjetničkog posla Milena Dravić istakla je i u prvim pregovorima s autoricom Anitom Panić još 2016. godine, ističući za sebe kako je najprije jugoslavenska umjetnica, jer njene karijere ne bi bilo da nije bilo i te države, odnosno jedne i u svjetskim kategorijama iznimno značajne kinematografije u kojoj su i prije današnjeg pojma koprodukcije, filmovi nastajali baš tako, suradnjom svih republika. Uostalom, Milenin prvi film „Vrata ostaju otvorena“ iz 1959. godine, danas se smatra

Italija, Cinecita, probno snimanje 1967. poslije projekcije filma *Jutro u Veneciji*

slovenskim, no sniman je u Bosni, sa redateljem koji je Čeh i glumicom koja je rođena Beograđanka sa Dorćola. Zato je prva uputa autorici Panić od Milene i bila da želi sve regije, sva filmska zanimanja, sve ljudе i sve etnicitete, bez „modernih“ post-socijalističkih sužavanja u nacionalno i regionalno. Naravno, ovakav pristup hrabar je već sam po sebi i svjedoči o duhu glumice koja je vrlo jasno izražavala svoje stavove, ne mareći za posljedice. Taj instinkt, izgleda presudan za dobrog glumca, Milenu Dravić vrlo je brzo nakon nastupnog filma doveo u ūžu interesa tadašnje javnosti. Još u adolescentskoj dobi kroči u svijet glume i pod stalnim je povećalom medija, što će Anita Panić dokumentirati i u monografiji „Milena Dravić ili kluč snova“ u odjeljcima nazvanima Impresije, koji se u odabranim sažecima bave već publiciranim najznačajnijim tekstovima iz štampe, raznorodnih publikacija, pa čak i znanstvenih i stručnih radova o ovoj glumici.

Drugu stranu ove koncepciske medalje čine naručeni tekstovi od suradnika, prijatelja i kolega Milene Dravić. O Mileni u sasvim osobnom, topлом i ljudskom ključu pišu Goran Paskaljević, Predrag Pega Popović, Veljko Bulajić, Mira Furlan, Oleg Vidov, Zdravko Šotra, Jelisaveta Seka Sablić, Nikola Đuričko, Želimir Žilnik, Rade Šerbedžija i mnogi drugi, ne bježeći od sentimentalnosti i iskrenih razmišljanja, jer upravo oni i takav način pisanja daju dobar kontrast Impresijama približavajući osobu, a ne samo djelo, iako je u ovom slučaju

teško razlučiti jedno od drugoga. Unatoč naporima u snimanjima i radu, Milena se u tim sjećanjima iskazuje kao nekonfliktna, nezahtjevna i radišna suradnica, osoba koja je urođenim stoicizmom i već vrlo mladalački izraženim jasnim ciljem kročila u profesiji naprijed, ali bez žrtava i bez neprijateljstava često tipičnih za pozornice – filmske, kazališne ili televizijske – na kojima su prirodno prisutne i ego i taština. U svojoj knjizi „Acting“ (izdanje Psychology Press, 1992.), teoretičar John Harrop kaže kako je „kontradikcija prirodno stanje glumca koji mora iznutra tražiti da bi izvana dao, a sve u strahu od publike koju istodobno treba i bez koje ne može.“ Dodaje, „to je dječja sloboda i odgovornost odrasle osobe, konflikt koji svjedoči kako stalno biva razdvojen između te dvije krajnosti, pa stoga trpi ego koji se lomi i traži samoga sebe“. Koliko god Harrop bio za mnoge u pravu, u slučaju Milene Dravić, taj je „glumački konflikt“ posve neprimjetan i nevidljiv, što lako može objasniti ne samo njezinu lakoću rada, nego i odnose s kolegama i publikom. Milena i publika pak, vole se javno. Obljubljena glumica čak i u poznijoj dobi nije izgubila svoj šarm, niti se poput zvijezde kakva jest bila, udaljila u nedostupne i nedohvatljive dvore. Baš suprotno, prihvatile je s radošću i taj dio posla i iskreno uživala u popularnosti, poput one koju je doživjela na filmskom festivalu u Puli, gdje je već 1962. nagrađena za „Prekobrojnu“ Branka Bauera. Pulski festival, iako više nema ni desetinu značaja kakvog je imao u bivšoj dr-

Na snimanju filma *Uzavreli grad u ulozi Hajre*, 1961.

žavi, ove joj je godine uzvratio lijepom gestom, službenom replikom ukrade-ne Arene koja je nedostajala u njenom legatu u Jugoslovenskoj kinoteci.

Redatelj Milan Jelić u jednom od zaključnih tekstova piše: „na snimanje je uvek dolazila spremna, bila je stožer za stilsku ujednačenost, bez velikih pokreta i ekspresije, jednako uspešna u komičnim i tragičnim ulogama“. Uspješna je bila i Anita Panić u rezimiranju te dvojnosti, a imala je i tu sreću rada, ne samo s glumicom svjetskoga glasa, nego i sa arhivom Jugoslovenske kinoteke, o čemu je govorila i na svome gostovanju i promociji knjige u kinu Tuškanac u Zagrebu, u organizaciji Srpskog narodnog vijeća i SKD „Prosvjeta“. Materijali za monografiju mahom su iz privatne arhive same glumice, dok je ostatak posuđen iz arhiva u Uzun Mirkovoj koji je i za hrvatske istraživače dostupniji i detaljniji od onog ovađanje Kinoteke. Knjiga uz replike plakata filmova, predstava, fotografije iza scene i privatnog života, kao i preslike nagrada, sadrži cjelovit leksikografski popis svih Mileninih uloga, pri čemu se ispravilo i neke do danas prihvaćene netočne podatke. Na taj način, dvojezično tiskana monografija u izdanju Filmskog centra Srbije i Službenog glasnika postaje ono što i jest namjena ovakvog poduhvata: trajan izvor in-

formacija za sve one koji ovakav tip dokumentacije smatraju početnim za nove interpretacije i dodatna istraživanja. Lakoća i velik broj filmova, kazališnih predstava i televizijskih emisija, zaista traže kontinuirani rad na jednoj od najvećih umjetničkih ostavština, posebno u razmatranju njenog glumačkog habitusa koji je, sa čime se slažu mnogi analitičari tog posla, morao ostati neprimjetan da bi bio uspješan. To se kod Milene doista vidjelo i publiku je vjerovala glumici za koju nije bilo očito da „glumi“ ili je „u ulozi“. Naprsto, ona je bila Milena Dravić.

**O Mileni u sasvim osobnom, toploem
i ljudskom ključu pišu Goran
Paskaljević, Predrag Pega Popović,
Veljko Bulajić, Mira Furlan, Oleg
Vidov, Zdravko Šotra, Jelisaveta
Seka Sablić, Nikola Đuričko, Želimir
Žilnik, Rade Šerbedžija i mnogi drugi**

Baš zato, jedan od najvrednijih tekstova u monografiji Anite Panić, koja je i sama autorica nekoliko čak i najtežih eseja, jest onaj kojeg potpisuje sama Milena. „Potpisuje“ ili „piše“ ovdje valja shvatiti uvjetno, jer prema svjedočenju urednice, Milena nije koristila moderna čudesa poput računala i e-maila, pa su se pitanja razmjenjivala poštom, a odgovarala telefonom, što je Anita snimala, transkribirala i potom uredila u cjelovit tekst koji cjelovitošću nimalo ne odaje kako je zapravo nastao. Milena tu govorí o svome odrastanju i radu, iznoseći događaje koji su malo poznati, a osvrće se i na redatelje koji su bili vrlo strogi u svome radu, no bez gorčine i zamjerki. Sve je to uklopljeno u stav koji drugi imaju o Milena, a ona jednakom srdačnošću uzvraća, gledajući na epizode redateljskih tiranija kao na smiješne artefakte iz povijesti jednog umjetničkog rada. Posebno dirljivi su dijelovi koji se tiču Mileninih životnih partnera, o kojima, kako i priliči, govorí s ljubavlju, sve dok se životi nje same, ali i drugih, približavaju svome prirodnom, no ipak preuranjenom kraju. Zato u knjizi Anite Panić i nema nekih imena i suradnika za koje bi se očekivalo da budu prisutni. Jednih više nije bilo među živima, drugi su već bili u godinama u kojima nisu uspijevali pisati, no taj je dio, posebno za Dušana Makavejeva i Purišu Đorđevića, urednica studiozno pokrila sama. Sve te „prirodne“ zaprke u „Ključu snova“ prekoračene su sigurno i za čitatelja neprimjetno, baš na način na koji je Milena svojom glumom i inzistirala sama.

Glumica, nažalost, nije više među nama, no njena osviještenost o vlastitome radu, kao i podrška institucija poput Filmskog centra Srbije i njegovog odjela za izdavaštvo u vođenju Miroljuba Stojanovića iz legendarnog beogradskog Instituta za film, pomogli su Aniti Panić, spisateljici, višegodišnjoj djelatnici RTS-a i sada dokumentaristkinji, da iz svega sklopi koherentno, podacima i opremom impresivno djelo. „Moć transformacije je bogatstvo glume. A to je posao koji toliko volim“, kaže Milena Dravić u svojoj posljednjoj rečenici, što je ujedno i misao koju bi autorica monografije (ne samo Milenine, nego i one o Petru Kralju) mogla reći o sebi. Vidi se da taj posao voli.

**BELDOCS, FESTIVAL DOKUMENTARNOG FILMA,
MAJ 2019., BEOGRAD**

ŽIVOT KOJI NE ČEKA

PIŠE: Milan Zaviša

BELDOCS pruža mnoštvo ostvarenja, ali ti mnogobrojni filmovi prikazani na ovogodišnjem izdanju nisu pružali puno mogućnosti za gledatelja jer su međusobna prepletost filmova i život koji ne čeka došli do izražaja, te se moralo usredsrediti samo na ono što se nigde više, pretpostavka je to bila, neće moći videti

BELDOCS, festival dokumentarnog filma održan sredinom petog meseca u Beogradu još je jedan u nizu festivala kratkometražnih i dugometražnih dokumentarnih ostvarenja o kojima se već polako počinje pričati u kontekstu mnogobrojnosti i uopštene potrebe za njima u tom i tolikom broju. No, ako je svaki od njih jasno profilisan, sa jasnim programskim sadržajem i usmerenjem, prostora za dvojbu ne bi trebalo da bude – dapače, potreban je izbor, potrebni su različiti *horizonti očekivanja* koja mogu da se dobiju, a kvalitet je tu da se već sam pojavi. BELDOCS pruža mnoštvo ostvarenja, ali ti mnogobrojni filmovi prikazani na ovogodišnjem izdanju nisu pružali puno mogućnosti za gledatelja jer su međusobna prepletost filmova i život koji ne čeka došli do izražaja, te se moralo usredsrediti samo na ono što se nigde više, pretpostavka je to bila, neće moći videti. Nekoliko filmova o kojima će se pisati je jedan od nekoliko mogućih izbora.

*

U filmu Walden Daniela Zimmermanna (Austrija, 2018) svet je okrenut naglavačke, i postrance. Drvna građa čiji se put prevoza prati putuje sa jednog kraja sveta na drugi. Iz šuma Austrije, na početku, do pomalo tajanstvene destinacije negde u brazilskim prašumama. Trinaest prekratkih (!) kadrova se transformišu u nesvakidašnje bioskopsko iskustvo. Scene su to tihe, ali pokretne i dinamične u kojima će kamera napraviti ceo krug od 360 stepeni slikajući sve što joj se nađe na putu. Zimmerman i njegov snimatelj, Gerald Kerkletz svesno su izveli konceptualni zahvat ovakve vrste igrajući koliko na spontanost, koliko i na brižljivo pripremljen teren koji snimaju. Ono što vidiš jeste autentično, ali i dovoljno kreirano da bi dobilo formiran filmski izraz. Prepun naočitih prizora, film se oslanja na slikopisne kadrove isto koliko

ko i na zvukove koji prate svaki od trinaest snimljenih prizora.

Čovek je tu, čoveka nema. Samo jedan odveć ustaljeni sistem koji ne poznaje granice, koji ne poznaje nikoga. Zbog toga je i moguć ovaj neočekivani ugao, jedna ruta koja nije predvidljiva, ali koja daje iste rezultate kao i ona koja ide u suprotnom smeru. Priroda je tu opet po strani. Zimmerman je prikazuje u svoj njenoj nemosti, a na stolici pored on joj pridružuje gledaoca. Njemu, nama puno toga ne ostaje. Zapitanost je prisutna, zvukovi kamiona, vozova, brodova, kranova, zvukovi mora, govor ljudi. Svaki deo ima svoju ulogu. I pada kiša, i to daje jedan naročiti sloj samoće koja odiše sa platna.

Spori ritam filmske priče u Waldenu zahteva ne samo strpljivog posmatrača spremnog na jedan drugaćiji protok vremena već i gledaoca čija se usmerenja neće zaustavlјati na lokalnosti trenutačnog momenta već će nastojati da prizore zapamćene iz bioskopa aktivistički preimenuje u sopstvene postupke. Možda oni neće biti dovoljni za promenu, ali Zimmerman ni ne ide toliko daleko u svojim namerama. Film mu je okidač za promišljanje, i konačno delanje. I odličan je.

Nikolaus Geyhalter je *Pograničnom ogradom* (*Die bauliche Maßnahme*, Austrija, 2018) uspeo da prikaže strah od nepoznatog na jedan naoko zabsuren, ali prilično ogoljen način tako da udosadni priču ispod čije će naslage vešto izvući prekrivač tolerancije, i svaki pokušaj mimikrisanja ogoliti, bez ikakve prisile i nagovaranja. Priče koje beleži sa graničnog prelaza Brenner odraz su stvarnosti kao takve, i vrlo su žive. Povod koji ga je zaintrigirao je bila ograda koja je bila planirana da ide duž granice sa Italijom, a sve ne bi li se migranti odlučili da promene rutu i zaobiđu taj deo Evrope. Migranata gotovo da nije ni bilo, ograda nije dovršena, ali su ljudske duše ipak, uglavnom, ostale sitne.

Dva su nivoa priče preko kojih se one ogoljavaju. Jedan vodi preko prirode, alpske idiličnosti i čudnovate netaknutosti koje ima samo u maštarijama lokalnih stanovnika, a koju će *nepoznat netko* narušiti svojim dolaskom. Dakako, niko protiv dolaska drugih ljudi eksplicitno ni nije zbog toga što to nije *hoch* u današnjem vremenu, u naprednoj i funkcionalnoj državi, ali nekoliko rečenica dalje, tipični rasizam kreće da narušava hinjeni oblik uštogljenosti i odražava prave stavove Geyhalterovih sagovornika. U njima, ne nikako, oni neće videti ništa neobično. Druga razina je nešto metafizičkija, neopipljivija gde se pokušava dokučiti šta je to dom, šta je to što nas čini njegovim ba-

štinikom, i gde smo mi koji smo u njemu u odnosu na druge koji su izvan svojega. Ni tu nije potrebno da se od rečenica nabijenih famoznom *tradicijom* stigne do otvorene distanciranosti u odnosu na druge samo što će to ovoga puta biti donekle obgrljeno visokoparnim frazama i tobožnjom *normalnošću* svega izrečenog. U lokalnoj birtiji će se, ipak naći i nešto ljudskosti koja će kontrirati u meri u kojoj je to moguće većinskom raspoloženju, ali će svi biti u neverovatnoj prilici da iznose mišljenja o temi koja će se ispostaviti apsolutno irrelevantnom jer se ograda podići neće. U svemu ovome država igra nemalu ulogu jer od nje i kreće čitava priča, potpomognuta medijima. U tom trenutku biva jasno da su oblici medijskog uticaja svuda poprilično slični samo na različite načine ispoljavani, i da se u skladu sa sopstvenim razvitkom pokušavaju predstaviti kao nešto drugo.

**Kod Zimmermanna u *Waldenu*, čovek
je ta vezivna karika u kapitalističkoj
ekonomiji, nespreman na iskorak u
zaštiti svog radnog dostojanstva, i
prirode koja neprestano trpi zbog
uticaja ljudske ruke**

Geyrhalter svesno *bode* u delove osećanja koja smatra opštelijskim kroz svakodnevna pitanja ne bi li pokazao koliko su bedne reči i šuplje glave kada govorimo o životu pojedinca rođenog na pogrešnom mestu. U čitavom postupku ovog poznatog austrijskog dokumentariste, jedini element koji donekle kvari čitav ugođaj filma je njegova dužina i prilična monotonost gde se moglo ići na veću konciznost i zgušnutost priče, a samim tim bi i ritam filma bio ujednačeniji. Svedene forme ili ne, režiser je uspeo da mikrozajednicu seċira tako da ona o sebi, nakon filma, misli sve najbolje, dok se iz onoga kako se predstavlja može sve samo ne to zaključiti... Hvale vredan i inteligentan postupak.

Kod Zimmermanna u *Waldenu*, čovek je ta vezivna karika u kapitalističkoj ekonomiji, nespreman na iskorak u zaštiti svog radnog dostojanstva, i prirode koja neprestano trpi zbog uticaja ljudske ruke. Sa druge strane, gledalac je taj koji mora da *proširi područje filmske priče*, i nastavi je. Geyrhalter, opet, naglašava jedinstvo jedinki sjedinjenih u svojoj fantomski kreiranoj, izmaštanoj zemlji koji prihvataju druge taman toliko da se od *sil(i)ne* jednoobraznosti sistem ne naruši. Tu je čovek svestan svojih postupaka, ali ih usmerava u pogrešnom smeru. I, koliko se neko iz publike može zainteresovati za sve one prekarne radnike iz *Waldena* nepotrebno ih ne osuđujući zbog onoga što obavljaju (a može), toliko mu je *mindegy* za bukolične stanovnike o čijim uglavnom jednopolarnim obrascima ponašanja ipak mora imati mišljenje, i dakako se prema njima kritički osvrati.

Vrlo lako se može desiti da bude bespomoćan u tome. Moguće je i da neće moći promeniti čak ni prvog suseda. Nepromenljivost sudbinske pomirenosti se lepo može videti u trećem izabranom filmu sa ovogodišnjeg Festivala, *Topionici duša* (*Norilsk, L'Étreinte De Glace*, Francuska, 2018). U njemu, vidimo ljudе koji žive u Norilsku, poluzatvorenom gradu u arktičkoj oblasti

u srednjosevernoj Rusiji. U gradu se nalazi fabrika koja je glavni proizvođač nikla i bakra u svetu. Sve između su dovitljivosti ljudskog uma kako bi ostao u životu. François-Xavier Destors kao režiser filma ulazi u pore hladnoće, slika široke kadrove jedne pustopoljine okružene žestokom zimom, i nastoji da si objasni što čini sreću ljudi koji su morali biti ovde rođeni. I zašto ne idu dalje. Zapravo, neki se i kreću, ali se Norilsku vraćaju. *Što si duže u Norilsku, to se više boris da odeš*, reči će jedan. *Toliko ga mrzim da ne mogu da odem*, dodaće drugi. Surovost prirode, i gotovo fatalna nemogućnost izbavljenja.

Fabrika je centralni deo mesta, i posao van nje sve čini težim. Posao u njoj život čini naizgled nepodnošljivim. Slikajući zimogrožljivost svakodnevice, Destors vrlo ličnim pričama pokušava da odmrzne skučenost životnih okolnosti svakog od svojih sagovornika istovremeno usmeravajući priču na svojevrsnu opisivačku *mrtvu prirodu* iz koje će pre ili kasnije otići. Služeći se kamerom, a reči prepustaajući drugima, on nastoji da oživotvori teškoće, i da prikaže veličanstvenost životnih trenutaka u okolnostima koje ne daju puno povoda za to. Trudeći se da ulaskom u prostor *malih porodičnih zajednica* – koju može činiti i samo jedna porodica koja pokušava da proda stan i da ode, ali im to teško ide – ovaj dokumentarni film se svakim kadrom uvlači pod kožu gledaočevih očiju istovremeno izazivajući osećaj teške melanholijske razuma koji pada ničice pred zadatim okvirima života. Početak i kraj mu, pak, predstavljaju priče za sebe – dok u prvim kadrovima dobijamo obrise grada, konture kroz promrzline, sneg i maglu koje se promaljaju prilikom ulaska u njega ne sluteći ni na šta dobro, toliko se u poslednjoj, odjavnoj slici pojavljuje sunce na belini vetrometina između zgrada, i gradski orkestar koji svojim sviranjem i pojavom prikazuje da nade možda nisu umrle, i da ih je potrebno, svako za sebe, pronaći.

Te nade svakako ima u najlepšem periodu života, kada se ni ne biva svestan da je ona prisutna jer ona sve što je potrebno *vuče napred*, ne pitajući za racionalne razloge. Detinjstvo je to kojemu se prepusta da bude nevino, i da brige prepusta drugima. Ivars Seleckis, letonski režiser dokumentarnih filmova, odlučio je da je baš sada pravi momenat da pokuša da uhvati dečije poglede, živote koji se menjaju iz dana u dan, i da im pruži šansu da sebe sagledaju iz jednog drugog ugla, ali i da dokumentuje neuhvatljive obrise odrastanja te to i čini kroz film *Nastaviće se* (*Turpinajums*, Letonija, 2018). Bivajući delom porodice iz kojih potiču, Seleckis kamerom hvata dnevne trenutke rutinskih stvari svesno ne koristeći nikakva pomoćna sredstva već nastojeći da deci oko koje je postavljena čitava radnja pruži maksimalnu slobodu kao što bi to bio slučaj i da on nije prisutan. Tako glavni junaci postaju Anastasia, Anete, Kārlis, Zane i Gleb. Obični dani u njihovom životu zaista ostaju obični – porodično okruženje, put do škole, aktivnosti u njoj, i beskrnjaj druženja posejana svud između. Na prvi pogled odveć monotone strukture, film svojim odmicanjem lagano hvata stvaralački ritam, i razotkriva različitost svakog deteta od porodične situacije u kojoj se nalaze, pa sve do toga kakvi karakteri kreću da se ispoljavaju iz njih, i u kakve ljudi počinju da potencijalno rastu. Seleckis svakome daje podjednaku pažnju, ali se ne libi da prikaže i one manje poželjne delove odrastanja i nekada teške odluke i muke kroz koje prolaze i roditelji, ali i deca. U ovom kontekstu, zanimljiv je i naziv filma koji implicira da bi nastavka definitivno moralio da bude.

Odrastanje je takva rabota – sutra je već sve novo, a deca koja su nam postala bliska rastu brže nego što kamera može da ih uhvati. I tako bi i trebalo da bude, nikako drugačije.

NA UZANU PUTU

PRILOZI IZ KNJIŽEVNOSTI

PROZA

BALKON MOJE DRAGE

Drago Kekanović

Čim sam pristigao u taj grad, raspitao sam se za bivšu dragu. Mrtva je, umrla je, zar mi niko nije javio, iznenada je preminula prije tri-četiri godine, četiri, dobro de, nekako ovako u jesen, odgovorili su mi, ne bez čuđenja što do mene nije došla vijest o njenoj smrti. Zanijemio sam, kako i ne bih, moji su đački drugovi bili zatečeni, takođe, bio je to mali grad, jedan od onih u kome su se dugo još poslije napuštanja školskih klupa uporno njegovala stara poznanstva, pogotovo s onima iz velikog svijeta, (u to smo vrijeme vjerovali da tako nešto postoji) i zaista je bilo pravo čudo da nikada niko (a ostali smo u vezi, što se kaže, jesmo) preda mnom nije spomenuo smrt moje drage. Sve je to bilo tim čudnije, na samoj ivici nevjerojatnog, što su baš oni bili svjedoci naše očajničke djeće ljubavi, pa su maštovitim smicalicama i lažima, pomagali kako bi se nas dvoje susretali i ljubili (na svoj način, ipak, ipak) uprkos strogoj zabrani naših roditelja, ali pravog odgovora za moju neobavještenost i njihovo podsvjesno skrivanje srove istine, nismo našli ni poslije vrelog fiš-paprikaša, ni nakon ispijenih čaša (i čaša) sortnih vina.

Jer, bila je to, da, ona prva mladenačka ljubavna mahnitost, ljubavno ludilo iz udžbenika za patološko ponašanje zaljubljenih adolescenata, koji nisu znali sakriti svoju sreću pred drugima. O nama je, jeste, pričao cijeli grad, izišli smo na glas, provzani smo prvim ljubavnicima cijelog našeg naraštaja. Uprkos šaputavim, ljepljivo dobronamjernim savjetima, opreznim nagovorima rodbine i prijatelja da se nekako sakrijemo (niko nije znao gdje?) i primirimo, stišamo (niko nije znao – kako?!) nas dvoje smo nastavili po starom: svakoga bi dana poslije škole prešli preko korza zagrljeni i priljubljeni, u nekom svom filmu, kao da oko nas nema još nekoliko stotina, tisuću, možda, šetača koji nam mogu samo zavidjeti na poljupcima i sreći. Na one koji su nam predviđali zao udes, neizbjegno samoubistvo i preseljenje u gradsku legendu o nesretnoj ljubavi, nismo uopće obraćali pažnju.

A oni su bili u pravu. Moji su se roditelji preko noći odlučili za odlazak u inostranstvo. Nas dvoje nismo stigli ni da se oprostimo i zagrimimo na rastanku, samo smo preko glasnika, (kako drugačije?), obećali jedno drugom taj posljednji zagrljav, bilo kada (za sto godina, nama je sve-jedno) i bilo gdje; u ovom gradu, ili na Marsu, Veneri, takođe svejedno. Tako se, eto, okončao naš slučaj, tako se završila naša afera, a cirkusu i skandalu je došao kraj.

Neko mi je sinoć, međutim, ne sjećam se više ko je to bio, posmatrajući me onako unevjerjenog i blijeđog, i s namjerom da me utješi, povjerljivo došapnuo da je naše staro ljubavno glijezdo, zahvaljujući sveopćoj nebrizi gradskih vlasti, koje iz godine u godinu odlažu sanaciju objekta pod zaštitom regionalnog centra za zaštitu spomenika, još uvijek na svom mjestu, uvučeno i sakriveno, tamo, na istom mjestu, na obali rijeke, u dnu gradskog parka.

Jedva sam dočekao da se konačno razidemo, i da se ponovo zaputim u gradski park i zastanem u sjenkama stoljetnog stabla, (topole, vrbe, platana, ne znam ni danas), baš preko kuće, koja se iz niza ostalih, izdvajala okruglim secesijskim balkonom, sa svim onim vitičastim i nepotrebним metalnim ukrasima na ogradi, više okrenut radoznalim pogledima šetača, nego potrebi i udobnosti stanara. Uprkos škiljavoj javnoj rasvjeti, izdaleka se vidjelo da o toj kući odavno niko ne brine, kao što već izgledaju one kuće koje su osuđene na urušavanje i propadanje, i da je samo pitanje vremena (kakvo renoviranje?!, kakva sanacija?!) kada će biti sravnjena sa zemljom i poravnata u nekoj novoj arhitektonskoj vizuri nadogradnji i interpolacija. Balkon se, svejedno, još uvijek dobro držao. Isturen prema parku, prema stazama koje se ispod njega račvaju, s navučenim tamnim plišanim zavjesama, (tako teškim da ih je ona jedva razmicala!) izgledao je nekako mlađe od zdanja na kojem stoji. Meni više ništa nije trebalo. Bio je to naš balkon. Moje drage i moj. Onda, davno, u početku, kada su nas roditelji već preselili

u različite škole, i kada su nam zabranili da se uopće viđamo, a kamoli porazgovaramo i dotaknemo, nas dvoje smo se nastavili ljubiti kroz sumračnu izmaglicu svitanja, kroz garež buđenja industrijskog grada, njegovih ljevaonica, mlinova, lanara, ciglana, šećerana, svejedno, bestjelesno, na daljinu. Da, baš smo to radili, u ta davna svitanja. Moja draga je polako rastvarala zavjesu na balkonu i odatle mi slala snene i meke poljupce, a ja sam joj svom vrelinom daha uzvraćao iz sjenki, pa smo, zatim, grlili sami sebe, polako usklađujući naše kretnje i uzdahe, čvrste zagrljaje oko ramena, klizanje dlanova niz bokove, naslanjanje i pripajanje kože uz kožu, daha uz dah, kao što to mahniti čine u želji da zagrle i obujme onog drugog, nedohvatnog, a tako bliskog. Preko dana, kad bi nam se ukazala prilika da se samo pogledamo u prolazu, oboje smo se smijali i davali onom drugom na znanje da to što činimo nije baš normalno, i da čemo kad-tad morati prestati i s tom igrom, ili što je to već bilo, ali bi već sutradan činili isto: u svitanje bi se teška zavjesa zanjihala i polagano razmicala, i mene su obasipali vreli poljupci, bez prestanka, bez prestanka...

Magla se dizala sa vode, grad se budio, došlo je vrijeme da se okrenem i podem. U jednom mi se časku učinilo da se iza mojih leđa zanjihala i rastvorila teška zavjesa, ali nisam imao snage da se okrenem.

POEZIJA

POGNUTI NAD ZALOGAJEM

Dara Sekulić

TI NEMAŠ NI TOLIKO

Rod tvoj, tvoji rođeni,
razdvojeni, rasuti u svemiru.
imaju tebe, uvijek su te imali kao prašku kosmičku.

Ti nemaš ni toliko,
ti nemaš nikoga.

Mislila si da se vraćaš kući,
dok nisi vidjela, kuće da
nisi ni imala, bila je to samo
produžena čežnja.

Bježanje je strah i prisila,
a svijet u koji bježiš —
tuđi i sve dalji.

O VELIKOM PRAZNIKU

Neku prepreku kad ugledaš pred sobom: drvenog
magarca, konja glinenog,
namrštenu mladu Ćiganku,
više od tri prosjaka koji rukama mogu
da se dodiruju, vrati se.

Nemoj proći kraj grupe ako je u njoj više od tri
tijela, kraj usta koja sama sa sobom govore, a
bez doma su, bez peći i kreveta; kraj djeteta koje
vrišti sapeto u kolicima, nemoj prolaziti.

Kraj smrtnika koji je spuznuo sa smrtne postelje
i natrag gamiže, misleći da naprijed ide. Njega
više ni svijetlost ne stiže, nećeš ni ti, vrati se.

Stado ili čopor na koji naiđeš, brzo
neosjetno zaobiđi, nikad ne znaš
šta je pitomo a šta divlje kada se u jedno
sabije. Preblizo nikome ne priđi, sjeti se
onih milih i dragih otprije.

Ako baš moraš proći, promrsi samo čao, čao
onim kratkonogim, tlugonosim, beskosim
mješančićima, karapandžićima, čao, čao
procijedi njihovim urmama, datulama, sarmama.
Iskosa pogledaj u bele-rine karavanke,
u karavan kuravana, dotrčalih sa svih strana.
Gud baj bjelosvijetske nakarade kao da su vas
birali, nama kad su odsvirali.

Zaboravi da si nekud pošla, nešto htijela,
sačekaj onaj dan, sunčan, kad će grdinu

svi napustiti misleći da je s krajeva
tišina, da još nije sve osvojilo đubre
i prašina – e, tada kreni

niz vodu da te nosi mutni šum, bez prigušenih
ljudskih slova, povjeruj da će te bezbržnost
slijediti, da izbićeš na neki drum,
prepoznati stari most, prošli znamen.

Možda nije sve srušilo i razgradilo
ovo doba – tu ćeš sjesti, pomisliti,
povjerovati, kako je taj busen zelenice –
tebe čekao, do tvog groba.

KRAJ LJUDSKOG PUTA

Iz trulog otpada i gnjiloga smeća,
izbile su ljubičice.
Modro stidljive, one vrisnule su;
koliko mene proljeće se sjeća,
uvučeno u cvijeća glavice.

Ljubice, ne na grobu, u ovom danu
išta da li značite.
Nose li vas kući učiteljice.
Ili zaborave na dječijih ruku tragove.

O prsti, trnom izbodenii,
davne naše žive li vas živice.

I sada, po božijoj, da li cvjetate
u čistoj djetinjoj milini,
i svakog vaskrsa za me upitate;
u Ljeskovcu svenule i same –
u sve daljoj, tuđoj mojoj domovini.

POGNUTI NAD ZALOGAJEM

Oslibođi nas bože oslobođilaca,
ma od koga nas oslobađali,
nikada nas oslobođiti neće, kolaca
kojima će nas i ovi kolacati –
i prošli su se nama događali.

Oslobodi nas, molimo se bože,
žalosti i nespokoja koje nam donose
u svaki zalogaj, kad pognuti
gutamo ga u tami usamljeni –
nikad sami u svojoj osami.

Oslobodi nas svemogući, ti znaš
da niko od nas bespomoćnih
toliko nije zao, da se
domu svome, prvom tvome raju –
vratiti ne bi znao!

PO BOŽIJOJ

Na Kordunu grob do groba

Samo smrt je tako visoko
mogla da nas uzdigne.
Davno, dok smo živjeli,
zemlji smo se priklanjali,
srastali sa žilama.

Iz korijena ponovo nicali,
u hrastovima.

Po božijoj dok smo volji
umirali, visoke smo krstače
tesali. Vite, da se bjelasaju,
pod oblacima crnim,
dok žive da nas se sjećaju.

SJEĆANJE

OGULIN – JEDNA IMPRESIJA, MNOGO GODINA KASNIJE

Đorđe Matić

Ima neko vrijeme da sam shvatio da zbog toga što mi se djetinjstvo odvilo između dva grada naizmjenično i neravnomjerno, zapravo nemam jedno, sjedinjeno rano doba, od dvije polovice, nego *dva* paralela djetinjstva. Odvojena u beskraju, u životnoj záčuđenosti i neopisivosti utisaka, čulnih dojmova kad me preplave zapamćene slike i mirisi, dva se djetinjstva rijetko nadopunjaju. Previše je razlika, suviše isprekidana crta – kao stara cesta između Zagreba i tog neobičnog gradića, *locus amoenus* na rubu negdašnje Vojne krajine.

Možda je stvar i do velikih gradova. Ogoromnošću broja potencijalnih, naslućenih i stvarnih dojmova i isto toliko sudbina ljudskih koje su ih u stanju doživjeti, veliki gradovi paradoksalno ne daju se sasvim jednom jedinom srcu i tako intenzivnim, u dubinu okrenutim čuvtvima. U malim gradovima, sve je tako gusto koncentrirano u dojmovnom svijetu, u osjetu, impresiji, i možda, tko će znati, jedino oni daju sretnu priliku sretnim ljudima da u najkrhkijim godinama osjete snagu znakova koji tajno govore nešto o suštinskom – o samom bivanju, bivstvovanju na svijetu, onda kad još nema unutarnjih obrana i slike se upisuju bez posrednika i posredstva direktno, pravo u dušu, da više ne izađu.

Korzo, natkriven lipama, trgovine velikih stakala izloga, „konfekcija“, knjižara i papirnica, negdje oko polovine ulice advokatska kancelarija Manojlovića, prijatelja moga djeda; divno svjetlo, sunce koje kroz veliki prozor ulazi u strogu kancelariju, miris prašnih papira, olovaka, tinte, indiga, masivnih smedih kožnih fotelja i nečega neuhvatljivog; poslije, na izmaku gornjeg dijela ulice, jedno na drugo naslonjena, dva skoro spojena mjesta, glavna, dvije olfaktorne kraljevine – slastičarna, Idrizićeva, bjelina prostorije, šećer i vanilija, prah sa kore šampita, torta za rođendan s kulama i mostovima od čokolade i keksa, „keljave“ ruke od sladoleda; i vrata dalje novinarnica – pravokutna pećina, obložena drvetom, novine i časopisi koje nisam viđao na kioscima u Zagrebu – TV revija, Sabor. Dugačka novinarnica, miris raja. Ne idem dalje ulicom navise, okrenem se nazad, put Kule. Poslije semafora lijevo zgrada, trokatnica, modernistička, s kružnicama u betonu balkona i ljudima-stanarima koje ne znam, prelazim ulicu pa dalje pored kasarne odakle mirše menza i vojnički restoran – ne, nije to, ništa trikovi slabih literata o jeftinoći – nepoznata aroma privlačnija je od mirisa kuhinja hotela s pet zvjezdica koje sam kasnije viđao po svijetu. Lijevo je park i misteriozn spomenik sa šahovskim poljem u kamenu i godinom „1925.“, penzioneri stoje u grupicama uz kiosk za novine. A na malom trgu kino i biblioteka u istoj zgradici, s horizontalnim slovima duž zida – hram, kao nijedan. Filmski plakati na pročelju iza staklenih prozora, miris karbola na podu ispred biljetarnice, crvenaste karte s perforacijama i starim fontom na papir utisnut broj reda, u predvorju uramljene fotografije holivudskih zvijezda iz pedesetih (da...), teške crvene zavjese podvezane po sredini špagom. I dvorana u mraku, kino-dvorana, velika kao velegradska, s mirisom drvenih politura, sala u tami kao da je kakvo biće dok iz svoje nutrine izdiše hladan zrak ljeti, kad iz topline i svjetla uđeš u spasonosnu zamračenu dvoranu odakle će drugačije svjetlo zablijesnuti s golemog platna. I pijukanje prvih tonova špice „Vesna filma“, ričući lav Metro-Goldwyna i logo „Avala filma“, sve daleko i sve blisko, signal iz glavnog grada dalekog hiljadu milja, kao preko svijeta, i uzbudljivo već na pomisao jer osjećaš da si dio nečega, nedokučivog, mnogo većeg i ovako na daljinu. „Drugarcine“, i „Sandokan“, tri puta zaredom, i „Divlja horda“ zbog koje sam skoro zakasnio na „putnički“ u osam i dvadeset, „Kramer protiv Kamera“ i „Zvijezda je rođena“; inicijacija zvana „Grčke smokvice“ i „Tigar“; noćne more poslije „Čovjeka koga treba ubiti“ i „Specijalno vaspitanje“. U nekom filmu urođenik jede mrave, a dječak u redu iza mene pita oca: „jesu fine mravi?“.

Dva su govora u malom gradu. Jedan kajka, ali mu naglasak u riječima nije kao kod drugih kajkavaca („a onda je p/štolj izvadil“, „kaj mu je rekali?“) i zaprve kad govori, nije otresit kao zagrebački. Drugi govori „što“ i ne poznaje „šta“ („što je bilo?, „što veli?“), jezik mu je jasan, bez nepoznatih riječi, razgovijetan, savršenih duljina, nekako starostavan; govori sporo, a brza samo kad je uzbuđen ili kad laže. Omakne mu se i „tuj“. I „njesi“. I „đe“ – nekako kao prijekorno i nepoznato zatamnjeno onda kad prvi kaže „kadi?“. Prvi je „rekai“, drugi je „reka“, prvi je „išal doma“, drugi je „otiša'kući“, s mekim, potpuno mekim č i dugim izgovorom gdje se „i“ na kraju skoro ni ne čuje. Prvi u putničkom vlaku ujutro topi se dok izgovara „skupi spimo“; drugom titra usna od svečanosti i važnosti kad kaže „milicija“ naglašavajući na prvom slogu. Prvi zvuči uvijek nekako sirotinjski, pomireno sa sudbinom („a kaj ćeš...“), ali to je privid, jer misli svoje; drugi je zavjerenički, uplašen i moćan u isti čas. Prvi govori ikavski i ekavski, izmiješano, drugi govori najčišći štokavski, osim kad je nešto izuzetno važno („časna reč“), ili kad imena krati

i obrće od milja („ime joj... Danjca“). Po jeziku su se međusobno poznali, i razlikovali, a ja to nisam znao. Čujem ih, i čuo sam im svaku razliku, infleksiju, riječ i promjenu, od prvih dana, primjećivao ih ne misleći zašto su različite. Kad sam shvatio, jedna se zvijezda negdje ugasila.

Jedino su kukali i naricali slično, na sahranama i kod nesretnih događaja. Netko je nastradao na pilani i iz daljine razlijevala se stravična jeka zapomaganja ženskog. Nad vlažnim humkama *jednog i drugog* groblja bugarilo se kao u srednjem vijeku, azijatski, nepromijenjeno. I onda bi poslije sve stalo u tišini od koje su boljele uši, tišini ispunjenoj užasavajućim ehom. Tu mi, dok gledam u prošlost jednog dječaka koji to sve čuje i spremi negdje, taloži, pada na pamet veliki i mračni Rumunji Emil Cioran koji piše: „Kako vladati sobom, biti svoj gospodar, kad se dolazi iz zemlje u kojoj se na pogrebima riče?“

Grad pak kao da je i to brzo pobjeđivao, krvkom postojanošću zidova ispucale žbuke na građanskim dvokatnicama s isturenim francuskim balkonima, izlozima sa demodiranim kaputima i haljinama, zvukom vijesti i muzike s tranzistora u podnevnoj tišini i, nečim gotovo gospodstvenim u sebi, amortizirao, smanjivao djelovanje predcivilizacijskih ostataka.

Civilizacija se očitovala i u riječima i rečenicama, markiranim, zapaženim i utisnutim u uho. Bilo je važnosti, i samovažnosti, i ponosa, u tim skromnim dosezima: „dela u komunalcu“, „dela u DIP-u“, „dolje kod bolnice je na stanu“...

Kao po čudnoj neiscrtanoj karti grada ulazili su ljudi, odrasle pojave u dječji vidokrug i pamćenje, fizičkom prisutnošću i pričama, iza leđa. Miloš Dundović, nasmiješen u svjetlosmeđem baloneru i uvijek pod šeširom, čovjek starovremene pojavnosti, nečim iz potpuno drugog vremena. Nedavno sam, misleći o njemu i njima, shvatio istinski zapanjujuću činjenicu – ta pozornica koje se sjećam trajno, ovaj davni *teatar mundi* odvijao se svega tridesetak godina nakon kraja *onoga rata* – činjenica s kojom još ne znam na kraj, s takvom blizinom i uslovnošću vremena, rastezljivošću i sabijenošću u mahovima, s nedokučivom dinamikom. U pravu je Hobsbawm – Dvadeseti vijek zaista je kratak. Ili otrežnjujućom paralelom: to je bio otprilike isti vremenski razmak kao između kraja ovoga, posljednjeg pomahnitalog raspadanja u odnosu na današnjicu. Kakva je stvarna razlika između kraja zadnje dekade prošlog stoljeća i sada? Zanemariva. A onda, tada? Svjetovi čitavi su nestali, a novi nastajali u tri puta po deset godina, i što je tada bilo drugovremensko djelovalo je generaciji koja se tek rodila i odrastala kao istinski neprobojno, nepojmljivo u svojoj tajnovitosti. A ljudi, izdanci starog doba, kao mutno i jedva zapamćeni Miloš, izvirivali bi sa mnogih točaka ove skrivene karte grada. Ljudi njemačke onomastike – Štajmigeri i Goldneri, „Bijeli“ Rusi stigli još poslije Revolucije (!), što su predavali u čuvenoj gimnaziji. Doktor Žic i poludjeli Bogdan u ženskoj haljini, Tode M., prvi starac kojeg sam video da plače – lijep i visok, sijedih brkova, čovjek kojega su, kažu, uhvatili u špijunaži za jednu stranu silu i lomili ga u komunističkim zatvorima dio po dio, izbacivši poslije na ulicu i poslavši kući sjenu koja evo sjedi u našoj kuhinji i plače, govoreći pred preneraženim dječakom nerazumljive riječi.

Ono nisu bili „oridinali“ kao po našem Mediteranu, grad je bio suviše strog i ozbiljan za to – tamo su ulicama hodale žive historije. Hodale, ili vozile, kao kad bi se Strossmayerovom odbilo duboko i potmulo brekantanje starinske *gilere*, crni motor s prikolicom i na njemu čovjek u kožnom kaputu, u dubokoj starosti: Josa Špehar – učesnik Oktobarske revolucije.

Jedne čudesne zime moj dječački pogled odozdo primjećuje na šank naslonjenu ruku s tankom kožnom narukvicom oko zapešća, kao kod hipika po američkim filmovima – prsti drže čašu debela dna s rubovima od tankog stakla i samo crtom pića u njoj, čaša-usamljenica među „0,3“ čašicama „za konjake“ i onima zaobljenim, za gemiš, od dva deci. I čaša i ruka pripadaju tipu sa svijetlotom bradom i dužom kosom – Džo Rapaport nalakćen na šank u „Plitvicama“, pojava koja plasi i privlači svojom drugačiošću, izazovnošću. Buntom. Čuje se odnegdje, možda i samo meni u ušima, nakon slušanja ploče – „nisam te izgleda volio mnogo, sve je po starom al' više nisam tvoj“, ton, jedini pravi, najljepši, da odozgo negdje visoko zaokruži sliku, da natkrili, natkrije čitav kadar, čitavu realnost i poda joj zvuk i osjećaj. Ogulin, Jugoslavija, cirka hiljadu devetsto sedamdeset i devete.

Kako je divno neznanje, otvorenost za onolike tajne – a to su zaista bile – za tajne i neobjasnivosti koje idu iznad događaja, iznad konkretnoga, misterije koje su se stvorile upravo na odsustvu „pravih“ događaja i spojile se na sistem čudnih znakova, rano, najranije primljenih, znakova što ih čitav život pokušavam dešifrirati. A znam da ne mogu, i da neću nikad dokraja, da će ključ uvijek izmicati. Jer šta je to bilo zapravo? Izvana ništa naročito možda, gradić, desetak hiljada stanovnika, a u njemu, meni tada nepoznata historija, prekrivena mekom navlakom tihog zaleta, napredovanja, uzdizanja, skromne i svakodnevne čarolije življena.

Moralo je proći mnogo godina, morale su se izmjeniti epohe i sistemi, imena država, čovjek se valjda i sam trebao izmjestiti da bi tek s velike i pročišćujuće razdaljine video bolje i jasnije. I uvideo tek nedavno dokle je sezala ta u kraj maknuta i pokrivena historija, do koje mjere se plela u životе.

Javila mi se slika koju sam imao često pred očima kroz godine. Vidim kako šetam s djedom, istim smjerom kao i uvijek, od našeg stana pa pored apoteke i gimnazije ka glavnoj ulici. Starac i dječak, na svojoj uobičajenoj putanji, idu praznom ulicom i razgovaraju. Sve je čisto, dobro i mirno, kao što je grad za mene ostao upravo to – mjesto bez straha. Niotkuda, rakurs i čitava slika se sasvim promijene zatreseći snagom jedne unutarnje, nagle spoznaje – više ne gledam svojim očima na scenu, nego i kroz oči nepoznatog nekoga, uljeza iz mraka i potaje. U meni je osmijeh zatečenog, smijeh jasnoće. I kroz novu svijest vid koji prvi put obuhvaća šire, promijenjen, kao u visini, nad gradom, kao da može vidjeti kroz kuće i zidove: shvaća – nevinu šetnju dvije generacije, njihove rituale i navike koji se u pristojnim zemljama nikoga drugoga ne tiču i mogu na tren biti zanimljive samo znatiželjnim susjedima, „netko“ iza roleta i zavjesa ipak je mogao da odnese tamo gdje su se i takve, nedužne stvari sramno odnosile, čak i tada, u doba mojega djetinjstva. Gledam iz današnjice, iz nove točke, i vidim: to više nisu deda i

unuk – tamo s dječakom šetao je „neprijatelj“, „reakcija“, „banda“, bivši politički zatvorenik godinama pod paskom režimskih pseta iz Službe i njihovog potkazivačkog, doušničkog otpada.

Ni djetinjstvo dakle, u kojem je voljeni starac bio sidro u tek naslućenim nesigurnim vodama, nije pripadalo samo meni. Ni ono nije moglo proći čisto i neukaljano od nečasnosti šireg i bespotrebnog stanja, ni ovdje nije moglo bez zlog pogleda historije u najnježniji, najkrhkiji dio života.

Gdje sam ja to onda bio? To ne može biti isti grad.

Odjednom, u nosnice mi neočekivano dođe miris prašine – miris našeg haustora. Vidim tri ili četiri stepenice, pa desno, opet sam pred našim vratima. Ne ulazim još, ali znam da je unutra baka koja nas čeka da se vratimo. Tamo će sve opet biti u redu. Tamo nam ne mogu ništa.

|||||

ПОЕЗИЈА

ОД ДЕТИЊСТВА МАЛО МИ ЈЕ ОСТАЛО

Никола Вујчић

СЛОВО О СВЕТЛОСТИ

Светлост од сунца, од звезда, од месеца, камена и мрака. Светлост од ватре, од белог.

(Ох, да ли је бело бело и кад га престанем гледати?)

Светлост од стакла и огледала, светлост

у којој се купа вода, светлост

на ивици крова, као да ће одозго пасти иза зида па је нећу видети.

Светлост тако оштра да пресеца и најтврђе.

Светлост пуна одрицања па понекад не види.

Светлост пламена која пеће, светлост

која усисава све око, светлост јутарња, која умива.

Да ли је у њу могуће ући као у собу?

Густа светлост светиљке,

као у детинјству, коју можеш додирнути и дахом угасити.

Можеш јој рећи, да те чује: хвала ти светlosti

што носиш све што ми треба и што ме слушаш!

То је светлост чије нити могу прекинути

и рећи јој: одмори се мало, мала светlosti, одмори

своје и моје тело, смањи се у искру,

да не заборавиш да си светлост.

Одмори се јер обоје смо се уморили

од гледања.

ОДЛАЗАК

Да ли и ви понекад осетите да речи које изговорите

Тону и да и ви тонете

Да оне као обручни на расушеном бурету ништа не држе

Већ само празнину у свом тобоже замишљеном кругу

И да је то празан говор

И да оно што видите

Тек је прва слика

Тек је први траг тренутка

Да ли се понекад и вами дешава као и мени

Да вас речи однесу далеко

И оставе

Па се саме лелујаве

истопе у одјеку

У МРЕЖИ РЕЧИ

Не волим да ме неко гледа док пишем,
осећам да ме поглед пресеца, а речи се плаше
и растерују стихове.
Осећам да ми речи односе оно што
тешко и болно приносим.
Волим да сам невидљив и сам себи,
да лебдим у свакој речи која слеће.
Волим да не постојим већ да постоје
само речи које се слажу у стихове.
Да шушкају својим траговима
и побуђују шапат, да белина хартије
шкрипти као снег. А мене, као да чине
две различите особе – онај који пише
и онај који то шапатом чита.
Колико су они један од другог
далеко?
И ти, трећи, који ово читаш?

ОД ДЕТИЊСТВА МАЛО МИ ЈЕ ОСТАЛО

Од детињства мало ми је остало
Само рукавице које више не могу на руке
Само мала капа која као да је изгубила своју главу
Само ожилци на бради и коленима који понекад засврбе
Само време просуто које у мислима скупљам
Да бих га поново имао
Само речи тесне и далеке
Оне ми и не дају да га заборавим

ПРЕТВАРАЊЕ

У зимско доба одећа нас претвара у животиње.
Једном сам се тако затекао у аутобусу
као у кавезу. Више је лично на зверињак.
Тишина је била оштра као лед, а онда, изненада,
речи су запарале ваздух, севале су као сабље
извучене из дубина грла. Из нас је избијало
оно што је дубоко и раздражљиво.
И наша одећа се претварала у կրз나.
Нисмо имали главе већ само капе, само рукавице
срнне као канце и животињску ћуд коју је било тешко
увући у կутање.
Да, одећа нас је стискала, бежали смо у себе и не знајући
да у нама има места да се сакријемо.
Тек кад сам стигао у топле скунте собе
изашао сам из одеће срасле као крзно.
Али, еј, помислих, да ли је и та животињска ћуд ишчезла?

СЈЕЋАЊА

ИРСКО ПИТАЊЕ ВРБОВОГ СОКАКА

Горан Дакић

Годинама нисам ишао у Даљ. Пут је, у једном тренутку, постао предугачак. Аутобуси за Вуковар су престали да возе и једино сам још могао да се клацкам десет сати коридором до Сомбора, потом преноћим код ујака и ујутро превалим још педесетак километара до познатих пејсажа. Сокаке и Дунав сам расуо по књигама и вјеровао сам да је то довољно. Деда и бака су прије шест година продали кућу и преселили се код ујака и коначно сам постао гост тамо где станује све што знам и све што јесам док пишем. Нисам хтио да спавам код другара или у преноћиштима; нисам желио да долазим и да остајем као случајни или намјерни путник. Одувијек сам у Даљу имао свој кревет и собу, своју авлију и *остраг*, поглед са ћуприје на Дунав и горе, низ улицу, према бензинској пумпи и

пилани, столицу и клупу под трешњом, мириш свежег шрота и смрад устајалог ђубрива, прилику да ноћу, када се смире комарци, сједим у гађама на степеницама трема и слушајем уобичајену сеоску тишину. Знао сам да то више немам и да вјероватно никада више нећу ни имати, али сам вјеровао да је тако ваљало бити, јер су родитељи моје мајке стари и немоћни и да ће им свакако бити лакше под ујаковим војничким оком. Али, без обзира на то – годинама нисам желио да одлазим у Даљ, а онда сам, ни сам не знам како, пред Дунав бануо пет пута у години дана и схватио: сви који су отишли из Даља отишли су да му се никада не врате, а ја сам отишао да бих могао да му се враћам...

Одласци су постали неминовност крајем деведесетих, док сам још био даљски деран. На крају Даља сам и записао гаје је ко нетрагом нестао: једни у Норвешку, други у Канаду, трећи у Америку, неки су само прешли границу и зауставили се у првом бачком селу, поједини су се дохватили Београда и Бањалуке. У првим годинама након *мирне реинтеграције хрватског Подунавља* село је било јасно подијељено: ово су били *наши кафићи*, а оно тамо *њихови*; преко Јаме је био *наш клуб*, а горе, према жељезничкој, *њихов*; те и те улице су биле, дабоме, *њихове*, а оне тамо, наравно, *наше*. Свако ко је прекорачио невидљиву, али итекако постојећу границу био је кажњен. Разбијени носеви били су свакодневица, а повремено су се потезале шипке, палије и покоја чакија. Убрзо сам одселио, али сам у испочетка честој преписци са другарима који су остали добијао инспекторски прецизне увиђаје са попришта. Једном је крв пала у *Даниелсу*, други пут у *Уну*. И тако мјесецима, а онда су свађе и туче замијениле свадбе. Био сам клинац, дошао сам код деде и баке на ферије, нисам стигао ни да спустим кофер, руксак и штапове, а Мишо ме „*упеџао*“ на вратима и повео на вјенчање.

– Какво вјенчање? – питао сам га згрожен.

– Мали Марић се жени – одговори он.

Мали Марић је оженио Хрватицу, а онда је неки Хрват оженио Српкињу и тако је почело. Мржњу очева замијенила је љубав њихових потомака. Обрт достојан Шекспира, не до краја трагичан, срећом. Ипак, сви они су равничарски стрпљиво сачекали да Хрватска уђе у ЕУ, а онда су спаковали ствари, дјецу за руке и куд који...

Даљ је одувијек био богато село. Близина Дунава и атари најплодније земље и нису могли одредити другачију судбину малог славонског мјеста које се налази између Осијека и Вуковара, на самој граници са Србијом. Батина фабрика у Борову и Ердутски виногради. Даљска циглана и ИПК. Аласи и виноградари. Земљорадници и сточари. У Даљу је својевремено отворена и прва дискотека тога краја, *Медисон*, годинама прије него су сличне локале добили Осијек и Вуковар. Ту је био смјештен и данас се налази двор епископа осјечког и барањског. Уосталом, о Даљу и у Даљу су писали Срето Батрановић, Јаков Јгњатовић, Милутин Миланковић, Ђорђе Оцић, Ђорђе Нешић и у њиховим дјелима могу се пронаћи далеко боље слике некадашњег Даља. Али, све то није билоовољно... Даљ је прије рата, према попису из 1991. године, имао 5.515 становника. Двадесет година касније било их је 3.937. Данас их има још мање, а цијеле породице су се расуле по Европи, највише одлазећи у Ирску и земље Скандинавије...

Пет година нисам био у Даљу. Посљедњи пут сам шетао Ердутском улицом 2009. године. Тада је у Културно-научном центру Милутин Миланковић одржана промоција моје прве књиге *Даљ*. Након тога су деда и бака одселили и тек на љубазни позив управника Миланковићеве куће Ђорђа Нешића и директора загребачке *Просвјете Чедомира Вишњића* одлучио сам да поново видим своје село и да се сртнем са познатом публиком на промоцији *Летодинарки*. Чедомир је дошао по мене у Градишку, а потом смо наставили пут према Вуковару, где је мој учредник имао састанак са предсједницима *Просветних мјесних одбора*. На уласку у вуковарски ресторант *Морнар* неко је, спазивши Чедомира, викнуо на специфично даљски начин:

– Јебо те деран!

Тога часа сам знао да сам се вратио кући.

Два сата након тога смо кренули према Даљу. Нисам осјећао тежину пута све док на изласку из савуљске кривине нисам угледао саборни храм Св. Димитрија. Грло се сузило, а стомак запиштао и пред Миланковићевом кућом сам најприје сужио три крушке, а онда и проговорио. Промоција је прошла и ја сам главом без обзира утекао пут Сомбора, са ујаком, не угодивши жeluцу ни прженом сомовином ни рајнским ризлингом.

Након пола године дошао сам поново, сам, а након тога још три пута, са пријатељима.

Брига Чалошевић ме вози од пунчеве куће до свог сокака. Успут ми „описује“ домаћинства поред којих пролазимо. *Овде*, говори Брига, *нико не живи, одселили се. Ни овде. Овде само ова баба што седи пред кућом. Овде никога нема. И ови су отишли. Овде су моји, то знаш. Овде баба и деда. Поред нема никога. Празно. Празно. Деда и баба. Празно...* И тако у недоглед. Брзо смо дошли пред његову кућу, па је мучно набрајање брзо престало. Али, онда је услиједио други чин славонске трагедије: *Не чуди ме што људи одлазе. Фабрике су затворене, циглана не ради, ИПК је предбачен у Осек, земљу нема ко да ради. Плате су мале, рачуни огромни.*

Плаћамо све – струју, воду, телевизију, телефоне, гробљарину, смеђарину и триста других комуналних. Одакле? Држава не даје ништа. Морaju ићи. Ди? Највише у Ирску. Не знам зашто баш там' али је так'... А ови који остају – ни њи' више нема. Никога нема. Ето, сад смо прошли кроз пола села и кога смо срели? Никога. Тако је и осталим данима. Једино још ујутро можеш срећти некога, у продавници или у пекари. Већ у десет сви су на њиви или у неком другом послу, а навече улазе у куће и закључавају капије да им неко не би дошао... Знаш да се капије у Даљу никада нису закључавале и да је вечерњи диван на сокаку био обавезан пред легање живине. Никога нема на улицама, у кафићима, на шеталишу, уз Дунав, у парку. Кол ђошка у кафани седе тројица и пола дана картају белу у пиће по добијеној партији и то је сав промет у току дана... Предина пицерија не ради већ годинама, Медисон је пуст, чак и судотом... У основној школи је све мање оделења, а у средњој све мање ученика у она три јединице... И они добростојећи продају земљу и одлазе...

Стојим на дунавској обали, пред родном кућом Милутина Миланковића и чекам да се заврши састанак председнице Хрватске и премијера Србије. Симболи су, чини се, важни и политичарима, па је њихов састанак био подијељен у два готово истовјетна дијела: први се догодио у Даљу, хрватском селу на граници са Србијом, у којем је већинско становништво српско, а други у Србији, у Доњем Таванкуту, поред Суботице, на граници са Хрватском и у којем је већинско становништво хрватско. Крај је маја, на сунцу сам, али узалуд – комараца је више него икада. Милан Клајић, власник малоприје поменуте кафане, објашњава ми „ситуацију“: *Знаш да су годинама прскали против комараца? Сада не дају. Па та Унија, леб их њев... Кажу да тај отров убија и пчеле, а то није хумано. Али, није то најгоре... Видиш да је Дунав висок? И сад ће се, кроз који дан, повући и оставиће сву ту влажну травуруну за собом. Дунавска обала је у надлежности Хрватских вода, али они неће да косе, а не дају општинским комуналним предузећима да то ураде... И ко је ту сад луд? Па знаш ли колико ће комараца у тој травуруни да се запати када још више угреје? Позркаћемо. Једини део обале који су покосили је овај пред Миланковићевом кућом и то пре пет дана, а ово остало не мисле дирати... И пре је било комараца, али ово је зло и на'пако! Мало поћутимо, а онда га питам зашто није отишao. А ди би ишао? Брат ми је ту са породицом, а нија нисам у годинама када се лако почине... Ако сам једном и помислио, стари се обесио, па сам остао. Ако сам и други пут помислио, братова жена је поново родила, па сам опет остао. Сад више и не размишљам... Радим друге смене, ујутро устанем и трчим поред Дунава, од парка до Ледина и натраг. Ретко кога да сртнем. Поподне у кафани никога ни нема... Нема народ новаца... Није к'о некада... Да, није као некада...*

Код Неметових сам на ручку, ври фиш. Мишо, другар из даљских клупа, још је на послу, али ускоро долази на получасовну паузу. Драго Немет, Мишин отац, распирује ватру и показује ми одакле је пожар прије дviјe године кренуо према њиховој кући. Гаража и помоћне просторије потпуно су угљенисане. Мишо је годинама добровољац у даљкој ватрогасној бригади и тога љета је гасио пожаре широм даљског атара, највише на њивама, али је, на концу, морао да шмрк усмјери и према својој кући.

Прва Мишина сестра Ана је у кући, са дјецом, а друга, Данка, живи и ради у Ријеци. Мишина мама, Анкица, ради у рибарници коју су недавно отворили у оближњој улици. Ускоро су сви за трпезаријским асталом. Слушам карактеристични даљски диван и повремено убацим понеко питање с крила. *Ко би рекао, почиње Драго, да ћемо говорити како је за време рата било боље? А тако је време дошло, веруј ми. Нама ниј' лоше, сви радимо, али щаба, јер нема никога и нема ништ'. У рату нико ниј' им' посао, нико ниј' радио, али нико ниј' био гладан. Пушку на раме, па убијеш срну. Штап у руке, па напецаш пет кила штуке. Граница је ту, па су многи и шверцали. Наситно, али довољно. А шта је сад ово? Ја већ неко време возим ђаке из Аљаша, Даљ Планине и Ердута у школу у Даљу. Како дође ново полугодиште – мање леце у аутобусу. Сви олоше. Пона Источне Славоније је у Ирској. А ко ће радити овогуку земљу која је остала? Нико. Људи само гледају да се дочекају папира и да беже... Ми смо, ет', остали и нећemo никуд ни ић'...*

Од Неметових одлазим према Дунаву, Врбовим сокаком. Пролазим поред куће у којој живи Бели, један од најбољих пријатеља мoga ујака из дјетињства. Зовем га с капије (јер авлију чува неко теле од кера!), он излази и виче: *Вид' га! Босанац! Јес' то ти? Мицо, ево га Босанац! Мицо!!* Излази Мица, његова мајка, коју сви зовемо Стрина, погледа ме и викну: *Ју, вид' га! Ал' се разбранио!* Укратко дефинишемо здравље, а онда га питам:

- А где је Бојан?
- У Паризу.
- А Мирјана?
- У Шведској, удала се пре четири године.
- Маја?
- Маја је још на студијама, у Новом Саду. Ветерина.
- А жена, Нада?
- Она је у Швајцарској, ради.
- А ти?
- А ја сам ту, видиш, радим у комуналном помало и око куће...

Тик уз његову је дедина и бакина кућа. Пролетим поред ње, не погледам ни на бедем, а камоли унутра, у авлију, тек да пребројим јабуке и да видим да ли је трава покошена. За неколико минута сам на млинској скели. Стојим наслоњен на штангу и гледам теретни брод како нестаје узводно, према Вуковару...

Два мјесеца касније Иван и ја сједимо у башти Старог млина, циједимо хладан шприцер и чекамо фиш. Долази и Нешић, али он ће чашу црног. Бјелобрдац. Они све уз инат нама Даљцима. Али, у праву је Нешић: *Од свега што је вредело/преостао је бели бор**. Тучемо по љутом фишу и расхлађујемо се домаћим резанцима (како би рекао мој ујак). Забринут за судбину ракије и кулена питам Нешића како ти послови напредују под патронатом брижне Европске уније. *Лалински мудро, одговара Нешић. Пече се и коле у илегали. До сада нико није ухваћен, дарем у Бијелом Бруду. Али то људе излуђује. Па зар да Славонци купују сланину и вино?* Нешић је прије неколико година објавио завичајни речник *Лук и вода* и у њему је сабрао ријечи које припадају сливи Драве у Дунав; у тој књизи је сакривено оно што је најви већ поодавно погубљено. Нехајно погубљено...

Калан је мало мјесто у унутрашњости Ирске. Недалеко од Килкенија, два сата возом од Даблина. Мјесто неупоредиво мање од Даља, али са пабовима, мањим тржним центрима и фабриком сланине у којој ради стотињак Даљаца. Неки од њих су у Калан дошли случајно, тражећи ирску срећу на разним странама и у многим приликама, а понеки од њих су дошли по препоруци, слушајући искуства претходника. Да ли у канцеларији или за машинама – углавном раде цијеле дане. Плата је, како то већ и бива ван Балкана, сваког петка или четвртка. Трошкови су, наравно, мањи него у Даблину, али су и даље високи. Држе се на окупу колико је могуће. У таквој емиграцији границе су изbrisane. Далеки познаник, који у Ирској троши већ трећу годину, овако пише: *Газде су тирани. Неповерљиви су према странцима, а поготово према женама. Тешко је напредовати, готово немогуће. Неколико њих је дошло са изузетном биографијом, али је то углавном залуд. Такви добијају боље плаћене послове, али на тим положајима остају годинама. Одлазак кол лекара је 50 евра, трошкове вртића и хране да не помињем. О куповини аутомобила нико и не сања. Ретки су они који одмах по доласку могу наћи пристојан стан или кућу за изнајмљивање. Најчешће мушкирци одлазе први, као извидница и првих месеци се потуцају по којекаквим Ћумезима, грејући се ноћу уз фен и варајући глад јучерашијим кифлама. Након две године буде боље, али незнатно. Ако пожеле да се врате, макар на неколико дана, да обиђу родитеље, морају дити кредит. Минималан, али кредит. И то тешком муком добијају. Газде много тога обећавају, али мало шта потписују. Ма какви били дракови опстају, јер им заједничка мука не дозвољава да се разиђу. Деца полако одбијају наш језик и говоре искључиво на енглеском, али то је и разумљиво. Сви се нечemu надају, али мало ко досегне то. Па ипак, нико и не размишља о томе да се врати...*

Понешто од овога говорим Саши који је пожелио да види Даљ и с којим сам, у једно пријеподне, бануо у башту Старог млина, буљећи у Дунав и тополике с бачке стране. Он ми говори да би испричано ваљало и записати, макар у фрагментима и то, ево, чиним. На крају додајем и ово: У томе је, ето, наша несрећа. Они који су остали радо би дошли под зидине Кастела, макар на неколико сати, макар на викенд, али заправо сви за *заувек*, а ја бих још једном да спустим босе ноге у дунавске спрудове и да на камењару пециам бодорке и црвенперке...

* Давно је све избледело и завезало се у чвор. Од свега што је вредело преостао је бели бор.

Мичу се ледене капе и пуца Земљина кора. Пишу се нове мапе по кожи белог бора.

Некад су стизале лађе из царствујуће Вијене. Сад – само скитница зађе с понизним репом хијене.

Твоја се распада соба – долази ледено добра.
(Родна кућа Милутина Миланковића у Даљу, Ђорђе Нешић)

ПОЕЗИЈА

БАР ДА НИСТЕ

Ђорђе Нешић

БАР ДА НИСТЕ

бар да нисте онда кад сте
(да л за оно били сви смо
или нас ви натјерасте
а знали сте да ми нисмо)

не због оног него – ето
нека буде кад већ јесте
мада боље да је све то
и остало тамо гдје сте

камо среће онда да смо
знали ово што сазнасмо:
како сте нам плели сплетку
да крај нам је на почетку

ПЛИТКО МОРЕ

не бих то назвао тако
можда је груба ријеч
а изговори се лако
измакнула се већ

немам ја ништа против
никога не бих под лед
нисам имао мотив
алиби чека на ред

у било којем погледу
поштујем закон и склад
сусјед је сасвим у реду
ал нисам га имао рад

плитко је море где дирне
дно се кад рониш на дах
а дубоко кад с мирне
површи разгрћеш страх

МАТРИЦА

док је дрва за потпалу
ложиће се ватрица
док је глава за подвалу
вртјеће се матрица

истих ријечи истог тона
истих фраза флоскула
плодан терен од искона
гђе је мржња просула

сјеме своје против другог
разлика је велик улог
који небо пролама

kad нестане парија
друкчијих ништарија
тражићемо мед нама

ПРОПИС

сад кад је задан стандард
чувај се синоними
ко то подмеће бастард
гђе само чистих има

једнозначност је закон
нема скретања с црте
и није никакав заклон
онима који се врте

још око старих дилема
кокошка или јаје
за нас ту двојбе нема
и свака распрастаје

одговор на све је пропис
признај и стави потпис

МРТВА ПТИЦА

не бој се мада сам си
а таквих је све мање
за *опћу слику* рам си
што квари благостање

не опири се крив си
такав је правни појам
на колор слици сив си
и квариш *опћи дојам*

писаће да си у штети
јер ниси поднио жртву
учио си да лети
птицу одавно мртву

кад их погледаш с надом
показаће ти шипак
и запријетити крадом
а ти се не бој ипак

СЕНДВИЧ

зазире симбол од знака
грб се заставе плаши
који су усред мрака
њихови који наши

шапат се боји уха
а око да чита с усне
у помрчини духа
и оно ријетко се згусне

пред тирадом све дуљом
мисао захвата ужас
најсигурније је с рујном
викати пароле углас

заштитну мрежу оплести
стопљен са општим дахом
са свима сендвич појести
премазан топљеним страхом

СТРАХ

црно је опет у моди
пред њим застаје дах
на земљи и у води
свуда се осјећа страх

сад црно коло води
дрчан је постао плах
црно је опет у моди
свуда се осјећа страх

црн ал не тамне пути
никако ром ни влах
мичи се с пута и ђути
свуда се осјећа страх

мичи се с пута и ђути
и жмури у исти мах
кожа невољу слути
свуда се осјећа страх

свима се гађе тресу
без обзира на фах
и душа цвили у месу
свуда се осјећа страх

и онај који плаши
у пепео ће и прах
са плашеним у каши
коју ће појести страх

СТАДО

производи се лако струнама друштвених мрежа
масовним медијима чија се пружа врежа

arterijama града и у скривене кутке
да узбурка и смути све интимне тренутке

и завуче се под кожу где избија на поре
од којих надиру магле које и климу творе

а у њој царује немир и цвјета параноја
на карневалу страха камелеонских боја

где се у полуугласу да и зидови не би ...
тренира чиста кураж на другом не на себи

у окружењу таквом тражи се мирис стада
а они који су изван – по њима нека пада

СЈЕЋАЊЕ

БЕЛНОВЧАНИ

Милена Северовић

Има година, дана и мјесеци које би требало прескочити, додати некоме другоме, али оне су баш нама додјељене, као шпил карата коцкару, увијек на дну џепова... А човјек има и посебну карту, то је његова карта завичаја и код отворених и код затворених очију видим шуме, ливаде, мало село са својим ушореним кућама, са шумама које се зову Ђељавне и Расаговца, читав завичај стао ми у лицитарско срце, мој драги и лијепи завичај, сладак као медењак. Беланово село, загубљено село Копривничке општине, смјештено између Лудбрега и Копривнице, њега нитко никад и не спомиње, само његови становници и рођаци, порезници и лугари кад наплаћују дрва и шумску штету. Прво је на нас ударио Хитлер, нешто поубијао по кућама, а нешто усташе одвеле за Јасеновац, док су треће 16.8.1941. усташе иселиле у Србију, а они се ипак вратили средином 1945. године.

Ја сам у тој општој погибелји и бјежанији 1941. године побјегао у партизане заједно са мојим кумом Николом, побјегли смо у Славонију, у шуми сам и дочекао крај рата и ослобођење. Опет сам се вратио у српско село, на огоријел у Беланово. Био сам млад, пун снаге и заноса, чинило се да је читав свијет мој, само прећем шуму и све ће ми се растворити, као отворена књига. Зовем се Ковачевић Милко, Србин сам, и волим слободу, истину и правду. Кућа ми је одма' друга с лијеве стране, кад се уђе у село, а од родбине имам мајку Јулу, она ме дочекала кад сам се из рата вратио. Ту сам се и оженио са својом Љиљанком, добили смо двоје дјеце, Јову и Ружу. Био сам сретан, мислио сам живот опет има свој значај и своју љепоту, али ђаво ми додијелио онај крвав шпил карата, отишао сам на пијацу у Лудбрегу, са својим сусједом Ковачевић Бранком, да продамо свиње и купимо нешто за кућу, сол, шећер, Љиљанки шамију, и за дјецу нешто... Кад нас ухватило, не знам ни како ни зашто, ни да ли сам ја нешто и причао о Стаљину, руски не знамо, код нас у селу био једино српски...

И добијем ти ја Голи оток, педесетих година двадесетог столећа; баш ја, стари партизан, баш онај што се читав рат тукао с усташама, од почетка до краја, љети и зими, гол и бос, нисам добио никакве привилегије, то су добили они што су окренули капуте 1944. године, против којих сам се стално и тукао...

Завичај, само он ти остане од свега у очима, комад завичаја, онај његов поток, жубори, жубори, дан и ноћ, и кад те туку и кад те не туку и дјеца, она су ми стално на памети, само да их још мало видим, лошег сам се нагледао доста, сад још само мало да видим своју дјецу, због њих све ово и подносим, због њих носим камен и неправду која је гора од жеге, врелине, од камена самог и од оне дубоке самице, зване Петрова рупа у коју су ме спуштали неколико пута.

Неправду кад ти набаце око врата као уже, не можеш се отети нити доказати да то с тобом нема никакве везе, баш сам ја стварао ову државу с црвеном звијездом на капи, нисам знао да ће бити овакав лопов па ми укради кућу, Љиљанку и дјецу, шуму Ђељавне, голубове и поток Палачак у ком сам као мали ловио рибе.

На шта ја то имам право, и у Берлину, Бечу и у Загребу, свађе сам био без опанака, гол и бос, ни сув ни сиров што ми је знала рећи моја матер Јула, тукло ме са свију страна, знам и зашто, јер сам Ковачевић, јер ми је ђело отет све што имам... Болестан, испребијан и мршав вратио сам се са Голог отока 1952. године, преживио сам и то.

Мислио сам да за моје село нитко не зна, послије ме обилазила милиција из Копривнице, као и 1941. године. Комшије постале прве усташе, а и сад су били слични...

А моје село мени се чинило најљепше, поготову у мају кад се чују птице у Ђељавни, кад биглишу славуји и јаве се шеве, нашао сам и своје код куће, срећа, срећа, ето то је срећа...

Ратовао сам против свију; против Хитлера, Црне Легије, против Тите, а ја сам мислио нитко за нас не зна, нема овдје ни цркве ни школе, нема ни дућана, ђутимо и дјеламо, већином смо дрвојече у шуми, и сељаци, теглимо као марва, порез им плаћамо, а свима њима смо ми битни, радили су нам о глави за својим округлим столовима, сва је сила ишла на нас, велика и моћна, гладна на наше шљивице, винограде, за наш амбар и тор, а ми ни абера, само смо ђутали и дјелали, и да су нас пустили на мир, ми би тако у недоглед...

Али, не да кривда правди да на миру сједи, она увијек нешто смишља, кује, подмеће... а нас на карти скоро па и нема, овде

спавају једино лисице, зечеви и шеве... Питоми смо ми и превише за овакве бандите, за овакву погибље и пошаст што се ваља по цести читавог двадесетог стојећа, а ето иде и даље... не застајкује, само пропитује, исљеђује и лијепи лаж на лаж... Сад тек видим колико сам важан и вриједан, кад су они запели и не дају ми да живим, крив па крив само што сам жив и дишем, у инат, имамо ми и свог народног хероја, сусједа, Николу Северовића, његова је кућа најсред села, он је погинуо, дигли су њемачку авијацију из Загреба, другачије нису могли, био је вештији, окретнији и лукавији од свих њих заједно, њега су два усташка гарнизона гањала, они из Вараждина и они из Копривнице. А ми, ко да смо се стално борили на Косову пољу, без престанка, за своје име, крсну славу, за Ћирилицу, за бадњак, за жито што ми је расло на њиви, за живот сам, за свог цара Лазара, за своју малу цркву у Великом Поганцу.

Кажу људи, моји сељани, да има један бијели голуб шаренкастих крила, дugo већ долази и облијеће моју стару кућу, застарјелу, још сам и ја некад у свијетла времена гајио голубове, хранио их кукурузом што ми је раствао у Диљу, веле голуб још облијеће и долијеће, неког тражи, вјеран је својој старој, кућној нумери...

Моји су сви отишли, Љиљанка, са дјецом код својих, мајка ми Јула умрла... а тај бијели голуб што је остао иза голубарника кружи и слијеће, кажу и ових дана... да, шта је вјерност, не може он без своје старе куће...

БЈЕЛНОВЧАНИ

- Ковачевић Милко рођен 1.1.1919. г. у Белановом селу, ухапшен 17.11.1949. у Лудбрегу, пуштен 17.3.1952. са Голог отока, а умро у Белановом селу од посљедица мучења 1955. г.
- Ковачевић Бранко звани Белај ухапшен заједно са њим, одробијао 4 године, вратио се жив у Беланово, умро почетком седамдесетих година, болестан од мучења.
- Северовић Никола, комшија, командант Калничког партизанског одреда, дизао је пруге у зрак. Рођен 1911. године, убијен од њемачке авијације у Лудбрешком Иванцу 13.8.1943. За народног хероја проглашен 1953. г. и сви су били Срби.

|||||

ПОЕЗИЈА

ЕМПИРЕЈ

Милош Кордић

ТРАГОВИ

То златно улиште, с мириром липовог
цвата, тај рад прољећа по далеким бијелим
падинама, тамним шумама, та смежурана
зрна дивљег грожђа које је вјетар по буџацима
мајина оштром сушом љета стврђивао,
ти трагови лазурних орглица неба у стопама
Великих медвједа, на ивицама гrottла изнад
кога играју лептирице tame, те јестиве мрвице
нечије јутарње хране, то од хармоније поја
што се слијеже као сви животи – у једно,
у један траг на улазу до новог прољећа,
та клиска тачка у очима дјечака који су
по травњацима, одмах до шума, расули
штапове игре од које никако ни да се
бар мало уморе, а камоли да су жедни,
гладни, да су до пчела од којих то златно

јутро, тај цват дана и почиње, тај тигар шара
какав је и на свакој другој падини до које се
трагови час своде један у други, а час се
као кликери губе по пустолинама што су тамо
негде далеко, где се пој множи у сваком
праску што остаје у отвореној шкољци ријеке
неког и бjeљeg бисерја, тај прах камених стопа
што се у нове трагове осипа: на путу од повратка.

ЗДРАВЉЕМ ЗА ЛАСТАВИЦУ

Желимо ти онолико неба колико су сва мора
и све Голфске струје у њима, надстрешнице кућа
од камена и морта и блатом облијепљених стаја
за твоја величанственим влатима плетена гнијезда.
У лету си одапета мартовска стрелица – не из лука,
пратилац си предвечерњих звијезда и првог младог

Мјесеца њима у крилу, у њиховим давно угаслим црним рупама. И ти си дијете за мајчино млијеко тог свог неба, летећа тачка у нашим очима пуним наде за тебе и с плавом планином на позадини платна кроз које летиш. Неосвојив си облик онога што видимо, хиљаде километара за здравље повратка који ти неописиво желимо. Велика си ти птица за страх у коме смо те тек тако оставили. Здрављем којим сада и за нас летиш, нек буде само твоје – географијом која је сва твоја: само ти лети. А нас, птицо, нек чува сјећање и за тебе.

МАГАРАЦ

На слици стрмог брда изнад мора реве плави магарац. Небо изнад његових ушију и без звијезда се црвени. Ноћ је густа од црних смокава у зрењу, обалом пролази караван са својим псима – то није из пословице у којој се каже како караван пролази, а пси лају. Из гнијезда, с литица, падају албатроси, шуме су прије неколико милиона година разнијеле буре. За све то што је доље, испод, причало се да је живи пјесак оних који су заувијек остали у њему, да су ту остали и језици оних који су говорили другачије. И ко су сад ови што на мазгама долазе, ови са сандалама од говеђих кожа, с јеленским роговима? Ко су? И жене које се виде испод боје тог мора а на рубу огрилице од земље, чије су? И вино с којим их дочекују, плиме, осеке, магле, мјесечине, морски пролази, риђи мореузи испред бродова што их освајају – све то: чије је? А он, тај плави магарац на слици стрмог брда и даље реве. Кроз ноћ страха за црвен звијезда својих ушију.

СТРЕПЊА

На стази поред шуме псичем као змија. Тренутно сам миран, у шуми живе лептири, они ме не лове. Изнад главе близкају ми ракете. Отварам прозор, свјеже обријан (шума заузима собу), доље су радници на путу из своје смјене коју су продали, у недалекој радничкој мензи и даље ударају кашике о тањире, змија је мушка, гребатор, очекује да прогута свог миша. Па да се повуче. Данас је понедељак, дан траве уоколо шуме, данас би и мајстори могли да добију

слободан дан само да им није на стази поред шуме. У даљини грува топ – то доктори права мијењају Устав, чује се и посљедњи пој полудјеле птице на сувој грани властите смрти. Ракете су за моју главу, њихов бљесак покушава да обрише тајна полиција, све је лишће већ слободно, зора ће упалити први трамвај и сви ћемо дрхтати. И чија ми је сад пепељара бачена у главу? Стаклена башта у мојим плубима остала је без ваздуха.

НА ХИПОДРому

Коњи! Мршави коњи! Побиједили. Изгубили. С преbacеном ћебади преко хрптова. Коњи, моја смрт, а свијет на другој страни бодри. Коњи, зноjni, стижу, кроз длаke им избијају гљивице, ни коњске болести не узвраћају разумно – множе се. Коњи, моја смрт у њиховим сапима, ови су без улара, ови се зову мојим именом, ови су сви ја кад их одведу у своје углове, у боксове из којих се шири радост побједе у онима који никад нису ни побиједили, који су прах поподневног сунца на бутинама. Коњи! Моји коњи! По непрегледу страница Толстојевих књига, по пространствима каспијских степа, на сликама банатских и шумадијских наивних сликара, коњи скраћених репова... моји коњи. Код мене то није било тако, потврдио сам онима који су ме питали. У сточним камионима на путу за Италију. На хиподрому нема никога који нисам ја као њихов коњ. На хиподрому не пијем црно пиво.

НЕЗАПОСЛЕН

Три пuna вијека држали су ме незапосленог. Једном, кад сам био умро, они су објавили да сам због тога изгубио посао. Тада сам путовао возовима друге радничке класе од Шкотске преко Сибира до Аљаске... У њима сам убаџивао угљу у локомотиве, поново гинуо, јео понуђене киселе краставце с новина из чијих се слова осјећао бијели лук који ни кад сам жив не једем. Увече бих почињао препродајом возних карата како бих барем до јутра могао да преживим. Кондуктери су ме редовно замјењивали са онима који не путују. Једном је неки човјек, с папучама и у одијелу модне конфекције Луцифер и синови,

а пушио је лулу из које је шиштало као из хидрогена, кахипрстом лијеве руке запријетио да ће ме избацити кроз прозор, уз ријечи да незапосленима није место у возвима друге радничке класе. Он се као курва својим очима убадао у моје очи. А онда сам ја њему рекао да је фашиста. Што је он и потврдио, шапнувши ми како се поједини раднички покрети разликују искључиво по броју незапослених битанги какав сам ја. У том часу нађе жена с фалшцигаратама, па поче да прича како је и њен покојни муж имао пиштољ истог калибра какав је и пиштољ у руци тог господина. У полицији сам изјавио да једино тако, незапослен а мртав, могу да живим. Суд је и то глатко одбио.

РЕВОЛУЦИЈА

Објеси цигарету о доњу усну и баш му се фућка. Он је гонич мјесних говеда на пашу, он је без кошуље, сит је свега што му понуде да поједе – и водич је коња кад му их изведу на пут. Он је човјек без година: ниједна револуција није му их убиљежила, као ни име од кога је требало да почне. Сам по себи он је догађај, празник за сјетве и жетве, надничар за све што је љему *дај шта даш* – ситно, крупно... свеједно. Један од коња је, кажу, и његов: за мај, јун... Цезаров, Александра Македонског, Шарац Краљевића Марка... било који, само да је његов. Он рецитује све што може да се рецитује, сав је напамет, све му је напамет, зна и много више од свега што има да се зна, што не мора а може да се зна. Цигарете добија: колико коња – толико цигарета, објеси једну, двије, ни сам не зна колико, не поздравља било кога, јер испод његовог језика нема никога, испод његовог језика нема ни азбуке ни абеџеде. Он је историјски догађај за будуће књиге, за оно што ће имати да поједе кад са стоком стигне на поља мјесечеве прашине. То тијело човјека које је било и видјело шта се ту ради. И његова говеда, коњи, Шарац, Букефал (који је на грчком *воловска глава*), и пакло *мораве* без филтера. Он је гонич без кошуље. Те, према томе, револуција може да почне. Мада му стока још увијек мирује.

ПРОМЕТЕЈ

Сви су га сликали, додавали му парче по парче онога што бијаше врело и већ откинуто. Орлови, ненавикнути на људско биће у таквим висинама, тражили су у њему облак у који би могли да се скривају, мајка јутра оставља га тако закованог за стијену што је и без њега одавно крварила. И не само његовим срцем. Парче по парче, ланци, гвоздени клинови, сњежне лавине што се отискују, а толика је сунца знао, толике путеве освајао, био описан у пергаментима: сад је и сам орао. И све је гледао својим очима – одозго, с висока, а још жив, с главом у Мјесецу, тај лик не једноок као Киклоп, не без руке којом је писао као Одисеј, не да је мислио да је стијена земља, него као грч, и лијево искалапано око, у кост претворен, расипа се, налахнуће за пјеснике – долазе и питају, описују ријечи тишине. Мир је у камену, у Мртвом мору мрак, жртва, херој. А Посејдон је доље. Само је један сури орао изнад њега, ков огрлице око врата, недосегнута висина и за киваче: како су се пели? Његова сјенка доље је слобода у тврdom грлу дана.

ЕМПИРЕЈ

Онај ко је први уочио и саопштио раји да се ту ради о најузвишенијем дијелу неба, испуњеном свјетлом и ватром, у коме бораве богови, касније и хришћански светитељи, тај је то и измјерио дужином дана у највишој тачки до које се у та прадавна времена могло допријети. Што значи да су му очи биле видом посвећене у то у шта је гледао: у небеске њиве кукуруза, у зрње пијеска на обалама Дунава по којима су горјеле ватре, без свјетла овога свијета, у крушке сорте јунска љепотица, обране рукама светитеља: богови их нису јели – у богове који су се у колима звијезда све до медвеђих шапа возили, нико се није kleo. А медвеђеди су, док би дланом о длан... појели толико крушака колико их је могло stati у тај врх свјетла и ватре. Пријатељи, казао је Орфеј својим боговима, крушке ви једите – јабуке ће, тако и тако, кад дођу они који ће само једнога од вас поштовати, заувијек бити отпремљене Адаму и Еви, у рај. У кукурузе док горе. Док пламти тај густи Емпиреј!

PROZA**ŽIVOTINJSKI VRT****Boris Vrga****KAMELEON**

Hirovit i prevrtljiv, oponaša sve boje i svako se malo mijenja u zrcalu mimikrije koje dnevna bića pretvara u noćna, velika u mala, a mala u još manja.

Zakrabuljen u neznakovno noćno pismo, glasa se kao šturak u krošnji oskoruše ili žmirka iz šipurine kao kriješta iz kriješnice.

Najopasnije je njegovo prerađavanje u bjelinu u čijoj praznini ne postoji ništa doli on, neuočljiv kao albino oroz u zori ili rupa u rupi iz koje, potraje li opasnost, sike.

VRANA

Ako krešti s niska, bit će smrti, pučka prenosi predaja.

Nema načina da preduhitre se vjesnici kraja, jamče zaneseni medievalisti i trpeljavi jurodivi čije poklekle molitve profano proždire vrijeme.

Dok kročim kroz maglu galaktike, njen reski i zloslutni prati me krič.

Kada god prepozna u dubini moje, s evanđeoskim akordima u potpunosti srođene teksture, svoj, u crno zamaskiran omen, ražesti se i zapjeni sva.

Zaiskri žicu s koje je prhnula, razgrne zrak koji je dijeli od jata i vraški klikčući prijeti mi uzdignutim kandžicama kao udicama.

Uporno. Trajno. S druge strane života.

Znam koje. I ona to zna.

ORAO

Poduprt vlastitim vjetrom, pripadan doširuje svod.

Jer sve je pod njime, baš kao što pod bogom je, kliktajem koji se ne da potkupiti zvižduče si ime.

Neumitan poput komete, varničav survava duh. Skrušenu strijeli koštu, čeonu kost divljen, uh, uh, prosvrdlava zeca.

Dovinut u gro - plan, strši ponad strvi. Cenzorski oštiri ego. Kliktaj svoj odjeljuje od moga. Slovo po slovo. Od **k** do **j**.

Ravnodušan prema mirisima runolista, pelina i lovora .

Jasniji od zrcala što ih plave odbljesci snijega i osojne svjetlosti.

PAPAGAJ

Vješt u vokalnom izražavanju, moj razgovijetno oponaša govor. Veće i manje, iznad i ispod, crno i bijelo, lijevo i desno i značenja još stotinu drugih razlikuje riječi. U prostor između slobode i zatočeništva ponekada cijele, pa i one neprilične, umeće rečenice.

Starim, a ne mogu pronaći kako luči puni broj od nule, valovitu liniju Zrinske gore od šume rasklopljene na jedra debla i prostrane proplanke, kako razlikuje kišu koja utopijski zeleni livade od trave koja disanje davno posjećenih obnavlja konjika.

Premda slovi kao nedružljubivo papagalo, kada god se izmožden od lutanja dobauljam domu i sustale ukućim stope, pocupkuje od sreće, klijetke mu tuku kao klatna sunčanog sata. Uvijek u pravo vrijeme, Darwinovim izriče glasom: *dobra večer i laka noć.* Pri udvaranju dragoj, muškaračke oponaša geste: zanosno polaže kljun na njezin vrat i tepa joj sirenske ode. Presvučen u fluorescentno perje praminja od strasti i pršti od adrenalina. Dok besramno koitira u kromiranom kavezu, žmirka okicama i mlatara krilcima kao barbar trobojnim zastavicama. Crven, plavi, žuti. Jedan, dva, tri. Prvodošli spermici i toplina šarenog jajašca zaključuju ostalo.

JELEN

Strepi od svega što vidi i čuje, a čuje i vidi sve.
Vonjevi su šturi, papke brišu kiše. Praskom trombona i krvavim karanfilima ukrasit ćemo mu grudi, izgubljeni u sfumatu šume riču hajkači.
 Dok mu vrijeme u trofejne girlande gizdavo grana rogovlje, kloni se solišta i klopki, krvožednih vižli i tustih lešina.
 Zguren pod gusto hrašće, trza se na svaki prasak, striže ušima, zjenične širi kapke. Trkom koji se više ne može ubrzati, juri niz vjetar.
 Blizak nepostojanju. Prorijeđen do iščeznuća.
 Jedan od mogućih nad ponorom most.

LISICA

Premda važim za osvjedočena lisicoljupca, koji više voli da mu u ušima štekće lisica nego vabilica, u kontaktima sa mnom ne napuštaju je poslovična lucidnost i ikononasna lukavost.
 Za razliku od lovaca i lovokradica koji je prizivaju malim limenim mamilicama koje oponašaju kmečanje ranjenog zeca ili cijuk miša u nevolji, moja je ronalica vabi drugačije.
 Luzerski sklepana na audio - montaži onih Ezopovih, De La Fontaineovih i Krilovljevih basni u kojima ona nadmudruje svoje prirodne neprijatelje: vuka, orla i naravno čovjeka, mami je krvno, kao sapet oroz.
 Svaki puta kada navijem rekvještektanje, ova crvena mundirica naših polja i čestara, odjevena u svečani haljetak boje uzrujanih makova, na talasu pazvuka dokasa. Starmala kao legenda puna trikova i smicalica, svako malo zastajkuje, dugo osluškuje i njuška vjetar i s velikom dozom opreza krade prostor iza mojih leđa.
 Samo u napadajima bjesnila, njezino je kretanje začuđujuće otvoreno i pravocrtno. Tada veselo cupka ispred mene, maše repom guštim kao četka i laje vjerno kao pas.

LEPTIR

Nevidljiv pogledu, glogovnjak, savršeno kamufliran u lahoru, kano uštap u zori, riba u viru i šuma u pepelu.
 Jeden od dušinih, u beskraj i bestraga, u prostor između šapta i tišine umetnut *Ah!*
 Niotkuda titraj i ka nikamo prh.

MAČAK

Još do maločas igrao se lovice s klupkom vune na podu i grickajući rese po tepisima nakostriješenim repom obavijao vlastitu sjenu na zidu.
 Dok ja proničem nenaslovljenu himnu što ju je na blještavom ekranu kompjutera ispisala njegova na slovište zalutala šapa (<yaaaaaaaaaaaaaaa>), on već spava dubokim snom i šireći uokolo onomatopeju predenja i frktanja sanja kako vrabac na grani postaje miš, a miš u rupi vrabac.
 Kadikad, bunovan i neoprezan kao kakav mačić, na tastaturi pritisne tipku SOS-a. Tada instinkтивno zamijauče i uvučenim se kandžicama privine uz mene. Svojim velikim staklenim očima pilji u moje kao u unutarnji pejsaž u kojem već padaju zvijezde, borovi huče kao vjetrovi apokalipse i nedočujne postaju suvišne sve riječi ovoga svijeta.

ŽIVOTINJSKI VRT

To što postoje bića zraka i vode, zemlje i vatre, odama mojim neiscrpan je povod.
 Svezan pod trbuš ovna i stopljen s maskom jednookatog vuka na autoportretu, osobna i kao sveta, svako malo zaustim im imena.
 Slovo sam s kojega klikće oštrooki sokol dokolice.
 Riba što se na dnu pjenušavog ekrana mrijesti kao ledeni kristal, mojoj je odi dublja.
 Svaki moj stih u spiralu vira zagnjuren je bezdah.
 Svaka moja riječ po jedno u pustoj pusti iscrtala krdo.
 Zebra s krilima ždrala moj je mirakulom prošaran hibrid.
 Budi sjećanje na sličice iz dječaštva, privlačne kao ovaj netom protutnjali prugasti tramvaj s gustim oblakom prašine nad klizećim, naizmjenično frčavim lirama.

GOLOVRATAC

Kukuriječe, gazi, kukuriječe, gazi ... troškari ego - sliku koju o sebi grade rapsodi i kantori čija svaka riječ, tašta poput božje, po jedno zasadi stablo i u muku vremena odzvanja zvučnije od groma.
 Zatravljeni plimom njihovih arija, sve su brojniji oni, koji poput mene, od vlastita pjevala sasvim odigoše ruke.

|||||

POEZIJA

NE BOJ SE

Slobodan Grubač

OTOK I MRŽNJA

Mržnja je obuhvatila otok. Susjedni Otočani su plovili podalje, daleko zagledani u daljinu. Ribe čiste glave i srebrenog trbuha otplovile su i otplovile. Crvena zmija se znojila u suncu, nije davala minerale, vlagu, pohranjeno sunce biljkama. Oblaci, bijeli oblaci, bježali su na horizont. Kišni tmasti oblaci plovili daleko i praznili se na drugim otocima.

Ljudi venuli zbog mržnje, gasle se zamućene, mrkogledne oči. Sahla su lica, trulila pluća, zastajalo srce... Desetak vrsta raka izjedala im tijelo. Rđa oholosti poravnala moždane vijuge. Duša titrala u kavezu, kao oslijepljeni slavuj da bolje pjeva.

Otok je umirao, umirao stoljećima, nakaznim ljudima nakaznom djecom, iznakaženim ženama...

Mržnja je zahvatila kamenje, njegovo kamenito stablo. More svjetlosti, ljubavi, prapočetaka, rastopilo ga, potopilo, ispralo i odnijelo u oblutke i minerale.

MOJE RUKE

Moje ruke ne znaju kako molis
 Moje ruke ne znaju kako volis
 Moje ruke ne znaju kako se grliš
 Moje ruke te zovu u zagrljaj
 Moje ruke će urasti u Tebe

MRŽNJA

Mržnja truje Rod
 iskorjenjuje Narod
 proklinje Porod
 Srce izjeda
 Nebo zatvara

NE BOJ SE

Ne boj se
uvijek će biti pjesnika
pjesama tjeskobi i radosti

Ne boj se
ima ih desetine
molit će se za tvoju dušu
za ono što si im učinio
ili za sve što im nisi učinio

Ne boj se
ima ih nekoliko
ne znaš ih
mole se za tebe
za ono što si učinio
ili nisi učinio

Ne boj se
Ne boj se
Ne boj se
I kad jesu i
I kad nisi

PROZA**DNEVNIK NEPUŠAČA****Mladen Blažević**

Jedva sam dočekao petak. A kad sam ga dočekao, jedva sam dočekao petak poslijepodne i sjedanje u ostarjeli fiat uno kojem je na zadnjem siku već sjedio veliki ruksak, prenosni plastični frižider i kosa s drvenim držalom, koje se pružalo sve do nogu suvozača. Bilo je još dovoljno dana pred mnom za krenuti starom cestom kroz Gorski kotar. Pri tome je ušteda iznosa cestarine bila samo izluka. Želio sam dodatno pojačati onaj dojam uzbudjenja, kojeg sam osjećao kad sam u djetinjstvu odlazio s obitelji u Vojnić. Bio je to dobro poznati put, ali ovaj put sam ja vozio i pružao je zadowljstvo kao da putujem u nepoznato. Uzbudjenje se stišalo kad sam u Karlovcu skrenuo prema Plitvicama, prolazeći kroz srušeni Turanj, koji je bio crta razdvajanja. Ali se vratilo kad sam u Tušiloviću skrenuo prema Vojniću. Zadnjih desetaka kilometara čistog uživanja u krajolicima i prepoznavanje kuća i lokacija uz cestu. Nije bilo puno srušenih kuća. Podsjećalo je na vrijeme prije rata, samo je nešto nedostajalo. Isprva nisam znao što nije u redu, ali onda sam shvatio. Sve je bilo isto, ali nije bilo ljudi. Ljudi su nekamo nestali. Zapravo znao sam i gdje i kako, ali čovjek teško zamisli poznate kuće bez ljudi. Lakše zamisliti ljude bez kuća.

Naišavši s unićemiza zavoja isprva sam se zapitao tko je na našoj kući otvorio prozore? A onda sam video da nema škuri, da nedostaju okna. Da su izbijeni i štokovi. U prizemlju odnesena vrata... Zaustavio sam auto pod velikom sušom, ali onda sam ga premjestio ugledavši otvoreni dio krova. Grede se nakrivile, biber crijev prijetio da padne na haubu. Velike željezne vratnice dvorišta bile su širom otvorene. Na dodir su kroz šupljine trunile rđu. Trava je u dvorištu dosezala pazuh. Kosa će se namučiti s debljinom stabljika. Bazga podiže crijev, drugoj suši sa štalom popucao je zid, iza više nema sjenika. Samo urušene grede i hrpa istrunulih dasaka. Čudno je da nema razbijenog crijeva uokolo. Bit će da je netko poskidao crijev sa sjenika, pa su zbog toga i istrunule grede, pa se srušio. Netko je na kraj dvorišta gdje je nekad bila ograda ugurao karamboliranu karoseriju stojadina. Na drugoj strani, prema šumi, voćke su još žive. Četiri jabuke, tri šljive, dva oraha, samo se kruška osušila.

Gledajući im krošnje, s lijeva iz šume iskočio je maleni čovjek.

- Šta radiš ovdje?

Zvučao je agresivno, kao da je spremjan odmah na mene zamahnuti dugačkim štapom.

- Šta ti radiš ovdje?

- Čuješ ti, čuos šta sam te pito?

Tek sam sad shvatio da zapravo hodam po popašenom travnjaku, a iz šume je po napola zaraslom putu izašla krava.

- Ja sam vlasnik ovog svega. A što ti radiš ovdje?

Maleni čovjek je promijenio izraz lica iz ljutog u radoznao s jednim dijelom mozga uposlenim da smisi novo pitanje umjesto odgovora na moje.

- A gdje živiš ti? U Karlovcu? Gdje si bio od Oluje?

- Živim u Rijeci, bio sam cijelo vrijeme u Rijeci osim dok sam bio u 9. gardijskoj u Gospicu, ako na to misliš. I bio sam odmah poslije Oluje ovdje vidjeti kuću. Bila je cijela, neprovaljena. Sad vidim da nema ni jedan prozor ni vrata.

Pogledao sam ga ispitivački u oči. Nije se moglo odgonetnuti je li sudjelovao u devastaciji. Neko je vrijeme izdržavao pogled, a onda je počeo ubrzano govoriti o tom kako on samo ovdje napasa stoku, da je video neke kako staju s autom, najčešće po noći. Da je neke i tjerao kad bi ih video. Rekao je da ne voli krađu i da mu je bilo žao voćnjaka da zaraste, pa je ovdje napasao krave.

- Da nisu krave pasle to bi sve pojela šikara i divlje šljive. Nego, komšija, dođi do mene na rakiju. Ja otjeram krave u ogradu, a ti dođi, sad smo komšije...

- Ne znam. Nisam još ni bio u kući. Ne znam što me gore čeka.

Prizemlje, u kojem se nekad nalazila gostonica, bilo je potpuno prazno. Samo je u kutu stajao veliki, masivni, zazidani šank. Ni polomljene stolice, ni polomljene wc školjke. Prostrane i prazne prostorije u propuhu. U kutovima, gdje dopire manje svjetlosti, ispletena paučina. Izašao sam, napravio krug oko kuće, sve do stepeništa prekrivenog mahovinom preko kojih sam se, odgađajući taj trenutak guljenjem mahovine đonom, popeo na kat. Gornja vrata bez štoka. Hodnik čist, na desnom se zidu ogulila boja. U prostoriji pravo, koja je nekad služila kao kuhinja, prevaljena je kredenca. Lijevo kraj nje na podu se nalazi veliko ljudsko govno, a oko njega nekoliko izgužvanih papira, koji su služili za brisanje. Izađem i zavirim u dnevni boravak. U njemu nema više ničeg osim zgužvanih papira i još jednog velikog govna smotanog u pravilan S i smještenog u središtu prostorije. Kao da je netko crtao dijagonale i u njihovom sjecištu obavio nuždu. Pokušao sam se prisjetiti što je sve od namještaja i predmeta bilo u prostoriji pri zadnjem posjetu prije nepune dvije godine. Na prvu sam se sjetio velikog trosjeda, fotelje, stolića, police, starog televizora, nekoliko bezvrijednih uokvirenih reprodukcija, samostojeće lampe, kolekcije kristalnih čaša, velike masivne pepeljare i keramičke balerine koja je stajala na televizoru. U susjednoj sobi još je stajao stari crvljivi krevet i ormar. Iz njega su bile izvađene i razbacane stare plahte izgrizene od moljaca. U zadnjoj prostoriji, velikoj spavaćoj sobi, također je stajao veliki stari ormar. Ali on ionako nije mogao nikamo. Neke pregrade zidova su sagrađene nakon njegovog unošenja. Ipak je to kuća starija od sto godina, a ormar je vjerojatno tek koju godinu mlađi. Pored se nalazila kredenca jedva nešto manja od ormara. Začudo nedirnuta. U oči je upadala velika fotografija, ugurana u utor po kojem je klizilo staklo na kredenci. Uvijek je stajala na tom mjestu. Na polici gdje su stajale kristalne čaše, plutena lutnica mornara, plastični pingvin s pokretnom glavom i, u pozadini, knjige Marije Jurić Zagorke sa crnim i zlokobnim omotima na kojima je zelenim i vitičastim slovima pisalo: Plameni inkvizitori, Republikanci, Vitez slavonske ravni, Roblje, Mala revolucionarka, Grička vještica, Nevina u ludnici...

Vratio sam pogled na sliku s druge strane stakla. Djed, baka, žena djedovog brata, moj mladi otac, tetke i stričevi, njihovi bratići i sestrične... i rođak Mazo prije nego je pobjegao u Ameriku. Lice njegovog brata Josipa, koji je stajao kraj Maze, zaklonila je naljepnica glave Miki Mausa nalijepljena na vanjsku površinu stakla. Mazo je u Ameriku otiašao kao mladić ubrzo nakon nastajanja ove fotografije i nije se nikad nikome javio. Vratio se kao oronuli starac sa štekom Marlboro i nekim francuskim konjakom. Dočekali su ga brat Josip, koji se nije ženio i majka. Mazo je popuošio Marlboro i popio konjak, te potom umro.

Pomaknuo sam fotografiju malo uljevo, kako bi Miki Maus zaklonio Mazino lice umjesto Josipovog. Učinilo mi se da ispravljam nepravdu. Pingvin je nekoliko puta potvrđno kimnuo glavom, zatresavši se zbog mog pokreta.

Na zidu je malo nakоšena ostala i velika, retuširana i uokvirena fotografija bake i djeda, s umetnutim ocem, stričevima i tetkama, te njihovom djecom. Bio sam tu i ja, kao najmlađi unuk u dobi od pet ili šest godina. U dobi kad sam izgledao kao kostur. Na podu ukoso, bez vođenja računa o pravilnom središtu, netko je također obavio veliku nuždu. Vidi se da se govno najmanje osušilo. Prema ostalima je izgledalo svježe. Vjerojatno je gledao sliku na zidu dok je iz sebe izbacivao neiskorištene ostatke.

Propuh zbog razvaljenih prozora natjerao me da se pokrenem. Valjalo je nešto poduzeti. Ostalo je dva sata do mraka i trebalo je jednu od prostorija dovesti u stanje da se u njoj može prespavati.

Otišao sam do središta mjesta, pronašao dućan, kupio dva domestosa, plastični lavor, četku za rublje, nekoliko sružvi i kuhinjskih krpa. Zatim, paket crnih vreća za smeće i veliku rolu PVC folije, za zatvoriti prozore, paket svijeća i šibice.

Oribao sam dvije sobe i izrezao folije na mjeru, te kraj njih ostavio široku samoljepivu traku. Zatim sam otišao obići susjeda na obećanu rakiju. Valjalo je sačekati da propuh osuši podove i ispari miris domestosa. A valjalo je i rakijom isprati miris izmeta iz nosnica.

U tri ujutro je još mrak. I u četiri i tridesetipet. I u četiri i pedeset sedam. Ne razdani se ni u pet i pol. Zapravo, tek poslije šest vidiš oko sebe u prostoriji. Odvikao sam se od spavanja na podu u vreću za spavanje. Sjetio sam se da kao klinac ovdje nisam mogao spavati jer bi noć u potkrovju šuškali miševi. Našli bi neku dasku koju treba proglodati da si probiju put u prostoriju. Više nije bilo miševa. Ništa im nije više priješlo put do kuhinje, ali odavno u kuhinji nije bilo ničeg vrijednog miševima. Bilo je prerano za otići do mjesta i potražiti gostonicu da popijem kavu, pa sam obuo platinarske cipele i odlučio obići zemlju s druge strane ceste. Bile su to tri velike spojene ravne parcele od dva hektara smještene između dvije riječice koje nikad ne presušuju. Plodna zemlja, kao stvorena za povrtarstvo. Prešao sam preko velikog drvenog mosta preskačući trule tavalone i pazeći da pratim liniju potporne grede. Parcele su još bile relativno čiste, zarasle samo u veliku travu. Na kutevima na suprotnoj strani ih je tek počeo osvajati bagrem. Uz lijevu stranu parcele je bila preorana velika njiva. Poznavao sam susjeda čija je njiva graničila s našom. I sjetio se očevih i stričevih priča o njegovoj sklonosti prekoračivanja međa. Jednom mu je drugi susjed, s druge strane, kojem je zaorao nekoliko brazdi ušavši u njegovu parcelu, jednom rekao u gostonici:

- Kartalija, sunce ti jebem! Već si star, umrijet ćeš prije mene! A ja ću ti doći na pogreb, ne da ti bacim grumen na sanduk, nego da ga otvorim i napunim ti usta zemljom, da odeš s ovog svijeta sit zemlje. Sunce ti jebem gladnog, te jebem!

Pokušao sam usporediti granicu naše međe po sjećanju u usporedbi s umjetno stvorenim slapom na prvoj riječici sagrađenim prilikom melioracije doline. Činilo se da je ušao dobrih pet metara u širinu, ali stotinjak metara u dužinu. Gruba računica je ukazivala da je uzeo dobrih petstotinjak kvadratnih metara.

Krenuo sam šetnjom uz rijeku prema mjestu. Moguće je da se neka gostonica već otvorila.

U mjestu se moglo susresti ljudi na cesti. Nadao sam se sresti nekog poznatog, ali bila su to sasvim nova lica. Na kiosku sam kupio novine. Jedan od kafića je bio otvoren. Unutra nekoliko likova u maskirnim bezrukavnicima i konobarica na rubu punoljetnosti. Smjestio sam se u suprotnom kutu i naručio kapučino.

Na trećoj strani novina me zainteresirao članak o vladinom novom programu ulaganja u područja od posebne državne skrbi.

Prijepodne sam proveo ospozobljavajući špinu u dvorištu da imam vodu. Sat za vodu je još bio u dvorišnoj šahti, iako razbijen, vjerojatno nekim metalnim predmetom. Isprobao sam i cjevi u kući, ali curilo je na sve strane. Vjerljivo su ispucale u nekoj od prošlih zima, pa je netko dobronamjeran zatvorio glavni ventil. Vjerljivo susjed Ljudina ili netko od komunalaca. Iznoko tu vodu nitko nije plaćao. Ostatak dana sam proveo koseći dvorište oko kuće i dvije suše sa štalama. Mučan je to posao s ručnom kosom. Zahtijeva dobru tehniku i pravilan zamah tijelom, da se ne kosi rukama. Inače se sve brzo pretvoriti u patnju. Pogotovo zbog činjenice da je trava izdivljala. Ne pomaže ni činjenica da nikad od oca nisam savladao tehniku brušenja i klepanja kose. Poslijepodne je odmaknulo kad sam konačno krenuo na brdo obići veliku parcelu gdje sam planirao posaditi šljive. Odgađao sam taj trenutak bojeći se što će gore zateći. Osim toga želio sam prije srediti oko kuće. Parcela je imala skoro tridesetipet tisuća kvadratnih metara i gore ručna kosa nije imala što tražiti. Planirao sam gore zapaliti vatru i ispeći ručak-večeru na roštilju. Na mjestu koje će lijepo gledati na dolinu poda mnomo. Glad sam dotad prevario sa suhim sendvičem. Loše sam odabrao put za gore. Nekadašnji kolski putevi kojih sam se sjećao su zarasli, ali popeo sam se gore zaobilazno po nekim novim, koji se najčešće nisu držali granica međa, nego su isli poprijeko preko rijetkih pokošenih livada. Parcela, nekad ograđena živicom, sada je bila ograđena šumom. Bagrem, divlja šljiva, trešnja i kesten suzili su parcelu proširivši se u plodnu zemlju. Tako je nekadašnja živica na mjestima bila široka i pedesetak metara. Brdo je sad izgledalo kao fratrova frizura. Ili moja. S tim da je moja imala tendenciju širenja slobodnog teritorija u suprotnom smjeru. Odabrao sam dio koji se spuštao u padinu pa je otvarao lijep vidik desno prema mjestu i lijevo prema groblju, koje je osim pravoslavnog dobilo i svoj, lijepo ograđeni, katolički dio. Tu sam naložio vatru, prethodno počupavši travu u širokom krugu.

Sutra ujutro na kavi u kutu, prišao mi je nepoznati momak u bezrukavniku i zapitao jesam li ja sinoć ložio vatru na brdu. Hinio je zabrinutost predstavivši se kao član dobrovrijne vatrogasne postrojbe, ali obojica smo znali da zapravo želi provjeriti tko je novi lik koji se pojавio u mjestu.

Jedna od značajnih vrlina života na selu, koja je ujedno i mana, je činjenica da se svi poznaju. Međutim u mjestima gdje su brojčano ravnopravno nastanjeni Hrvati i Srbi, to istodobno zahtjeva potrebu za svrstavanjem. Jesi li naš ili njiov? Kako mi se kuća nalazi neposredno kraj glavne prometnice većina poslova koje radim izvan kuće, uređenje okućnice, popravak prozora, krova, farbanje ograde, rezanje voćaka... čini neizbjježnim susret sa suseljanima, koji moraju proći kraj kuće kako bi došli do dućana ili omiljenog kafića. Primjetio sam njihov prelazak na drugu stranu ceste kad bi me vidjeli izvan kuće. Valjalo je prije eventualnog pozdrava kako na selu nalaže red, provjeriti kojoj grupi pripadam i temeljem toga pozdraviti ili okrenuti glavu. Tu sam svima otežao. Mijenjao sam kafice s različitim nacionalnim predznakom gdje pijem kavu. Isto sam činio i s dućanima. Ili bih odlazio kod Albanca starosjedioca, koji je također igrao na kartu nesvrstanosti. Nakon što je cestom prošla nekolicina koja je u nelagodi okrenula glavu i prešla na drugu stranu, počeo sam prolaznike glasno pozdravljati s naznakom prijekora u glasu.

- Dobar dan!

Najčešće bi zbunjeno otpozdravili ili promrmljali pozdrav sebi u brudu. Ali već kroz nekoliko dana počeli su glasno i jasno otpozdravljati ili pozdravljati prvi. Međutim, zadovoljan postignutim, uskoro sam doživio i manu seoske srdaćnosti. Ljudi se opuste. Imaju potrebu za zbližavanjem. Vjerljivo dobivši dozvolu od seoskog župnika, prvaka lokalnog ogranka ili vlasnika najuglednije birtije, zapodjenu neobavezan razgovor koji se, kod muških, obično svede na davanje savjeta neiskusnom došljaku iz grada. Pritom bi rečenice obično počinjale s "ja".

- Bolja je plastična stolarija. Ja sam sve prozore i vrata zamijenio. Jebeš ti to kad moraš svake godine farbat da ne propadne.

- Ja imam štilovku. Jebeš ti motorku ako ju Švabo ne napravi. Možeš ti s tom piliti ovako za prvu ruku, ali ja bi nabavio štilovku.

- Ja sam svoje šljive jače rezo. Dam ja njima po pički, pa nek se bore. Ja ih sjebem jednom, pa onda dura dvi godine.

Žene za razliku od muških, u pravilu starije dobi jer su mlađe vrlo rijetko prolazile i nikada komunicirale, uglavnom bi postavljale pitanja želeći saznati bračno stanje, otkud sam došao, ime i prezime, otkud mi otac, što planiram...

- A vi ste došli iz...?

- Grada.

- Zagreba?

- Ne, iz Rijeke.

- Ja imam tetku u Rijeci. A vama je otac odavde? Kako je ono prezime?

PANOPTIKUM

Goran Borković

ZAJEDNIČKI PROJEKT "FIL(M)HARMONIJA" ZAGREBAČKE FILHARMONIJE I MUZIČKE OMLADINE NOVOGA SADA

Zagrebačka filharmonija i Mužička omladina Novoga Sada započeli su zajednički EU projekt prekogranične suradnje "Fil(m)harmonija" podnaslovjen kao "Zagrebačka filharmonija susreće Charlieja Chaplina" u sklopu kojega će filharmonija pod ravnateljem dirigenta Krešimira Batinića na 24 koncerta u Iloku, Novom Sadu, Subotici i Vukovaru izvesti muziku iz Chaplinovih filmova "Mališan" i "Cirkus" uz istodobne projekcije tih filmova.

Predstavljajući projekt, ravnatelj Zagrebačke filharmonije Mirko Boch kazao je kako je riječ o jednom od najvećih događaja u povijesti tog vrhunskog orkestra koji je ostvaren u suradnji s Mužičkom omladinom Novoga Sada s kojom je Zagrebačka filharmonija već imala uspješnu suradnju iz koje je, kako je kazao, proizašao i projekt "Fil(m)harmonija". "Radi se o dva filma Charlieja Chaplina, 'Mališanu' iz 1921. i 'Cirkusu' iz 1928. godine, koji su iako stari, u stvari bezvremenski kao što je i glazba koja je skladana za njih. Riječ je o originalnoj glazbi koju će naših 50 glazbenika izvesti pod ravnateljem maestra Krešimira Batinića", kazao je Boch rekavši da projekt započinje u Novom Sadu koncertima (dva na dan) koji će se održati 3., 4. i 5. septembra te u Iloku (9., 10. i 11. septembra) dok su koncerti u Subotici i Vukovaru na programu u maju odnosno junu 2020. godine.

Po riječima direktora Mužičke omladine Novoga Sada Milana Radulovića, projekt "Fil(m)harmonija" brižljivo je pripreman nekoliko godina te se u Novom Sadu, koji je ovogodišnja Omladinska prijestolnica Evrope, a za dvije godine i Evropska prijestolnica kulture, s nestavljanjem očekuje gostovanje Zagrebačke filharmonije. "Poseban benefit ovoga projekta je da će Novi Sad nakon 15 godina dobiti koncertni klavir koji nam je prijeko potreban. Obično se kaže da su kultura i umjetnost potrošač društvenih sredstava te smo ponosni što ćemo Novome Sadu, osim duhovne ugode, kroz projekt donijeti i materijalnu korist", naglasio je Radulović.

BREŠANU GRAND PRIX NA SOFEST-U U SRBIJI ZA FILM "KOJA JE OVO DRŽAVA"

Film "Koja je ovo država" redatelja Vinka Brešana, u produkciji Interfilma i Zillion filma, dobitnik je priznanja Grand Prix za najbolji film na 48. filmskom festivalu SOFEST u Sopotu. Za Brešanov se film u ocjeni žirija kaže da je „kom-

pleksna filmska priča, ispričana nelinearnom dramaturgijom", u kojoj se „kombiniraju san i java, komični i dramski elementi", a "u biti je melankolična satira koja opisuje stanje duha u regiji".

Nagrada za najbolju režiju dodijeljena je srpskom redatelju Goranu Markoviću za film "Delirijum tremens". Glumica Snežana Bogdanović dobitnica je nagrade „Mira Stupica" za najbolju žensku ulogu u filmu "Šavovi", dok je titula najboljeg glumca i nagrada "Bata Živojinović" dodijeljena Tihomiru Staniću za "Delirijum tremens". Stručni žiri dodijelio je i Specijalno priznanje, posthumno glumcu Nebojši Glogovcu, za ulogu u filmu "Južni vетар", a specijalno priznanje dodijeljeno je i dječjem filmu "Zloginje" Raška Miljkovića. Po ocjeni publike, najbolji film je "Kralj Petar Prvi", redatelja Petra Ristovskog.

OTVOREN SRPSKI KULTURNI CENTAR U MAĐARSKOJ

Srpski kulturni centar "Kolo" u banji Morahalom u Mađarskoj svečano je otvoren 8. jula u prisustvu zvaničnika dviju zemalja i evropskog komesara za obrazovanje, kulturu, omladinu i sport Tibora Navračića, a izgrađen je u okviru

projekta prekogranične saradnje država, koja predviđa i mađarski kulturni centar na Paliću. Ministar kulture i informiranja Srbije Vladan Vukosavljević rekao je na otvaranju da "uvek kada se otvoru kulturni centar, u galaksiji kulture pojavi se jedna nova zvezda".

"Kada se narodi čuju i razumeju kroz kulturu, to znači da povećavaju poverenje. Tako povećavaju i bliskost, a to je put do trajnog i čvrstog prijateljstva", naveo je Vukosavljević i istakao da su odnosi Srbije i Mađarske na izuzetno visokom nivou i da se iz dana u dan poboljšavaju. Naglasio je i da samo kulturna strujanja koja grade zajednički mozaik, uz čuvanje nacionalnih obilježja i tradicije svakog pojedinačnog naroda, čine da evropska kultura zablista. "Ako se susedi koji su vekovima živeli zajedno spajaju, prožimaju i pružaju ruke jedni drugima u oblasti kulture, kroz duboko razumevanje temeljnih kulturnih obrazaca i uvažavanje onoga što su generacije uspele da iznudre iz sebe kao najbolje, tada će narodi jedni prema drugima gajiti veliko prijateljstvo", istakao je Vukosavljević i izrazio uverenje da je pred Srbijom i Mađarskom izuzetno bogata budućnost na planu kako kulturnom, tako političkom i ekonomskom.

„MANGELOS“ ZA KATARINU PETROVIĆ

Nagrada "Dimitrije Bašičević Mangelos" za 2019. godinu dodijeljena je umjetnici Katarini Petrović, koja živi u Holandiji, saopćeno je 5. jula na otvaranju izložbe finalista u galeriji Remont u Beogradu, nakon drugog kruga žiriranja i razgovora sa umjetnicima u užem izboru. U finalu za nagradu "Mangelos", koja podrazumijeva dvomjesečni studijski rezidencijalni boravak u New Yorku i samostalnu izložbu po povratku u Beograd, bili su i Nina Galić, Jelena Pantelić, Darko Vučić i Julija Zaharijević.

Katarina Petrović je umjetnica i istraživačica čiji su rad i stvaralaštvo smješteni u sferu u kojoj se prepliću umjetnost, nauka i humanističke nauke. Njeno istraživanje se fokusira na kozmogoniju, proces stvaranja i pojam generativnosti, a u radu koristi medije kao što su tekst, jezik, zvuk i kod. Na izložbi finalista nagrade "Mangelos" predstavila je rad Cosmologicus v. 2.0. – generativnu instalaciju u kojoj se radio signali sa planete Jupiter prevode u jezik kao oblik automatizirane poezije. Rad je sačinjen od zapisa Jupiterovih radio signala, kompjuterskog softvera, tj. generativnog procesa, crnog kvadrata na staklenoj osnovi i 32 knjige.

Nagrada "Dimitrije Bašičević Mangelos" dodijeljena je 18. put, a dodjelu organiziraju Remonti Fonda "Ilija & Mangelos", u saradnji s Residency Unlimited i uz podršku Fonda za međusobno razumijevanje (Trust for Mutual Understanding) iz New Yorka.

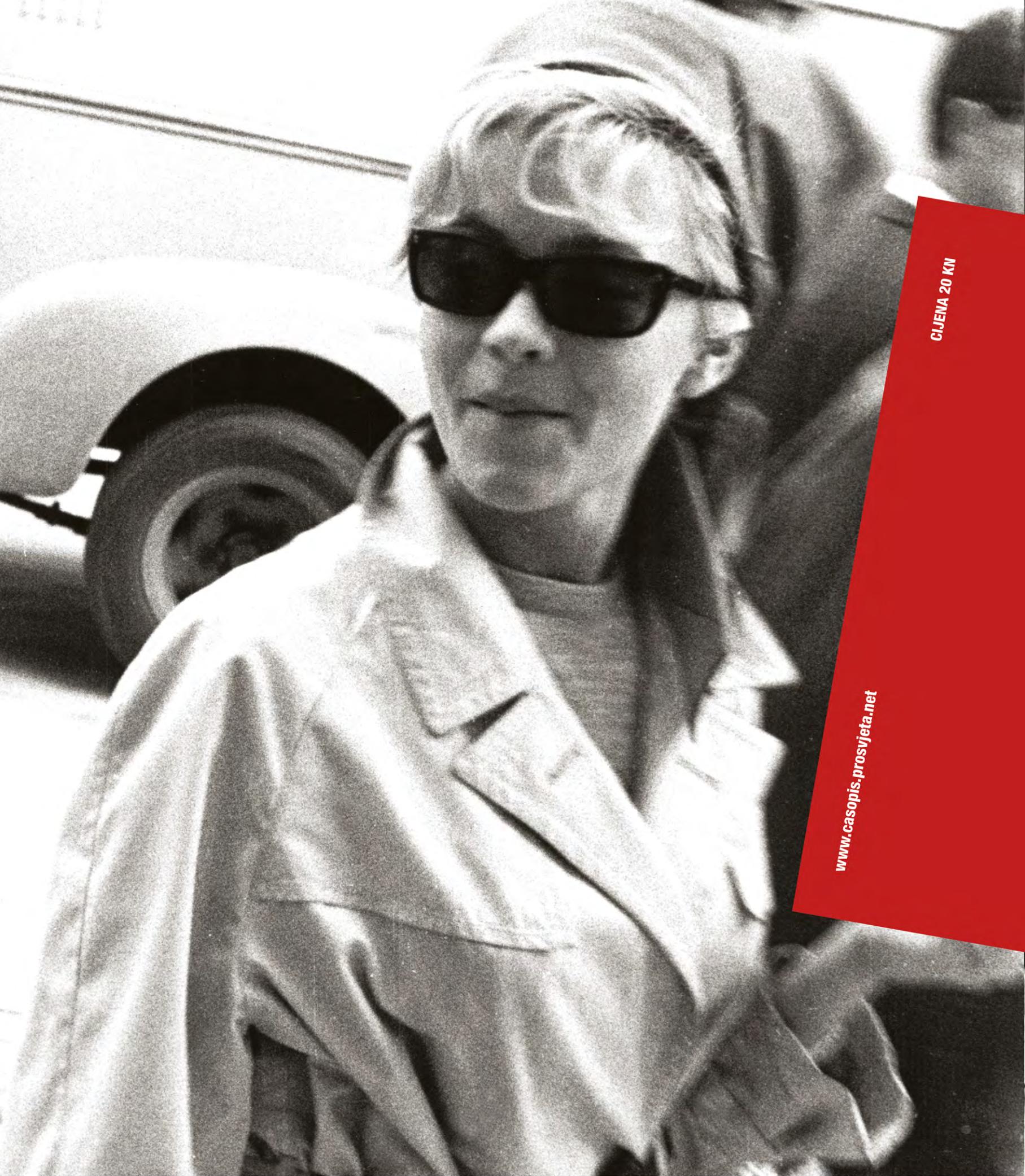

DANI SPLITSKE KULTURE U BEOGRADU

Ustanova kulture Stari grad (Parobrod) i Hrvatski kulturni centar – Beograd organizirali su od 27. do 29. juna Dane splitske kulture u Beogradu koji su otvoreni izložbom fotografija "Spličanke" Feđe Klarića, jednog od najnagrađivаниjih hrvatskih fotoreporterata. Majstor životne, life fotografije, ispeka je zanat kao fotoreporter kod velikog Miljenka Smoje. Dan kasnije održana je večer posvećena prerano preminulom splitskom novinaru i pjesniku Momčilu Popadiću "Svoju zvizdu slidim". Popadić je bio novinar "Nedjeljne" i "Slobodne Dalmacije" – reporter, pjesnik prije svega, skitnica, režiser i autor u lutkarskim kazalištima i kritičar... Rodonačelnik je pojma "dalmatinska šansona", te autor tekstova poput: "Oprosti mi pape", "Tonka", "Skitnica", "Svoju zvizdu slidim", "Da mi je biti morski pas", "Ča je život vengo fantažija" i mnogih drugih. Dani splitske kulture završeni su promocijom knjige "Legende svjetla" Jurice Gašpara koji je s timom stručnjaka, nakon tri godine istraživanja, objavio monografiju o čudesnom svijetu svjetionika.

Milena Dravić s Alfredom Hitchcockom u Skadarliji, iz monografije Anite Panić: *Milena Dravić ili ključ snova*

CIJENA 20 KN

www.casopis.prosvjeta.net

DUBROVNIK, NA SNIMANJU ITALIJANSKOG FILMA *SOLDATESE* (GORE)
LONDON, NA PREMIJERI W.R. – MISTERIJ ORGANIZMA, PHOTO BY KEYSTONE PRESS AGENCY LTD (NA NASLOVNICI)

PAULINA ARBUTINA / GORAN BABIĆ / MUHAREM BAZDULJ / MLADEN BLAŽEVIĆ
GORAN BORKOVIĆ / GORAN DAKIĆ / MILUTIN DEDIĆ / SLOBODAN GRUBAČ / NENAD JOVANOVIĆ
DRAGO KEKANOVIĆ / TVRTKO KLARIĆ / MILOŠ KORDIĆ / ŽELJKO KRESOJEVIĆ / BOJAN KRIŠTOFIĆ
ŽELJKO LUKETIĆ / ĐORĐE MATIĆ / IGOR MRKALJ / BOJAN MUNJIN / ĐORĐE NEŠIĆ / SINIŠA RUDAN
IGOR RUŽIĆ / DARA SEKULIĆ / MILENA SEVEROVIĆ / BORIS VRGA / NIKOLA VUJČIĆ / MILAN ZAVIŠA

AVTOP

